Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rooli vanhustyössä

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rooli vanhustyössä

Päivi Pöyhönen

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen auditoriossa XII perjantaina 23. lokakuuta 2015 klo 12.

Helsinki 2015

Väitöskirjan ohjaajat
Professori (emer.) Eila Helander, Helsingin yliopisto
Professori Anne Birgitta Pessi, Helsingin yliopisto
Dosentti Henrietta Grönlund

Esitarkastajat
Professori Irene Roivainen, Tampereen yliopisto
Dosentti Raili Gothóni

Vastaväittäjä
Professori Irene Roivainen, Tampereen yliopisto

Taitto
TT Arto Kuorikoski

ISBN 978-951-51-1585-0 (nid.)
ISBN 978-951-51-1586-7 (PDF)

Unigrafia, Helsinki 2015

Esipuhe

Tutkimuksen parissa kuluneet vuodet ovat olleet sekä uuvuttavia että anteliaita. Olen saanut tutustua ihmisiin, joista toivon monen tulleen elämääni jäädäkseen. Olen päässyt kokemaan joidenkin unelmien täyttymistä, mutta myös hetkiä, joihin en toivo paluuta. Olen syvästi kiitollinen kaikille niille, joiden kanssa olen saanut jakaa tätä aikaa.

Omalla kohdallani tutkimusmatka alkoi kirkkososiologian professori (emer.) *Eila Helanderin* työhuoneessa. Kiitän Eilaa lämpimästi siitä, että hän otti minut ohjattavakseen ja mukaan Suomen Akatemian tutkimushankkeisiin Churches and Civil Society in European Union Context ja Kirkko tämän päivän eurooppalaisessa yhteiskunnassa. Työskentely kanssasi Eila ei ole koskaan ollut tylsää, vaan huumorintajusi sekä realistinen elämänviisautesi ovat olleet suureksi iloksi näiden vuosien aikana. Toinen alusta saakka työtäni ohjannut henkilö on kirkkososiologian nykyinen professori *Anne Birgitta Pessi*, jota haluan kiittää kannustuksesta ja uskosta tutkimukseni valmistumiseen. Käymämme keskustelut sekä vanhustyöstä että elämästä yleensä ovat olleet inspiroivia. Anne Birgitan Suomen Akatemian tutkimushanke Religion in Transforming Solidarity oli myös tutkimukseni merkittävä rahoittaja. Viime metreillä sain työni ohjaajaksi lisäksi kirkkososiologian dosentti *Henrietta Grönlundin*, jolle kuuluu kiitos monesta tarkkanäköisestä huomiosta ja tarpeeseen tulleesta avusta työn viimeistelyssä. Olen kiitollinen näille kirkkososiologian vahvoille ja ansioituneille naisille paljosta.

Esitarkastus oli itselleni yksi väitöskirjatyöskentelyn jännittävimmistä vaiheista. Minulla oli etuoikeus saada työtäni arvioimaan kaksi erittäin kokenutta ja asiantuntevaa naista. Kiitän sekä professori Irene Roivaista että dosentti Raili Gothónia heidän antamastaan perusteellisesta ja rakentavasta palautteesta. Se antoi minulle mahdollisuuden paitsi hioa tekstiäni myös pohtia työtäni uusista näkökulmista. Professori Irene Roivainen Tampereen yliopistosta lupautui myös vastaväittäjäkseni, mistä iloitsen.

Tutkimuksen tekeminen ei olisi ollut mahdollista ilman useita rahoittajia, jotka näiden vuosien varrella ovat tukeneet työtäni ja mahdollistaneet sen valmistumisen. Edellä mainittujen Suomen Akatemian tutkimushankkeiden lisäksi kiitän Betania-säätiötä, Helsingin yliopistoa ja Kirkon tutkimuskeskusta rahoituksesta. Mikään tutkimus ei ole mahdollista myöskään ilman aineistoa. Olen iloinen siitä, että sain tavata haastateltavani ja arvostan sitä vieraanvaraisuutta, jota sain kokea aineistoa kerätessäni.

Opin paljon tieteellisestä kirjoittamisesta professori *Marjaana Seppäseltä*, jonka kanssa minulla oli etuoikeus tehdä yhteistyötä väitöskirjani kahdessa osajulkaisussa. Marjaana, ihailen ammattitaitoasi, tarkkuuttasi ja kykyäsi esittää palaute rakentavasti ja käytännönläheisesti. Kiitän kaikkia muitakin tekstejäni jossakin vaiheessa lukeneita henkilöitä saamastani kritiikistä ja kehittämisideoista. Erityisesti heitä, jotka ovat istuneet kanssani yhtä aikaa kirkkososiologian jatkoseminaarissa tai työskennelleet edellä mainituissa Suomen Akatemian tutkimushankkeissa.

Teologisessa tiedekunnassa minua ovat auttaneet kaikessa mahdollisessa *Päivi Rönnqvist*, *Timo Åvist ja Hanna-Maija Ketola*. Kiitos! Kiitän myös kaikkia Käytännöllisen teologian osastolla kanssani samaan aikaan työskennelleitä sekä tiedekuntaa työni mahdollistamisesta. Olen suuresti kiitollinen TT *Arto Kuorikoskelle*, joka lupautui auttamaan työni

painatuskuntoon saattamisessa ja myös kovasti kaivatussa kielenhuollossa. Kaikki kirjoitusvirheet, jotka tekstiin jäivät ovat puhtaasti omaa syytäni.

Ilman vertaistukea tämä tutkimus olisi jäänyt kesken. Kukaan muu ei samalla tavalla ymmärrä väitöskirjan tekemiseen liittyviä ylä- ja alamäkiä kuin toinen ne kokenut. Olen ikuisesti kiitollinen viisaille ja uskomattoman kannustaville ystävilleni TT *Elina Juntuselle*, TT *Paula Närhille*, TT *Sanna Lehtiselle* ja TT *Tiina Ikoselle*. Sanat eivät riitä ilmaisemaan, miten paljon arvostan teidän tukeanne ja ystävyyttänne. *Suvi Honkaniemi*, *Sari Virta*, *Reeta Jääskeläinen, Hanna Aronen ja Kati Ahonen* kiitän teitä näiden vuosien aikana käymistämme arvokkaista keskusteluista ja saamastani rohkaisusta. Iloitsen teistä kaikista ja kiitän myös muita ystäviäni, tuttaviani ja sukulaisiani. Erityisesti muistan kummitätiäni *Eila Kekkosta*, joka on yksi suuri syy siihen, miksi lähdin tutkimaan juuri vanhustyötä.

Kolme nuorempaa sisarustani *Johanna Pöyhönen*, *Jutta Myllyperkiö* ja *Antti Pöyhönen* ovat opettaneet minulle paljon perheen sisäisen solidaarisuuden tärkeydestä. Kiitos teille ja perheillenne kaikesta! Erityisesti kiitän Juttaa jokaisesta puhelusta, naurusta ja huonosta vitsistä, jonka olen saanut kanssasi jakaa. Suorasanainen kannustuksesi on auttanut pitämään asiat tärkeysjärjestyksessä!

Olen saanut kasvaa kodissa, jossa on rohkaistu koulunkäyntiin ja lukemaan paljon, silti olen aina tiennyt, että kotona minua ei arvostella tai arvosteta ulkoisten suoritusten perusteella. Kiitän vanhempiani *Heikki ja Eeva-Liisa Pöyhöstä* siitä, että he ovat opettaneet katsomaan aina eteenpäin ja näkemään vaivaa sen eteen, mitä haluaa saavuttaa.

Levon ja rauhoittumisen tärkeyden opin maailman ihanimmalta, nyt jo edesmenneeltä, kissalta *Nysseltä*, jonka kehräystä kuuntelemaan käpertyessä kaikki maailman murheet kaikkosivat kauas pois. Nyssen lisäksi näitä vuosia ovat sulostuttaneet tempauksillaan *Bunga, Bisco, Nestori* ja *Nuppa*.

Erityisen onnellinen ole siitä, että olen saanut jakaa kaiken tämän kanssasi עלוי. Sekä onnistumisen ilot että kritiikin karvaudet. Olet opettanut minua paitsi nauramaan vielä enemmän itselleni ja kaikelle sille, minkä otan (välillä) turhan vakavasti, myös näkemään jokaisen eletyn hetken ainutkertaisuuden. Elämä tapahtuu tässä ja nyt. Iloitsen kaikista niistä kerroista, jolloin kärsivällisesti houkuttelit minut pois tutkimuksen parista nauttimaan elämästä. Kiitän sinua myös muiden ammatillisten unelmieni mahdollistumisesta.

Omistan työni *Jasminelle, Mimosalle* ja *Nealle*, jotka tuovat hyvää mieltä tätinsä elämään muistuttaen samalla kaikesta siitä tärkeästä, todellisesta ja hyvästä, mitä elämä voi tutkimuksen ulkopuolella tarjota.

Kotona Keravalla syyskuussa 2015

Päivi Pöyhönen

Tiivistelmä

Suomessa evankelis-luterilainen kirkko toteuttaa vanhustyötä osana diakoniatyötä ja yleistä seurakuntatyötä. Vanhusväestöön kohdistuvat työmuodot ovat muuttuneet mukaillen yhteiskunnallista kehitystä ja muutosta. Esimerkiksi 1990-luvun taloudellisen laman jälkeen diakoniatyön resursseja kohdennettiin pois vanhustyöstä kohti työikäisten taloudellista avustamista. Kirkon diakoniatyön yksi piirre on kokonaisvaltainen ihmiskäsitys, joka sisältää myös hengelliset tai uskonnolliset tarpeet. Nämä tarpeet tulevat usein korostuneesti esiin vanhusten kohdalla.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, minkälainen rooli Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on vanhustyössä. Tutkimus muodostuu neljästä erillisestä osajulkaisusta. Niissä kirkon roolia vanhustyössä tarkastellaan sen historiallisten kehityslinjojen näkökulmasta, diakoniatyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden näkemysten sekä kansalaisten asettamien odotusten kautta. Tutkimus on laadullinen. Aineisto koostuu kirkon nelivuotiskertomuksista vuosilta 1898–2007 ja kahdesta erillisestä teemahaastatteluaineistosta. Eri ikäisiä suomalaisia (n=25) haastateltiin vuonna 2007 ja diakonia- ja sosiaalityöntekijöitä (n=22) vuonna 2009. Aineistot on analysoitu osajulkaisusta riippuen joko aineistolähtöisen sisällön analyysin tai teoriasidonnaisen kehysanalyysin menetelmin.

Tutkimustulosten mukaan kirkolla on tärkeä, mutta paikoin ristiriitainen rooli vanhustyössä. Siihen kohdistetaan sekä kansalaisten että sosiaalityöntekijöiden taholta odotuksia tehtävistä, jotka ovat kuuluneet tai yhä kuuluvat julkisen sektorin työnkuvaan. Vanhusväestön hengellisiin ja uskonnollisiin tarpeisiin vastaamisen lisäksi paikoin oli nähtävissä odotuksia kaiken psykososiaalisen työn siirtämisestä kirkon vastuulle. Tähän vaikuttivat sekä sosiaalityöntekijöiden työtä ohjaava neutraaliuden periaate että erilaiset rajoitukset resursseissa ja osaamisessa. Diakoniatyö osoittautui vanhustyössä työntekijäkeskeiseksi, eikä strategiataso useinkaan kohtaa arkityön todellisuutta. Yhteistyötahoista tärkein on julkinen sektori. Tutkimustulosten valossa työntekijöiden välillä näyttäisi vallitsevan eräänlainen epäsymmetrinen valtasuhde. Tämä tuli esiin myös sopimuksellisuudessa, jonka kautta yhteistyötä organisoidaan tulevaisuudessa enemmän myös kirkon kanssa.

Vanhustyössä vastuiden ja tehtävien uudelleen muotoutumisen seurauksena solidaarisuus, jolle vallalla oleva hyvinvointimalli ja laaja-alainen huolenpito on perustunut, muuttuu. Kirkon tehtäväksi voi nähdä enenevässä määrin ihmisten välisen sosiaalisen solidaarisuuden vahvistamisen, jota tarvitaan kun yksilön vastuu itsestään ja lähipiirinsä vanhoista ihmisistä lisääntyy.

Abstract

The proportion of the Finnish population approaching old age is increasing rapidly. This challenges Finnish society and increases the need for elderly care services. Individuals' responsibility for themselves and their elderly family members is growing, while the welfare society is undergoing reformation. In Finland, elderly care involves both municipal workers and actors such as companies, organisations and religious communities. In Finland, the Evangelical Lutheran Church (ELCF) and its parishes can be positioned between the public and third sectors. The Church organises its elderly care as part of diaconal and common parish work. The ELCF has adjusted this care based on societal change. For example, after the economic recession of the 1990s, the ELCF re-allocated its resources from elderly care to financial assistance for people of working age. The ELCF employs a holistic concept of people in its diaconal work: it considers their spiritual or religious needs. Such needs are often accentuated among the elderly.

This study explores the role of the ELCF in the field of elderly care in Finland. The dissertation consists of four articles in which the ELCF's role is examined through its history, the views of both church diaconal and municipal social workers, and the expectations of ordinary citizens directed to the ELCF for elderly care. This research is qualitative. The research material consists of the four-year reports the Church produced from 1898 to 2007 and two separate sets of interview data. Twenty-five ordinary Finns were interviewed in 2007 and twenty-two diaconal and social workers in 2009. The data were evaluated by using inductive content or abductive frame analysis, as appropriate.

The study shows that the ELCF plays an important but complex role in elderly care. Both citizens and social workers expect the Church to fill a role previously associated with the public sector. In addition to the spiritual or religious needs of the elderly, psycho-social support is also provided by the ELCF. These expectations are motivated by both the neutrality demanded of social workers and various restrictions on their resources and expertise. Diaconal work proved to be employee centred, and in elderly care, strategies often failed in practice. For the ELCF, the most important cooperation is with the public sector. The results, however, show signs of asymmetrical power relations between the social and diaconal workers. This also became clear through contractuality, which will be used more in the future in organising cooperation.

The responsibilities and tasks involved in elderly care are being redefined. This not only affects solidarity, the key concept behind the current welfare model, but also changes it. Reaffirming the concept of social solidarity among individuals can be seen as a task more and more appropriate for the ELCF's elderly care efforts. This kind of solidarity is needed to strengthen individual responsibility in caring for the elderly population.

Sisällys

Esipuhe **5**
Tiivistelmä **7**
Abstract **8**
Sisällys **9**
Luettelo alkuperäisistä osajulkaisuista **10**
1 Johdanto **11**
2 Vanhustyö Suomessa **13**
2.1 Yhteiskunnallinen tausta 13
2.2 Valtio ja kirkko vanhusten tukena 15
3 Tutkimuksen lähtökohdat **21**
3.1 Aikaisempi tutkimus 21
3.2 Käsitteelliset ja teoreettiset näkökulmat 25
4 Tutkimuksen toteutus **29**
4.1 Tutkimustehtävä 29
4.2 Aineistot 30
4.2.1 Teemahaastattelut 30
4.2.2 Kirkon tuottamat aineistot ja tutkimukset 36
4.3 Laadullinen sisällönanalyysi 37
4.4 Tutkimuksen luotettavuus 40
4.5 Tutkijan roolin reflektointi 41
5 Tulokset **44**
5.1 Tutkimuksen osajulkaisujen esittely 44
5.2 Kirkkoon kohdistuvat odotukset 47
5.3 Kirkon ominaispiirteiden merkitys vanhustyössä 49
5.4 Kirkon rooli vanhustyön toimintakentän muuttuessa 51
6 Yhteenveto ja johtopäätökset **53**
Aineistot **59**
Kirjallisuus **59**
Lyhenteet **74**
Kuviot ja taulukot **74**
Liitteet **74**
Alkuperäiset osajulkaisut **93**

Luettelo alkuperäisistä osajulkaisuista

Artikkeli I
Pöyhönen, Päivi (2010). Kenen vastuulla vanhukset? Kirkon vanhustyön kehitys hoivan vastuunjaon muutoksissa. Teologinen aikakauskirja 115 (3), 196–208.

Artikkeli II
Pöyhönen, Päivi & Seppänen, Marjaana (2012). Jotakin vanhaa, jotakin uutta – Kirkon vanhustyö osana vastuiden ja tehtävien uudelleen määrittelyä. Gerontologia 26 (2), 100–113.

Artikkeli III
Pöyhönen, Päivi (2014). Suomalaisten odotukset kirkon vanhustyölle. Diakonian tutkimus 2/2014, 117–135.

Artikkeli IV
Pöyhönen, Päivi & Seppänen, Marjaana (tulossa). Responsibilities Between the Church and State in the Field of Elderly Care in Finland. Nordic Social Work Research.

1 Johdanto

Suomessa vastuu vanhusten hyvinvoinnista ja palveluista, jotka sitä tukevat, on kuulunut vahvalle julkiselle sektorille. Vanhushoivan osalta laajan julkisen vastuun taustalla on kansalaisten eriarvoisuuden minimoiminen ja keskeinen piirre onkin ollut universalismi, jonka mukaan samat etuudet ja palvelut kuuluvat kaikille kansalaisille. Nyt itse hoivatyön voi nähdä kriisiytyneen. Vanhusten palvelut ovat herättäneet paljon keskustelua erityisesti meneillään olevien talouden säästötoimenpiteiden kohdistumisen osalta. Myös keskustelu ikääntyneiden erilaisista asumisvaihtoehdoista on ollut vilkasta.

Suomalainen yhteiskunta elää voimakasta murroksen aikaa, mikä näkyy myös vanhusten palveluissa. Ihmisen arvo määritetään entistä enemmän tämän hyödyllisyyden perusteella, mikä on yhdistetty uusliberalismiin (Hiilamo 2011, 33). Julkisen sektorin muutosten taustalla on markkinaistuminen, joka merkitsee palvelujen tuotantotavan muutosta ja tuottajien kirjon lisääntymistä, mutta myös liiketalouden piiriin alun perin kuuluvien käytäntöjen ja periaatteiden omaksumista julkisen sektorin toiminnan lähtökohdaksi (Anttonen ym. 2013, 291–292). Muutos kohti markkinatalouden ehdoilla toimivaa kokonaisuutta on seurausta *New Public Managementin* (NPM) opeista. Kehityksen seurauksena Suomessakin kunnan ja kansalaisen suhde on alettu nähdä ostajan ja myyjän kaltaisena asiakassuhteena. (Möttönen & Niemelä 2005; Mänttäri-van der Kuip 2013.)

Talousorientoituneessa ympäristössä onkin herännyt huoli työn eettisyydestä. Vanhusten parissa työskentelee lukuisia erilaisen koulutuksen saaneita ammattilaisia. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän roolin on todettu alkaneen muistuttaa organisaation taloudellisten tavoitteiden ajamista asiakkaan kustannuksella. (Mänttäri-van der Kuip 2013.) Julkisen sektorin kokeman ajattelutavan muutoksen seurauksena hoivatyössäkin aiemmin vaikuttaneet arvot ovat jääneet markkina-arvojen painostuksen alle. Keskustelua on käyty siitä, onko kaiken arvo todella mitattavissa rahalla, ja mihin markkinaistuminen ylipäänsä sopii (Anttonen ym. 2013, 293). Julkisen sektorin yksi tärkeä oikeuttaja on ollut sen etiikka tai eetos, joka on poikennut markkinoista (Julkunen 2001, 250). Nyt tämä näyttäisi muuttuvan.

Aikana ennen hyvinvointivaltiota Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli tärkeimpiä vanhusten auttajia. Useiden vanhustyön työmuotojen juuret ovat historiallisesti syvällä kirkon aloittamassa työssä. Pohjoismaisen sosiaalipolitiikan kehityksessä köyhäinhoidon vähittäinen siirtyminen kirkolta valtion tehtäväksi on ollut merkittävä prosessi. Kirkon ja valtion suhteet vaikuttivat Euroopan maissa sosiaalipoliittisiin ratkaisuihin, mikä osaltaan selittää katolisen ja protestanttisen Euroopan eroja: eteläisessä Euroopassa kirkolla oli (ja on) enemmän vastuita pidempään. Luterilaisuus hyväksyi katolilaisuudesta poiketen valtion laajat tehtävät hyvinvointivaltion muotoutuessa. (Anttonen & Sipilä 2000.) Kun sekä palvelujen rahoittamisen että järjestämisen tavat muuttuvat, on rajat julkisen ja yksityisen vastuun välille vedettävä uudelleen. Vastuuta hyvinvoinnista siirrettiin kansalaisille itselleen ja heidän muodostamilleen järjestöille, jolloin toteutusvastuu eriytyi useille toimijoille (Möttönen & Niemelä 2005). Julkisen sektorin arvojen ja toimintatapojen muutokset vaikuttavat kaikkiin muihin vanhustyötä tekeviin tahoihin, niin myös kirkkoon. Kirkko on perinteisesti pitänyt heikoimpien puolta ja tarpeen tullen ottanut suuremman roolin ihmisten auttajana. Se on onnistuneesti sopeuttanut toimintamuotojaan kulloiseenkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen sopiviksi ja näin ansainnut kansalaisten vahvan luottamuksen. Yh-

teiskunnassa vallitsevien arvojen muutos kohti yksilökeskeisyyttä ja –vastuuta näkyy suhtautumisessa suuriin instituutioihin, kuten kirkkoon. Hyvinvointivaltiota on heikentänyt ilmeisesti myös se, että yhä useampi kansalainen on alkanut mieltää valtion ja kirkon yksipuolisesti häntä varten olevina palveluina, eikä yhteisöinä, joiden kautta ihminen voi osallistua yhteisen hyvän edistämiseen. (Raunio 2007.)

Vanhustyön haasteellisuutta lisää yhteiskunnallisen muutoksen lisäksi kasvavan vanhusväestön erilaiset sosiaaliset ongelmat. Syrjäytyminen on todellinen ongelmia, joka koskettaa entistä useampaa ikääntynyttä kansalaista. Syrjäytymisen taustatekijöitä voivat olla esimerkiksi yksinäisyys, köyhyys, alkoholiongelma tai hyväksikäyttö (Niemelä 2009). Resurssien väheneminen sosiaalisektorilta näkyy ehkäisevän työn vähenemisessä. Suomessa ongelmana on lisäksi ennalta ehkäisevän ja korjaavan tuen piiriin pääsyn vaikeus. Ihmisen oma aktiivisuus korostuu avun hakemisessa ja sen saamisessa. Lisäksi vanhuuteen elämänvaiheena liittyy usein korostunut tarve hengelliseen ja filosofiseen pohdiskeluun. Nyky-yhteiskunta korostaa erilaisia asioita ja arvoja, joten on haaste löytää tilaa tällaisille pohdinnoille (Read 2003). Voi myös kysyä, millä toimijoilla on tarvittavaa osaamista ja resursseja vastata näihin kasvavan vanhusväestön lisääntyviin ja moninaistuviin tarpeisiin. Väestön nopea ikääntyminen yhdessä niukkojen taloudellisten mahdollisuuksien kanssa pakottaa julkisen sektorin pohtimaan vastuiden ja tehtävien uudelleen jakamista. Tässä tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu siihen, miten yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat kirkon rooliin vanhustyössä.

Seuraavassa luvussa kuvataan suomalaisen vanhustyön yhteiskunnallista taustaa. Ensin käydään läpi laajempia institutionaalisia ratkaisuita, jotka ovat ohjanneet hyvinvoinnin tuottamista suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän jälkeen esitellään kahden tämän tutkimuksen näkökulmasta oleellisimman vanhustyön toimijan, julkisen sektorin ja kirkon, vanhustyötä.

2 Vanhustyö Suomessa

2.1 Yhteiskunnallinen tausta

Väestöllinen huoltosuhde (alle 15-vuotiaiden ja 65-vuotta täyttäneiden määrä 100 työikäistä kohtaan) oli Suomessa 55,8 vuoden 2013 lopussa (Väestön ikärakenne). Tilastokeskuksen mukaan 31.12.2013 Suomen väestöstä 65-vuotta täyttäneitä oli 19,4 %. Väestöennuste osoittaa 65-vuotta täyttäneiden määrässä selkeää kasvua. Vuonna 2020 heitä arvioidaan olevan 22,6 % väestöstä, kun taas vuonna 2050 määrän ennustetaan olevan jo 26,9 %. (Tilastokeskus, Suomen väestörakenne 2015.) Esimerkiksi yli 85-vuotiaiden osuuden väestöstä ennustetaan nousevan 6,1 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä (Väestöennuste 2007-2040). Tästä kehityksestä seuraa ikääntyvän väestön palveluiden tarpeen kasvua.

Hyvinvointia tuottaa useimmissa yhteiskunnissa neljä tahoa: julkinen sektori (valtio, kunnat), yksityinen sektori (markkinat), kansalaisyhteiskunta (kolmannen sektorin järjestöt ja seurakunnat) sekä perhe (Pessi & Grönlund 2011, 355; Sihvo 1996, 166). Eri maissa hyvinvointipalveluiden tuottaminen on järjestetty toisistaan poikkeavilla tavoilla, joita on vertailun helpottamiseksi pyritty teoretisoimaan. Esping-Andersenin (1990) teoria hyvinvointiregiimeistä on yksi käytetyimmistä jaotteluista. Sen mukaan eurooppalaiset hyvinvointimallit on jaettavissa kolmeen erilaiseen. *Liberaalissa regiimissä* (esimerkiksi USA) korostuu markkinoiden rooli julkisen sektorin hoitaessa viimesijaista turvaa. Toinen Esping-Andersenin regiimeistä on *konservatiivinen regiimi* (esimerkiksi Saksa), jossa keskeisiä vastuunkantajia ovat perheet ja lähiyhteisöt sosiaalipolitiikan painottuessa työsuhteisiin perustuvaan vakuutusturvaan. Konservatiivisessa regiimissä myös kirkoilla ja kansalaisjärjestöillä on näkyvä rooli merkittävänä hyvinvoinnin tuottajana (Alestalo 2010). Kolmas regiimi, *sosiaalidemokraattinen* (esimerkiksi Ruotsi), nojaa universalismin periaatteelle julkisen vallan vastatessa koko väestöön kohdistuvista hyvinvointipalveluista. (Esping-Andersen 1990; Heikkilä ym. 2005; Laitinen-Kuikka 2005.) Myös Suomen on ajateltu edustavan sosiaalidemokraattista regiimiä, tosin sisältäen piirteitä konservatiivisesta regiimistä. Regiimityypit ovat lähtökohtaisesti ideaalityyppejä, jotka auttavat eri mallien käsiteellisessä vertailussa. Lähtökohta määrittelylle on valtion, markkinoiden ja perheen välinen suhde (Esping-Andersen 2002).

Esping-Andersenin typologiaa on kritisoitu uskonnollisen dimension huomiotta jättämisestä (Angell & Pessi 2010, 64). Kirkon tai kolmannen sektorin roolia ei ole erityisesti hahmoteltu regiimimalliin ja onkin oletettavaa, että julkisen vallan roolin keskeisyys merkitsee vähäistä roolia kirkolle ja kolmannelle sektorille (Kangas 2009; Angell & Pessi 2010). Kolmannella sektorilla ei Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ole samanlaista asemaa kuin Manner-Euroopassa, ja tämä näkyy myös vanhustyön tutkimuksen saralla. Esiin on noussut uutta kiinnostusta kolmannen sektorin mahdollista hoivapotentiaalia kohtaan nimenomaan vanhustyön alueella. (Jeppsson Grassman 2006.) Vaikka Pohjoismaissa on laajat kolmannet sektorit, ovat ne paljon vähemmän ammatillisia luonteeltaan kuin muissa eurooppalaisissa maissa, eivätkä ne ole olleet merkittävässä roolissa ammatillisen hoivan tuottamisessa (emt. 327, 330). Pohjoismaissa kolmannella sektorilla on rooli van-

husten hoidossa, mutta tämä rooli ei ole yksiselitteisen selkeä. Kolmannen sektorin kantama hoivavastuu vanhuksista on kasvanut, mutta se edustaa silti pientä osaa kaikesta vanhustyöstä. (Jeppsson Grassman 2006, 337–338.) Pohjoismaiden välillä näkyy eroja kirkon hyvinvointiroolissa. Suomessa kirkko ja diakoniatyö ovat esimerkiksi Norjaan verrattuna vahvoja. Samalla kun perinteisen uskonnollisuuden merkitys on vähenemässä, kasvaa erityisesti enemmistökirkkojen arvostus ja panostus hyvinvointityössä. (Pessi ym. 2009; Angell & Pessi 2010.)

Sen sijaan ikärakenteen muutos on herättänyt keskustelua edellä kuvattujen hyvinvointimallien kehityksen suunnasta. Poliittiset ja ideologiset ratkaisut vaikuttavat paljon tähän kehityssuuntaan. Regiimien väliset erot eivät ole häviämässä, sillä niissä vastataan samoihin haasteisiin eri tavoin (Esping-Andersen 2002; Heikkilä ym. 2005). Demografinen kehitys yhdessä julkisen sektorin markkinaistumisen kanssa on saanut aikaan vastuiden uudelleen määrittelyä. Vanhuspalveluissa tästä esimerkki ovat muutokset kotihoidon kattavuudessa ja sisällössä. Vastuita on pohdittu sekä ammatillisen työn että perheiden näkökulmista. Vastuiden uudelleen muotoilussa on kyse reagoimisesta toimijakentän muutoksiin ja tämän lisäksi vanhusten tarpeisiin ja niiden tulkitsemiseen.

Kallion (2010) mukaan kansalaiset antavat edelleen vahvan tukensa hyvinvointivaltiolle ja julkisesti tuotetuille hyvinvointipalveluille. Ikääntyneiden omat odotukset kohdistuvat ensisijassa julkiseen sektoriin (Esim. Yeung 2006; Kolmas ikä – sinun odotuksesi 2013). Näkyvissä on myös toisenlaisia asenteita julkista palveluntuotantoa kohtaan. Epäluottamus sitä kohtaan on kasvanut muun muassa työntekijöiden ajanpuutteen vuoksi (Vaarama ym. 2010; Vilkko ym. 2010). Vanhustyön asiantuntijat esimerkiksi odottavat järjestöjen ja säätiöiden vahvempaa mukaantuloa ryhmä- ja vertaistoimintaan sekä ehkäisevään työhön (Vanhustyön tulevaisuus 2010). Ruotsalaisia tutkimalla havaittiin myös, että ihmiset ovat myötämielisempiä tukemaan vanhuksia kuin lapsiperheitä. Syynä voi olla, että lasten hyvinvoinnista vastuu on vanhemmilla, ikääntyneistä vanhemmista aikuisilla lapsilla on vähemmän vastuuta. (Svallfors 2008, 390.) On myös todettu, että ne kansalaiset, jotka luottavat hallitukseen ovat halukkaampia rahoittamaan hyvinvointia kollektiivisesti. Samalla havaittiin, että vaikka epäluottamus (julkisten) instituutioiden kykyyn hoitaa ikääntymisen tuomat haasteet on suurta, tätä sektoria oltiin valmiita rahoittamaan valtavasti lisää. (Edlund 2006, 397, 411.)

Keskustelua siitä, kenen vastuulla on vanhuksista huolehtiminen, on käyty jo pitkään. Suurten ikäluokkien ja heidän lastensa välistä epävirallista avunantoa ja yhteydenpitoa on tutkittu Sukupolvien ketju -hankkeessa. Esimerkiksi vanhusten taloudellinen tukeminen nähdään tutkimuksen tulosten mukaan pääosin yhteiskunnan velvollisuudeksi. (Haavio-Mannila ym. 2009.) Suurten ikäluokkien edustajien ja heidän lastensa mielestä päävastuussa vanhusten hoivaamisesta on yhteiskunnalla (Tanskanen & Danielsbacka 2009). Van Aerschot (2014) tutki asettuvatko vanhukset eriarvoiseen asemaan taloudellisten ja sosiaalisten resurssien perusteella, kun he tarvitsevat hoivaa. Tulokset toivat varsin kiinnostavasti esiin, ettei ole itsestään selvää, että ikääntyneillä olisi halu turvautua omaisiin ja läheisiin. Mikäli haastatellut vanhukset tarvitsisivat enemmän apua, toivoisivat he sitä useimmiten kunnallisista palveluista. Tämä on mielenkiintoista huomioiden julkisen sektorin päinvastaiset pyrkimykset. Se, että kansalaiset osoittavat vastuuta hyvinvointiyhteiskunnalle on Julkusen (2006, 44) mukaan kuitenkin sama kuin osoittaisi sen ei kenellekään,

koska kyseistä toimijaa ei ole. Kun informaalista hoivasta neuvotellaan eri toimijoiden kesken, se formalisoituu (Zechner 2010b).

Julkisen sektorin resurssien väheneminen näkyy sosiaalisektorilla erityisesti niin, että ehkäisevä työ on vähentynyt useissa tapauksissa merkittävästi. Sosiaalityöntekijät ovat kuormittuneita ja kokevat työnsä ristiriitaisena, mikä näkyy myös vanhustyössä työskentelevien henkilöiden osalta. (Saarinen ym. 2012.) Julkisuudessa on kirjoitettu vanhusten kotihoidosta, erityisesti sen ongelmista (Ks. esim. HS 27.1.15; ESS 15.2.15; Etelä-Saimaa 10.3.15). Kotihoidossa normitettu työ ja vanhusten toiveiden välinen ero tulee näkyväksi (Andersson ym. 2004, 490). Tämä tulee esiin kotihoidon asiakkaiden hengellisten tarpeiden kohdalla, joihin vastaaminen jäi sekä työntekijöiden itsensä että asiakkaiden mielestä kauas tavoitteesta (Muurinen & Raatikainen 2005, 18). Vanhustyön käytännöissä kohtaaminen jää usein suorittamisen alle. Etenkin dementoituneet vanhukset tarvitsisivat kuuntelijoita, ymmärtäjiä ja puolustajia. (Palomäki & Toikko 2007, 271, 287.) Sosiaalityöntekijöiden itsensä mukaan psykososiaalinen työ on ollut tärkein asiakastyön muoto (Kemppainen ym. 1998, 79). Sosiaalityöntekijät kokevan paineita priorisoida fyysisiä tarpeita emotionaalisten kustannuksella. Sosiaalityön sisällä on suuria kulttuurisia eroja hengellisyyden ja uskonnon näkymisessä sosiaalityön koulutuksessa. Tästä seuraa, että sosiaalityöntekijät eivät ole valmistautuneita kohtaamaan ja vastaamaan yksilön tai ryhmän uskonnollisiin tarpeisiin. Näyttäisi olevan sattumanvaraista, kenen hengellisiin ja uskonnollisiin tarpeisiin todellisuudessa vastataan. (Gilligan & Furness 2006.) Suurin osa sosiaalityön opiskelijoista ja harjoittajista suhtautuu avoimesti uskonnon ja hengellisyyden tärkeyteen toisten elämässä. Osa heistä on silti haluttomia toimimaan näiden tarpeiden suhteen omaaloitteisesti tai lainkaan. (Gilligan 2003.)

2.2 Valtio ja kirkko vanhusten tukena

Ensisijainen julkinen sektori

Suomen julkinen verorahoitteinen vanhustenhoito koostuu erilaisista palveluista ja taloudellisista avustuksista ja sitä ohjaavat Sosiaalihuoltolaki (710/1982), Terveydenhuoltolaki (1326/2010), Kansanterveyslaki (66/1972) ja Erikoissairaanhoitolaki (1062/1989). Näiden lisäksi vanhustenhoitoa ohjaa laki omaishoidon tuesta 937/2005 ja uusimpana voimaan tullut niin sanottu vanhuspalvelulaki eli Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012) (Ikäihmisten palveluja ja etuuksia koskevaa lainsäädäntöä). Lait eivät oikeuta palveluihin iän vaan palvelun tarpeen mukaan. Sosiaali- ja terveysministeriö on listannut palvelut ja etuudet, joita ikääntyneet ovat oikeutettuja hakemaan. Niihin kuuluvat erilaiset ehkäisevät palvelut, joilla pyritään ylläpitämään toimintakykyä, terveyspalvelut, veteraaneille suunnatut etuudet ja palvelut, asumispalvelut, kotipalvelu ja kotisairaanhoito, laitoshoito, omaishoidon tuki ja muistisairaan palvelut. (Palvelut ja etuudet ikääntyneille 2011.) Palvelujen piiriin pääsy edellyttää lähes aina tarveharkintaa. Tarveharkinta vanhushoivan käytännöissä on tiukentunut vuosi

vuodelta johtaen vanhukset tilanteisiin, joissa palvelutarpeen toteaminen ei vielä takaa kyseisen palvelun tai etuuden saamista (Anttonen ym. 2012, 33).

Vanhustenhoitoa hallinnoidaan Suomessa kolmen tason kautta: hallitus ja ministeriöt, aluehallintovirasto ja paikallistason toimijat. Suomessa vanhustenhoito koostuu kotihoidosta ja tukipalveluista, asumista koskevista hoivapalveluista ja omaishoidon tuesta. (Karsio & Anttonen 2013, 87–88.) Kotihoito on yhdistelmä kotiapua ja kotisairaanhoitoa. Tukipalvelut vaihtelevat kunnittain. Asumista koskevat hoivapalvelut ovat pitkäaikaista hoivaa hoitokodeissa, pitkäaikaishoidon osastoilla terveyskeskuksissa ja enenevässä määrin ympärivuorokautisen hoivan yksiköissä. Kotipalvelut ovat tärkein kotona asumisen tukimuoto (emt., 90). Hoiva on sulautunut entistä vahvemmin asumiseen, kun vanhus joko muuttaa palvelujen luokse tai ne tuodaan hänen kotiinsa (Anttonen 2009, 71). Kotiin tuotavat palvelut on kuitenkin rajattu koskemaan ruumista ja sen tarpeita, minkä seurauksena esimerkiksi siivouspalvelu on ostettava muualta. Pitkäaikainen laitoshoito on muuttumassa omaishoitajia tukevaksi intervallihoidoksi samalla kun virallisesti tuetusta epävirallisesta hoivasta ollaan tekemässä suomalaisen hoivapolitiikan valtavirtaa. (Kröger 2009, 106, 125.) Markkinaistuminen julkisten palveluiden piirteenä aiheuttaa seurauksia myös epäviralliselle hoivalle, joka yhdessä kotona vanhenemisen kanssa muodostaa keskeisen vanhuspoliittisen tavoitteen kehittyneissä hyvinvointivaltioissa. Tästä kehityksestä seuraa, että vanhusten hoivassa tarvitaan enemmän puolestapuhujia, sillä vanhusten hoivaan suunnatut etuudet ovat enemmän tarveharkintaisia kuin lapsiperheiden etuudet. (Ks. Zechner 2010a, 404, 407–408.)

Kunta maksaa omaishoidon tuen suoraan hoitajalle, minkä lisäksi on mahdollista saada eläkeläisten hoitotukea Kansaneläkelaitoksesta (Kela). (Kröger & Leinonen 2011.) Omaishoidon tuen määrärahat on mahdollista kunnissa alimitoittaa, sillä tuesta huolimatta omaiset antavat apunsa ja tukensa tarpeessa oleville läheisille. Suomen erityispiirteenä onkin suuri iäkkäiden eläkkeellä olevien omaishoitajien määrä. Rajanveto omaishoidon ja tavallisen auttamisen välillä on häilyvä. (Kehusmaa ym. 2013, 138-139.) Omaisten tarjoama apu on säästöä kunnan järjestämisvastuulla olevista tehtävistä, silti suurin osa siitä tapahtuu omaishoidon tuen ulkopuolella. Omaishoitajien jaksamista koettelee paitsi sitova ja raskas työ, myös uhka siirtää joitakin julkisen sektorin tehtäviä tälle verkostolle, hoitoresurssille, joka on sisäänrakennettu suomalaiseen palvelujärjestelmään (emt. 140, 146–148.) Esimerkiksi sosiaalityön asiantuntijuutta on vaikea korvata, minkä vuoksi pyrkimys korostaa kansalaisten vastuuta julkisen sektorin sijaan sopii huonosti sosiaalityöhön (Raunio 2009).

Isosta-Britanniasta Suomeen on kantautunut keskustelu Suuresta yhteiskunnasta (*big society*), joka sisältää ajatuksen poliittisen järjestelmän ja hallinnon roolista aktivoivana ja koordinoivana tahona, kun toteutus ja rahoitus muuttuu siirtyen enemmän kansalaisten muodostamien yhteisöjen tasolle (Koskiaho 2014, 65). Suuren yhteiskunnan keskeisiä ajatuksia on jakaa palvelut kolmeen tyyppiin: julkisiin palveluihin (julkisen sektorin vastuulla olevat viranomaispalvelut kuten puolustus ja oikeuslaitos), yksilöllisiin palveluihin (muun muassa yhteiskunnallisten yritysten hoitamat palvelut) ja yhteisöllisiin eli naapuruuspalveluihin (asuinyhteisöjen tai seurakunnallisten toimijoiden vapaaehtoistyön vastuulla) (Koskiaho 2014, 93). Suomessakin ollaan uudistamassa palveluiden järjestämistä ja rahoitusta, vaikka kehityksen suunta on Koskiahon (2014, 157) mukaan ollut toinen: on kuljettu kohti suuria alueellisia yksiköitä eikä niinkään kansalaisten valtaistamista tai pai-

kallisuutta. Ajatus yhteisöjen merkityksen vahvemmasta esiin tuomisesta ja yhteisöllisten arvojen ylläpidosta liittyy kommunitarismiin.

Mikäli vanhuksella ilmenee tarvetta asumista koskeviin hoivapalveluihin ja hän pääsee palveluiden piiriin, on tarjolla neljänlaista palvelua. Palveluasumista, jossa asiakas maksaa kuukausittain kiinteän summan sisältäen kaiken hänen tarvitsemansa ruoasta lääkkeisiin. Toinen vaihtoehto on tehostettu palveluasuminen, joka käsittää ympärivuorokautisen avun. Tässä mallissa asiakas maksaa kaikista tarvitsemistaan palveluista erikseen. Kela voi tukea hänen asumistaan ja lääkekulujaan. Tehostettua palveluasumista on ulkoistettu voittoa tavoitteleville yrityksille Suomessa hyvin paljon. Vaihtoehtoina on myös hoivakoti ja pitkäaikaishoiva terveyskeskuksessa tai sairaalassa. Suomalaisessa järjestelmässä kotona tapahtuva hoiva on priorisoitu laitoshoivan edelle. Meillä myös erilaiset palvelujen asiakasmaksut ovat korkeampia kuin muiden Pohjoismaiden vanhushoidossa. (Karsio & Anttonen 2013, 91–92, 103, 109.) Vaarana saattaa olla kahden kerroksen palveluiden syntyminen, kun hoiva nivoutuu markkinapohjaisiin palveluihin: julkiset palvelut kohdentuvat köyhimpiin ja sairaimpiin varakkaamman kansanosan käyttäessä yksityisiä palveluita. (Zechner 2010a, 409.) Koskiaho (2014, 145) esittää ajautumista jopa kolmen kerroksen väkeen joidenkin iäkkäiden maksaessa kaiken itse, kun toisia tuetaan ja kolmannet ovat kokonaan julkisen sektorin vastuulla.

Suomessa vanhustyössä on vähän ehkäiseviä palveluita. Kiireinen kotihoito ei ehdi huolehtia psykososiaalisesta hyvinvoinnista vaan se jää omaisten ja läheisten tehtäväksi. Mikäli ikääntyneellä on psykososiaalisia ongelmia, eivät kotihoidon palvelut riitä ratkaisemaan ongelmia. Vaikka moniammatillinen yhteistyö on tavoite, se rajoittuu usein kotisairaanhoidon ja -palvelun väliseksi. (Tenkanen 2007, 181–184.) Kasvavan vanhusväestön psykososiaalisiin tarpeisiin ei kiinnitetty huomiota vaan painopiste oli heidän asumisensa, hoivan ja palvelujen turvaamisen lisäksi köyhyyden vähentämisessä. Kotikäynnit muodostavat merkittävän osan vanhussosiaalityötä ehkäisevän työotteen yleistyessä. Sosiaalityöntekijöiltä puolestaan odotetaan psykososiaalista tukea vaikeista tilanteista selviytymisen avuksi sekä vanhusten, mutta myös heidän omaistensa ja omaishoitajien taholta. (Koskinen 2003, 438, 445.)

Kunnallisesti rahoitettujen palvelujen tuottamisoikeudesta kilpaillaan näennäismarkkinoilla. Ulkoistamisen taustalla on pyrkimys saada paitsi säästöjä myös hyötyjä, jotka liittyvät erikoistumiseen kuten mahdollisuuteen keskittyä omaan ydinosaamiseen. Kilpailuttamisella saattaa olla vaikutusta kunnalla säilyvään kykyyn ohjata ja koordinoida palvelutoimintaa. Tähän vaikuttaa se, millaisilla sopimuksilla yhteistyötä ja ostopalveluita käytetään. Kunnan on mahdollista myös vain luopua jonkin tietyn palvelun ylläpitäjän roolista jättäen saatavuuden sen varaan, että jokin yksityinen yritys päättäisi ylläpitää sitä. (Valkama ym. 2013.) Keskustelussa uhkaa unohtua se, ettei kansalaisyhteiskunnalla tai markkinoilla ole kykyä ottaa hoitaakseen julkisia palveluita. Näiden puuttumisen seurauksena olisi kuitenkin liian suuri palveluvaje ja eriarvoistumiskehitys (Anttonen ym. 2013, 295).

Kuntien on mahdollista lisätä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Aaltio (2013, 144) kysyykin, miksi järjestäjän ja tuottajan kumppanuuden on perustuttava välttämättä kilpailuun. Sen vastakohtana voisi olla kumppanuuteen ja neuvotteluihin perustuva yhteistyö, jossa toiminta organisoitaisiin sisältöjen mielekkyyden, ei taloudellisen tehokkuuden mukaan. Hänen mukaansa kilpailutus rikkoo suhteita pakottamalla keskinäiseen kilpailuun, kun neuvottelemalla olisi saavutettavissa muun muassa keskinäistä luottamusta ja jatku-

vuutta. Keskeinen seuraus yhteistyöstä kilpailun sijaan olisi palveluntuottajien jakama yhteneväinen käsitys hyvinvoinnista. (Aaltio 2013, 145.) Koskiaho (2014, 194) puolestaan tuo esiin ajatuksen kumppanuudesta, joka on paitsi markkinaistumisen vastakohta, myös neuvottelua, joustavuutta ja yhteiseen hyvään pyrkimistä toisia kuunnellen.

Neuvotteluperusteiset yhteistyömarkkinat sisältyvät kuntien vanhuspalveluihin, joilla tapahtuu yhteistyötä kuntien sekä järjestöjen ja yritysten välillä kilpailutussäännöistä huolimatta. Kyse on kehittämistoiminnasta, tietojen vaihdosta tai esimerkiksi toimitilojen yhteisestä käytöstä. (Valkama ym. 2013, 347, 350, 360.) Uskonnolliset (*faith-based*) organisaatiot voivat täyttää sen aukon, jonka julkiset toimijat jättävät sosiaalipalveluissa vanhempien aikuisten osalta. Leis (2004, 252–253) toteaa, että on tärkeä erotella riippumattomat hyvinvointiorganisaatiot kirkon diakoniatyöstä. Jos tällaiset riippumattomat hyvinvointiorganisaatiot haluavat ottaa hoitaakseen uusia tehtäviä hyvinvointijärjestelmässä, se ei automaattisesti tule merkitsemään, että niiden näkökulma tai määritelmä omasta roolistaan muuttuisivat. Ne pitävät itseään yhä kriittisinä ääninä, vaikka olisivat aktiivisia palveluntuottajia.

Kirkon vanhustyö ja diakonia

Kirkossa vanhustyö toteutuu diakoniantyön lisäksi yleisessä seurakuntatyössä. Kuntien vanhustyötä lähinnä on seurakuntien diakoniatyö eli kirkon sosiaalinen työ, yleisen seurakuntatyön painottaessa hengellistä työtä. Diakoninen vanhustyö puolustaa ihmisarvoa, oikeudenmukaisuutta ja yhdenvertaisuutta edistävää työtä kuten myös henkisen ja hengellisen elämän vahvistamista (Diakoninen kotikäyntityö 2010, 5–6). Seurakuntadiakonia perustuu kirkkojärjestykseen, jossa se kuvataan kristilliseksi auttamistyöksi kohdistuen erityisesti niihin ”joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta” (KJ 4:3). Diakoniatyön asiakaskontakteista vuosina 1999–2013 65 vuotta täyttäneitä oli 37,3 prosenttia (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013, 101). Diakoniatyö on jäsentynein muoto kirkon tarjoamista hyvinvointipalveluista ja heijastelee kiinnostavalla tavalla julkista hyvinvointivaltiota, sillä se pyrkii kohtaamaan niitä, joiden tarpeisiin mikään toinen instituutio ei vastaa (Pessi & Grönlund 2011, 357). Kirkkolaki painottaa lähimmäisenrakkauden toteuttamista kirkon ja sen diakoniatyön tehtävänä. Ryökäs (2006, 144) nostaa esiin Suomen lain näin toteavan evankelis-luterilaisen kirkon olevan toimija, jonka kautta lähimmäisenrakkaus suomalaisessa yhteiskunnassa toteutuu. Diakonia on vakiintunut osaksi suomalaista yhteiskuntaa yhtenä sosiaalisen tuen muotona. Vuonna 1944 seurakuntiin tuli pakolliseksi diakonian virka. (Ryökäs 2006, 140–141.) Heikoimmassa asemassa olevat sekä syrjäytymisvaarassa elävät vanhukset kuuluvat seurakunnan diakoniatyön ja näin ollen myös vanhusten diakonisen kotikäyntityön piiriin. Sen yksi tärkeä tehtävä on ylläpitää seurakuntayhteyttä ja toisaalta luoda tilaa kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen ja vanhuksen mahdollisten avun tarpeiden tunnistamiseen. Etsivässä työssä korostuu yhteistyö alueen viranomaisten ja muiden vanhustyön toimijoiden kanssa. (Diakoninen kotikäyntityö 2010.)

Suomessa evankelis-luterilainen kirkko on vaikuttanut vallitsevaan hyvinvointimalliin jäämällä tietoisesti taustalle ja ottamalla hyvin pienen roolin verrattuna esimerkiksi katoliseen kirkkoon (Matthies ym. 1996, 244–245). Katolisissa maissa subsidiariteettiperiaate (läheisyysperiaate) on syynä perheiden vastuun korostumiseen sosiaalihuollossa ja vapaa-

ehtoisjärjestöjen tärkeämmän roolin muotoutumiseen sosiaalipalvelujen tuottamisessa (Anttonen & Sipilä 2000, 200). Näin on siksi, että subsidiariteettiperiaatteen ytimenä on ajatus on päätösten tekemisestä mahdollisimman lähellä ihmistä ja vähäisempi byrokratia. Luterilaisessa teologiassa on painotettu alun perin, että kirkon virka on ennen muuta saarna- ja opetusvirka, millä on ollut vaikutuksia diakonian asemaan. Diakonian perusfunktiona on pidetty karitatiivista tehtävää, jolloin se käsitettiin enimmäkseen sairaanhoidoksi ja hädässä olevien auttaminen on saanut erilaisia muotoja eri aikoina. (Kansanaho & Hissa 1972, 79, 93–95.) Kansanterveyslain voimaantulo 1972 muutti diakoniatyöntekijöiden työnkuvaa, mutta vanhustenhuollon lisääntymisestä on seurannut tarve sairaanhoidolliselle asiantuntemukselle. Näin on yhä edelleen. Kirkon diakoniatyön toimintaperiaatteisiin on kuulunut muun muassa koko ihmisen palveleminen, etsivä toiminta ja ennalta ehkäiseminen (emt., 159–162). Kansanaho ja Hissan (1972, 162) mukaan ”diakonian tulisi olla joustavaa ja liikkuvaa, sillä tulisi olla pioneerihenkeä”.

Sosiaalityöllä ja diakoniatyöllä on paljon yhtäläisyyksiä. Yhteistyökumppanuus on silti jännitteinen diakoniatyöntekijän auttaessa usein asiakasta tämän oikeuksien puolesta viralisen järjestelmän sisällä (Jokela 2011, 189–190). Kirkko ja sen diakoniatyö on hyvinvointiyhteiskunnan yksi toimija. Tilanteessa, jossa odotetaan usean toimijan jakavan vastuuta hyvinvoinnista odotuksia suuntautuu myös kirkolle. Diakoniatyö on muodostunut profiililtaan aikaisempaa ammatillisemmaksi terävöityneiden käytäntöjen kautta. Yhteistyö on vaatinut aiempaa sekulaarimpaa työotetta ja saattaa erityisesti sosiaalitoimen kanssa sisältää järjestelmätason kaupankäyntiä tahojen vastuista sovittaessa. Diakoniatyön haasteena näyttäisi olevan yhä enemmän asiakkaan ihmisarvoisen kohtelun puolustaminen. (Jokela 2011, 169, 177, 194.)

Kirkon oma vanhustyön strategia tuo esiin paitsi yksilön vastuun omasta toiminnastaan myös yhteisen vastuun, jonka perusta on lähimmäisenrakkaudessa. Diakoniatyö pyrkii vanhustyössä vahvistamaan perhe- ja sukuyhteyttä ja edistää sukupolvien välistä kohtaamista. Kirkon on vastustettava lakisääteisen sosiaaliturvan purkamista ja kiinnitettävä samalla huomiota köyhimpiin vanhusryhmiin. Vanhustyön strategiassaan kirkko visioi uusien työmuotojen kehittämistä niin, että seurakunnat olisivat osa kunnan vanhustyön palvelurakennetta. (Usko, toivo, rakkaus 2005; Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2003.) Kirkko ilmaisi erityisen huolensa vanhusten marginalisoitumisesta jo vuonna 2007 julkaistussa Kirkon sosiaalifoorumin kannanotossa Vanhuus marginaalissa (2007). Kannanotossa korostetaan muun muassa hyvän vanhustenhuollon olevan ennemminkin arvovalinta kuin talouskysymys (emt., 8).

Meidän kirkko (2007) -strategiaa jatkaa Kohtaamisen kirkko (2014), jossa tartutaan erityisesti vuosien 2016–2020 välisiin haasteisiin. Kohtaamisen kirkko (2014) nostaa esiin kirkon jäsenyyteen liittyviä ristiriitoja. Seurakuntalaisille tärkeintä on kirkon tekemä vanhusten ja vammaisten auttamistyö, kun Meidän kirkko (2007) korostaa hengellisiä syitä kuulua kirkkoon. Tässä strategiassa asetettu tavoite kohdata jokainen kirkon jäsen viisi kertaa vuodessa (laadukkaasti) on toteutunut vain joka kymmenennen jäsenen kohdalla. Kirkko on ollut paljon esillä mediassa, millä on ollut omat seurauksensa jäsenistöön: erilaisista syistä tapahtuneita eropiikkejä on nähty useampia kuluneina vuosina. Ihmisten odotukset luovat painetta voimakkaampaan elämänarvoja käsittelevään keskusteluun samalla kun entistä useampi kansalainen muodostaa käsityksensä kirkosta tiedotusvälineissä näkemänsä ja kuulemansa perusteella. Kirkon haastaa paitsi sen ulkopuolelta, yhteiskun-

nasta, tuleva kehitys, myös sisältä päin nousevat haasteet. (Kohtaamisen kirkko 2014, 13.) Tämä näkyy hyvin juuri vanhustyössä. Seuraavassa luvussa käydään läpi aikaisempaa aiheeseen liittyvää tutkimusta. Aikaisempi tutkimus on jaettu kirkon vanhustyöhön ja kirkon muuhun sosiaaliseen työhön. Tämän jälkeen esitellään tarkemmin tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet ja teoreettiset näkökulmat.

3 Tutkimuksen lähtökohdat

3.1 Aikaisempi tutkimus

Vanhustyötä tutkitaan Suomessa runsaasti esimerkiksi yhteiskunta- ja hoitotieteiden kentällä. Kirkon tehtäviä ja sen muutoksia on analysoitu suhteellisen vähän suomalaisessa hyvinvointivaltion kehitystä käsittelevässä yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa. Usein tutkimus lähtee julkisen sektorin muutoksesta, ja vaikka muutosta suhteutetaan muihin vanhustyön toimijoihin, jää kirkko pääsääntöisesti näissä tutkimuksissa pienelle huomiolle. Yksittäisinä mainintoina se voi esiintyä, mutta lähes aina kirkko liitetään kolmannen sektorin järjestöjen kanssa samaan kategoriaan.

Kirkon vanhustyö

Vanhuus on elämänvaihe, jossa menneen elämän ja tulevan pohdinta korostuu. Samassa yhteydessä voi tulla esiin aiempaa vahvemmin hengellisyyteen ja uskonnollisuuteen liittyviä tarpeita. Pitkäaikaissairaiden vanhusten maailmaa ja uskonnollisuutta on tutkinut Gothóni (1987). Tutkimuksen mukaan vanhusten kohdalla tulee esiin ihmisen kokonaisvaltaisuus: fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen puolen lisäksi arvojen ja uskonnon vaikutus korostuu. Tutkimukset vahvistavat, että hengellisyys usein lisääntyy myöhäisellä aikuisiällä, ja sillä on havaittu olevan yhteys muun muassa ihmisen psykososiaaliseen hyvinvointiin (Moberg 2005). Varsin holistista näkemystä mielen hyvinvoinnista kuvastaa se, miten iäkkäiltä itseltäänkin kysyttäessä vapaaehtoistyön on koettu tukevan mielenterveyttä, kuten myös seurakuntatoiminnan ja hengellisyyden joidenkin kohdalla (Haarni 2013, 41–43). Uskonnollisten ja hengellisten tarpeiden olemassaolon tunnistaminen palvelee erityisesti iäkkäiden ihmisten kohtaamisessa. Terveyden heikentyminen, läheisten kuolema sekä lähestyvä oma kuolema herättävät vanhuudessa pohtimaan sekä elettyä että tulevaa elämää ja merkityksellisyyden kysymyksiä. Elämän tarkoituksellisuuden tunteen kehittämisessä on hyödylliseksi osoittautunut muun muassa muistelu ja hengellinen pohdiskelu, ihmisen pohtiessa esimerkiksi menneiden ratkaisemattomien konfliktien hyväksymistä osaksi omaa elämää ja tämän kautta kulkiessa kohti tasapainoista vanhuutta. (Read 2003, 233–238.) Mikäli hoivan ammattilainen ei koe luontevaksi puhua uskonnosta tai hengellisyydestä voivat nämä tarpeet jäädä kokonaan kohtaamatta.

Gothóni (2009) on tutkinut kirkon vanhustyötä Anna & Arvo -hankkessa. Yhteisvastuukeräyksellä rahoitetun hankkeen tarkoituksena oli mahdollistaa ihmisarvoinen vanhuus ja kehittää menetelmiä sen tukemiseksi. Tämän lisäksi tavoitteena oli lisätä sukupolvien välistä yhteyttä. Hankkeessa haastateltiin vuonna 1930 syntyneitä henkilöitä muun muassa hyvän vanhuuden teemasta. Tutkimus osoitti, että seurakunnalta odotetaan apua yksinäisyyteen sekä kriisien ja surun kohtaamiseen. Hankkeen aikana vapaaehtoisten tekemät kotikäynnit lisääntyivät. Samoin kävi myös kunnan ja seurakunnan yhteistyölle. Kotikäyntien ja yhteistyön merkitys tulee esiin muussakin diakoniatyöntekijöihin kohdistuvassa tutkimuksessa (Ks. Yeung 2006; Vanhustyö – haaste seurakunnalle 2009; Kiiski 2013).

Diakoniatyöntekijät myös itse toivovat laatukriteereitä kotikäyntityölle (Vanhustyö – haaste seurakunnalle 2009). Vanhukset itse odottavat kirkon diakoniatyöltä paitsi kotikäyntien ja kuljetusavun lisäämistä, myös ystävällistä kohtelua. Suuri osa heistä ei tiennyt, mitä diakoniatyöllä olisi heille antaa. Esiin tuli myös vakaumuksen merkitys, sillä ne vanhukset, jotka eivät esimerkiksi kuuluneet kirkkoon kokivat epävarmuutta diakoniatyön tarjoamien palveluiden vastaanottamisessa. (Hietala & Hiltunen 2009.)

Kirkon vanhustyötä on tutkittu useassa pro gradu -tutkielmassa. Esimerkiksi Pöyhönen (2006) tutki kunnan ja seurakunnan välistä yhteistyötä vanhustyössä haastattelemalla kunnan vanhustyöntekijöitä yhteistyökokemuksista seurakunnan kanssa. Tutkimuksessa seurakunnalle asetetut odotukset jaettiin hengelliseen (esimerkiksi jumalanpalvelukset), avoimeen (arvojen ylläpito) ja sekulaariin (tilojen jakaminen) orientaatioon sen mukaan, mikä konkreettisten odotusten suhde hengellisyyteen oli. Haastateltavat uskoivat hengellisyyden roolin vähenevän tulevaisuudessa ja kirkon ottavan tällöin laajemmin perinteiden ja arvojen ylläpitäjän tehtävän, olematta kuitenkaan hengellinen. Myös seurakunnan asema yhteistyössä oli ristiriitainen. Johtavassa asemassa olevat näkivät sen kunnan päätösvallalle alisteisena paikkaajana, kun ruohonjuuritasolla työtä tekevät korostivat seurakuntaa enemmän kumppanina. Aholan (2011) tutkimus keskittyi vanhustyön johtajien käsityksiin diakonissan osaamisesta moniammatillisessa yhteistyössä ja tämän osaamisen hyödyntämiseen ikäihmisten hyvinvoinnin edistämisen kontekstissa. Tulosten perusteella diakonissa on vahvaa osaamista omaava moniosaaja ja erityisesti yksilön syvällisen kohtaamisen asiantuntija. Tämän osaamisen hyödyntäminen on kuitenkin satunnaista.

Suomalaisten altruistisuutta eli yhteisvastuullisuutta tutkivat ja analysoivat Pessi & Saari (2008). Tulosten mukaan kirkolta odotetaan ikäihmisten auttamista sekä hengellisen työn että muun auttamisen kautta. Vastaajat kohdistivat suurimmat odotukset ikäihmisten auttamisessa tämän omaan lähipiiriin ja julkiseen sektoriin. Suomalaiset odottavat vanhojen yksinäisten ihmisten kohdalla apua julkiselta sektorilta (84%), lähipiiriltä (93%), kirkolta (56%) ja kansalaisjärjestöiltä (24%) (Pessi & Grönlund 2011, 364). Kansan mielestä kirkko näyttäytyy enemmänkin luotettavana sosiaalityön toimijana kuin hengellisenä tahona (Pessi 2009a). Kirkkoon kohdistuvat odotukset liittyvät sekä sanojen ja tekojen kohtaamisen tärkeyteen (Pessi & Grönlund 2011) että heikoimpien puolustajaksi ja kriittiseksi ääneksi profiloitumiseen (Grönlund & Pessi 2011).

Kirkon muu sosiaalinen työ

Kirkon muuta sosiaalista työtä ovat tutkineet taloudellisen avustamisen näkökulmista Juntunen (2011) ja Juntunen ym. (2006). Taloudellinen avustaminen on keskeinen diakoniatyön työmuoto ja se syrjäytti vanhukset 1990-luvun jälkeen kirkon diakoniatyön fokuksesta. Juntunen (2011) tutki diakoniatyöntekijöiden professionaalista itseymmärrystä taloudellisen avustamisen näkökulmasta laadullisten aineistojen avulla. Juntunen ym. (2006) puolestaan tutkivat viimesijaisen sosiaaliturvan aukkojen ja diakoniatyön kohdentumista hyödyntäen sekä tilastollisia että laadullisia aineistoja. He toteavat, että vaikka diakoniatyön asiakaskunta nuorentui 1990-luvun laman jälkeen, mahtui mukaan silti muun muassa pientä eläkettä saavia ikääntyneitä. Tässä tutkimuksessa ei keskitytä vanhusten taloudelliseen avustamiseen, mutta voi olettaa, että vanhuudessa esimerkiksi korkeat lääkekulut

yhdistettynä pieneen eläkkeeseen aiheuttaa kasvavassa määrin ongelmia, jotka heijastuvat kirkon tekemään vanhustyöhön.

Diakoniatyöntekijöitä on tutkittu varsin paljon. Diakoniatyöntekijöiden kuvauksia työstään ja siinä jaksamisesta sekä yhteiskunnallisten muutosten diakoniatyöntekijöiden työlle tuomia haasteita ja heidän käsityksiään työnsä sisällöstä on tutkinut Rättyä (2004 ja 2009). Gothóni ja Jantunen (2010) tutkivat diakonisen hoitotyön käsitteen käyttöä ja lisäksi diakonissojen ja diakonien tapaa hahmottaa paitsi diakoniatyön asiakastyötä myös omaa osaamistaan siinä. Tulosten mukaan diakoniatyössä taloudelliset, hengelliset ja terveydelliset kysymykset ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Uuden mielenkiintoisen näkökulman kokonaisvaltaiseen auttamiseen tarjoaa Jokela (2011). Hänen mukaansa diakoniatyössä hengellinen arvottuu ruumiillista korkeammalle. Jokela tutki diakoniatyöntekijöiden paikkaa ihmisten arjessa sekä asiakkaiden että työntekijöiden näkökulmista. Diakoniatyötä koskeva aikaisempi tutkimus näyttää näin korostavan diakoniatyön kokonaisvaltaisuutta. Onkin kiinnostava nähdä, miten tämä näyttäytyy vanhustyössä.

Diakoniatyön työnjaollista paikkaa, seurakuntadiakonian muotoutumista ja toiminta-alueen määräytymistä toisen käden lähteiden kautta on tutkinut Pyykkö (2004). Tutkimuksen mukaan seurakuntadiakonian työnjaollinen paikka on jatkuvasti uudelleenmäärittelyn kohteena. Diakoniatyöntekijät itse kyseenalaistavat omaa rooliaan yhteiskunnallisten palveluiden täydentäjinä. Mielenkiintoista on, että osa papistoa on halunnut hengellistää ja seurakunnallistaa diakoniatyötä pitkään, mikä merkitsisi käytännössä sen muuttumista sielunhoidoksi. Pyykkö (2011) tutki myös diakoniatyöntekijöiden toimialuetta ammattien järjestelmän näkökulmasta. Hän kysyy, minkälaiset ammatilliset rajankäynnit määrittävät diakoniatyöntekijöiden toimialuetta ja miten näin muotoutuvia rajoja perustellaan. Pyykkö kohdistaa huomionsa myös sosiaaliseen ja kulttuuriseen toimintaympäristöön, joka määrittää seurakuntien diakoniatyöntekijöiden toimialuetta. Tulosten mukaan toimialueista on kamppailtu ja neuvoteltu paitsi julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon, myös papin ammattien kanssa. Pyykön tutkimus tuo kiinnostavalla tavalla esiin sekä ulkoisia että kirkon sisäisiä työnjakoihin ja vastuisiin vaikuttavia tekijöitä ja samalla liittymäkohtia funktio-performanssi-tarkastelulle.

Uskonnon vaikutusta julkisella sektorilla Suomessa erityisesti kuntien ja seurakuntien välisen yhteistyön näkökulmasta on tutkinut esimerkiksi Kallunki (2010). Tulosten mukaan uskonnollista ja maallista ei ole mahdollista erottaa selkeästi toisistaan, uskonnon vaikutus julkisten organisaatioiden toimintaan tapahtuu yksilöiden ja kulttuurin kautta. Yhteistyö kunnan kanssa toimii parhaiten, kun kirkolla on selkeästi oma kunnan tehtävistä poikkeava rooli. Julkisen sektorin työntekijät eivät halua yhteisyöhön mukaan voimakasta hengellisyyttä (Kallunki ym. 2006; Lehtinen 2013). Kunnan ja seurakunnan välistä yhteistyötä lainsäädännöllisestä näkökulmasta on tutkinut Uoti (2013). Hän toteaa, että diakonialla on vähintäänkin epäsuora paikkaava rooli muun muassa omaishoidontuen toteuttamisessa. Kirkon rooli omaishoidossa tulee esiin myös useissa muissa tutkimuksissa (Esim. Peltonen 2012; Kiiski 2013; Kansallinen omaishoidon kehittämisohjelma 2014). Omaishoitajat odottavat kirkolta apua muun muassa oman jaksamisensa tukemiseen. Tulevaisuudessa omaishoitajien tukeminen on yksi kirkon vanhustyön suurista haasteista (Jääskeläinen 2002).Tämä näkökulma korostuu entisestään, kun julkinen sektori on siirtynyt tukemaan kotona tapahtuvaa vanhustenhoitoa.

Eurooppalainen tutkimushanke Welfare and Religion in 21st Century Europe (WREP), johon Suomikin osallistui, selvitti enemmistökirkon hyvinvointiroolia kussakin maassa. Ruotsissa kirkon asema on muuttunut lakisääteisestä auktoriteetista maan suurimmaksi vapaaehtoisorganisaatioksi. Kirkolla on korostunut rooli arvojen ylläpitäjänä ja ihmisarvon puolustajana. (Edgardh & Pettersson 2009.) Norjassa kirkolla on marginaalinen hyvinvointirooli. Vapaaehtoistyöntekijöidensä kautta se on kuitenkin näkyvä toimija vanhustyössä. (Angell 2009.) Suomessa hanketta varten haastateltiin tavallisia kansalaisia, kirkon edustajia ja paikallisviranomaisia. Esiin tuli, miten tavallisten kansalaisten mielestä sosiaalityö kuuluu julkisen sektorin vastuulle. (Pessi 2009b.) Britannian tilanne on hieman erilainen, siellä seurakuntien välillä on hyvin suuria eroja osallistumisessa hyvinvoinnin tuottamiseen. Vanhuksille on tarjolla sekä kirkon tiloissa järjestettyjä aktiviteetteja että kotikäyntejä. Viranomaiset ottavat kirkon mielihyvin mukaan hyvinvoinnin tuottamiseen, sillä se tietää heille säästöjä. Oletuksena on kuitenkin, että kirkko (*Church of England*) toimii tällöin neutraalina toimijana eikä tuo uskonnollisuutta esiin toiminnassaan. Muita uskonnollisia toimijoita kohtaan ei esitetä samanlaisia vaatimuksia. (Middlemiss Lé Mon 2009.)

Tarve kirkon roolin tutkimiselle vanhustyön kontekstissa nousee yhteiskunnallisesta tilanteesta. Kirkkoon kohdistuu sekä ulkoisia (odotukset, muiden toimijoiden tehtävien rajaukset) että sisäisiä (resurssien kohdentaminen, muutokset jäsenistössä ja työmuotojen arvotukset) paineita, jotka vaikuttavat sen tekemään vanhustyöhön. Olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin, mikä määrittää työnjakoa arkityön osalta. Onko kyse julkilausutuista ja yhdessä sovituista vastuunjaoista, vai erilaisista käytännöistä, joihin on ajauduttu esimerkiksi kasvavan asiakaskunnan ohjaamana? Julkisuudessa keskustelua vanhusten hyvinvoinnista dominoi sosiaalityö ja julkisen sektorin ensisijaisuus, mikä on toki perusteltua julkisen sektorin lakisääteisten tehtävien vuoksi. Samalla muiden toimijoiden roolin kasvaessa tarvitaan tutkimustietoa seurauksista näille toimijoille itselleen ja laajemmin yhteiskunnan vanhustyölle. Vanhusten kasvava määrä yhdessä ryhmän tarpeiden monimuotoisuuden kanssa johtaa julkisen sektorin ulkopuolisten toimijoiden merkityksen korostumiseen, jotta mahdollisimman monet näistä tarpeista voitaisiin kohdata. Kaikilla vanhustyön toimijoilla ei ole osaamista vastata jokaiseen tarpeeseen, vaan työnjakoja saatetaan suorittaa yhä enemmän erityisosaamisen perusteella. Aikaisempi tutkimus osoittaa esimerkiksi sen, että julkisen sektorin työntekijöiden työkuorma ei anna mahdollisuutta kohdata vanhusten hengellisiä tarpeita. Onkin kiinnostava tutkia, heijastuvatko nämä seikat hengellisyyden asiantuntijan, kirkon, rooliin vanhustyössä.

Aikaisempi tutkimus toi myös esiin vanhusten tarpeiden kokonaisvaltaisuuden, johon kirkko on erityisesti pyrkinyt vastaamaan. Hengelliset tarpeet ovat osa kokonaisvaltaista ihmiskäsitystä ja voikin kysyä, rajataanko ne jollakin tavalla pois julkisen sektorin työnkuvasta. Kansalaiset kohdistavat suurimmat odotuksensa yhä julkisen sektorin vastuuseen vanhustyössä, vaikka kritiikkiäkin on enenevässä määrin havaittavissa. Kirkko tekee laajaalaista sosiaalista työtä muun muassa taloudellisen avustamisen ja vapaaehtoistyön organisoimisen kautta. Diakoniatyöntekijöiden professionaalista itseymmärrystä on tutkittu, kuten myös heidän kokemuksiaan ja käsityksiään työstään. Tässä tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu yksittäisten työntekijöiden sijaan instituutioon, jota he edustavat. Tämä koskee sekä kirkon että julkisen sektorin työntekijöitä. Vaikka suomalaista vanhustyötä on tutkittu paljon sekä määrällisesti että laadullisesti, ei tutkimuksissa ole juurikaan huomioitu kirkon näkökulmaa tai kirkkoa toimijana. Se esiintyy yksittäisinä mainintoina tai esimerkiksi yh-

teistyökumppanina, mutta lähes aina osana kolmatta sektoria ja jonkinlaisena järjestöjen kaltaisena toimijana. Osin tämä onkin totta, mutta on silti tarpeen tutkia vanhustyötä nimenomaan kirkon näkökulmasta ja siihen fokusoiden.

3.2 Käsitteelliset ja teoreettiset näkökulmat

Samalla kun ikääntyvän väestön määrä on kasvussa, on ikääntyminen itsessään muuttunut. Ei voida puhua homogeenisesta ryhmästä, jolla olisi samanlaiset tarpeet tai odotukset. Usein puhutaan senioreista, ikääntyneistä, ikäihmisistä, eläkeläisistä tai iäkkäistä. Sanaan vanhus liitetään paljon negatiivisia mielikuvia, se voidaan kokea loukkaavaksi ja yleistäväksi. Tarpeesta siirtää vanhuuden alkamista kauemmas kertoo uusien käsitteiden kuten ”kolmas ikä” (Laslett 1989) tuominen keski-iän ja vanhuuden välille. Suomalaisissa tilastoissa 65-vuotta täyttänyttä pidetään virallisesti vanhana, mikä perustuu kronologisen iän sijaan eläkeratkaisuihin (Jyrkämä 1990, 88–89). Ratkaisu on koko suomalaisen yhteiskunnan läpäisemä ulottuen tilastollisista määritelmistä aina kirkon vanhustyöhön. Vanhus viittaa yleensä 75-vuotta täyttäneisiin ja ikääntynyt 65-vuotta täyttäneisiin kansalaisiin (Vaarama & Ollila 2008, 116). Käsitteet vaihtelevat yhteiskuntien ja ajanjaksojen välillä (Jyrkämä 1990, 87). Kirkon vanhustyön strategiassa (Usko, toivo ja rakkaus 2005, 7) käytetään sanaa vanhus ja todetaan, ettei tarkkaa ikärajaa määrittelylle ole olemassa, mutta vanhuuteen liittyy toimintakyvyn heikkeneminen ja avun tarve.

Tässä tutkimuksessa vanhus ja ikääntynyt ymmärretään ja käsitteitä käytetään synonyymisesti pyrkimättä yleistämään tai luomaan negatiivisia mielikuvia. Vanhojen ihmisten määrän lisääntymisen katsotaan muun muassa lisäävän nuorempien hoivataakkaa ja eläkemaksuja. Väestön vanhenemista katsotaan usein ongelmakeskeisesti, sen sijaan että sitä pidettäisiin suomalaisena menestystarinana. Ilmiön taustalla on kuolleisuuden väheneminen ja eliniän piteneminen, jotka kertovat hyvinvoinnin kasvusta ja parantuneesta terveydenhuollosta (Jyrkämä 1990, 97).

Kirkolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa ja seurakunnasta puhuttaessa kyse on sen seurakunnista, ellei toisin mainita. Vanhustyöllä tarkoitetaan kaikkia vanhuksiin kohdistuvia työmuotoja, joita moninaiset toimijat tällä kentällä tekevät. Tähän ryhmään lasketaan kuuluvaksi kirkon vanhustyön eri työmuodot. Vanhustenhuolto kuvaa niitä palveluita, joista sosiaalitoimi vastaa. Entistä enemmän käytössä on neutraali käsite ”sosiaalipalvelut” kuvaamassa sosiaalihuollon palveluita, jotka kuuluvat kaikille. Mikrotasolla puhutaan asiakastyön tasosta ja tällöin kyse on sosiaalityöstä. Sosiaalityössä pyritään ratkaisemaan ongelmia, joita ihmisen jokapäiväisen elämän alueella ilmenee. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön keskinäiset vastuut ovat muotoutuneet osin uusiksi niin, että sosiaalipolitiikan kautta on edistetty ennen muuta ansiosidonnaista sosiaalipolitiikkaa. Sosiaalityön rooli kansalaisia aktivoivana ja kuntouttavana tahona on puolestaan korostunut. (Ks. Niemelä 2010, 66, 68.)

Suomessa julkisen sektorin terveys- ja hoivapalveluiden rahoitus perustuu pitkälti sukupolvisopimukselle. Sukupolvisopimus on yksinkertaisimmillaan nuorten ja keski-ikäisten taloudellinen tuki ikääntyneille, joka palautuu heidän itsensä ikääntyessä (Edmunds & Turner 2002, 2). Käytännössä tämä tarkoittaa, että rahoitusvastuu on työikäisillä, mutta

heitä enemmän julkisia palveluita käyttävät ikääntyneet. Kyse on sukupolvien välisestä solidaarisuudesta, kun maksaessaan vanhempiensa eläkkeet työssäkäyvä sukupolvi luottaa siihen, että seuraava sukupolvi toimii heitä kohtaan samoin. Sukupolvisopimukseen liittyy myös sukupuolisopimuksen käsite, jolla tarkoitetaan kaikkea sitä epävirallista hoivaa, tukemista ja auttamista, jota perheenjäsenet toisilleen antavat, ja joka on ollut suurelta osin naisten tehtävä. Sukupuolisopimus on erityisesti naistutkimuksen käyttämä käsite, joka on peräisin politiikan tutkimuksesta (Kovalainen 2004, 189). Edellä kuvatunkaltainen hoiva näyttää vaikuttavan naisten työelämään miehiä enemmän (Jolanki ym. 2013, 65). Sukupolvisopimus ei huomioi sellaisenaan tätä henkilötasolla tapahtuvaa sukupolvien välistä tukea ja huolenpitoa, jota tehdään pitkälti epävirallisesti.

Sukupolvisopimuksesta voidaan käyttää myös nimitystä hyvinvointisopimus. Jälkimmäinen viittaa kuitenkin lähinnä tasapuolisuuteen eläkkeiden maksussa, kun taas edelliseen liittyy laajemmin myös epävirallisempi henkilötasolla tapahtuva sukupolvien välinen auttaminen ja tukeminen. (Lorenz-Meyer 1996.) Tämä epävirallinen puoli on herättänyt myös kritiikkiä, sillä sen on ajateltu olevan epäreilu eri sukupolvia ja ryhmiä kohtaan (esim. Laslett 1992; Lorenz-Meyer 1996). Epävirallisen tuen merkitys korostuu uudelleen väestön ikääntyessä. Voi olla, että pelko hoivatta jäämisestä vahvistaa halua uudistaa sukupolvisopimusta niin, että julkisen sääntelyn alle otetaan myös sukupolvisopimuksen epävirallinen puoli. Tätä kohti liikutaan esimerkiksi silloin, kun tuetaan informaalia hoivaa julkisin varoin omaishoidontuen kautta. On myös mahdollista, että huolta väestön ikääntymisestä käytetään syynä, jotta sopimusta voitaisiin muokata uusiksi omien tarkoitusperien mukaisella tavalla (Walker 1996).

Suomalainen universalismiin nojannut hyvinvointivaltio vähensi kehittyessään perheen vastuuta ikääntyneiden hoidosta. Suomessa aikuisilla lapsilla ei ole lakisääteistä velvollisuutta huolehtia ikääntyvistä vanhemmistaan tai suvun muista vanhuksista. Esimerkiksi Saksassa ja Ranskassa on toisin. (Anttonen & Sointu 2006.) Hoiva on silti edelleen alue, jolla korostuu vuorotellen perheen ja julkisen vallan vastuu (Anttonen ym. 2012, 20–23). Kun palveluita leikataan, tarveharkintaa kiristetään ja yksilön vastuita korostetaan, vaikutetaan samalla perheiden sisällä tapahtuvaan auttamiseen. Edellä kuvatun sukupolvisopimuksen voi nähdä yhteiskunnallisella tasolla erittäin merkittäväksi julkisen vallan vähentäessä vastuuta ikääntyneiden hoidosta samalla korostaen siirtymistä suurempaan perheiden vastuuseen. Kehitys liittyy sekä subsidiariteettiperiaatteeseen että keskusteluun Suuresta yhteiskunnasta ja se vaikuttaa tätä kautta kirkonkin rooliin vanhusten auttajana.

Sukupolvisopimus solmitaan yhteiskunnan tasolla, mutta vanhustyössä on nähtävissä yhteisötasolla myös hieman erilaista sopimista. Markkinaistuminen on yksi vanhusten hoitoon vaikuttava tekijä (Anttonen & Häikiö 2011). Julkisen sektorin markkinaistuminen ja ajattelutavan muutos on tuonut tullessaan paitsi edellä kuvatunlaista vastuiden uudelleen määrittelyä, myös ajatuksen uudenlaisesta sopimuksellisuudesta. Tällaisen sopimuksellisuuden kautta pyritään säätelemään vanhustyötä tekevien tahojen, kuten kunnan ja seurakunnan, välisiä suhteita. Erityisesti NPM on jouduttanut sopimuksellisen toimintatavan rantautumista julkiselle sektorille (Bonvin & Moachon 2007). Yhteistyötä tutkineen Lehtisen (2013) mukaan paikallinen seurakunnan ja kunnan välinen yhteistyö perustuu enenevässä määrin sopimuksellisuuteen. Näin seurakunnan resurssit saadaan hyvinvointisektorin käyttöön, mutta ilman uskonnollista aspektia. Seurakunnat ovat houkutteleva

yhteistyötaho arvojensa takia, vaikka sopimuksellisessa yhteistyössä uskonnollisuus on mahdollista rajata ulkopuolelle.

Lehtinen (2013) huomauttaa seurakuntien sopivan sopimuskumppaniksi muita tahoja paremmin, koska ne sijoittuvat kolmannen sektorin ja julkisen sektorin väliin. Kirkolla on veronkanto-oikeus ja viranomaistehtäviä, mutta samalla diakoninen apu nähdään osaksi kolmatta sektoria, huolimatta kirkon julkisoikeudellisesta asemasta. (Kananoja ym. 2008, 159; Julkunen 2006, 119; Iivari & Karjalainen 1999, 76.) Kolmas sektori eroaa muista sektoreista, koska sen tavoitteet ovat johdettavissa kunkin järjestön tai yhteisön motiiveista, eikä taloudellisen voiton tavoittelu ole ydintarkoitus. Sopimuksellisuuden kautta yhteistyötä julkisen sektorin ja kolmannen sektorin, esimerkiksi seurakuntien, välillä voidaan ohjata kolmella tavalla: hierarkioiden, markkinoiden ja verkostojen kautta. Verkosto nähdään seurakuntien kannalta parhaaksi vaihtoehdoksi, sillä se tarjoaa tasavertaisimman aseman suhteessa julkiseen sektoriin. Lisäksi se pohjautuu yhteisiin arvoihin ja edellyttää pitkäaikaista sitoutumista ja luottamusta toimijoiden välille. (Möttönen & Niemelä 2005; Hyyryläinen 2004.) Suomessa on valittu vahva kilpailuneutraliteetti tie, mikä on merkinnyt kolmannen sektorin järjestöjen asettamista samalle viivalle yritysten kanssa (Szebehely & Meagherin 2013). Tällä on vaikutusta kolmannen sektorin toimijoiden asemaan kilpailutusprosessissa ja laajemmin koko kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Tässä yhteydessä kirkko luetaan usein osaksi kolmatta sektoria.

Kun seurakuntien tehtäviä määritellään, julistus ja palvelu rinnastetaan eikä niitä ole mahdollista asettaa tärkeysjärjestykseen. Luterilaisen uskon näkökulmasta katsoen jumalanpalvelus ja diakonia kuuluvat yhteen ja liittyvät toisiinsa. Yleisesti ajatellaan, että luterilainen käsitys on pitää diakonisia tehtäviä ensisijaisesti valtiolle, kunnille ja yhteiskunnalle kuuluvina. Kirkon tehtäväksi tässä jäisi vain täydentää sosiaalityön aukkoja ja puutteita. Tämä on kuitenkin ongelmallinen käsitys. Kirkon diakoniatyö kohtaa useita haasteita, joista yhtenä pidetään yhteisöllisyyden murenemista. Diakoniatyö on yksisuuntaista, vastavuoroisuus jää usein puuttumaan siitä. Myös satunnaisuus on haaste diakonialle, löytääkö se avun tarpeessa olijat? Käsitys hyvästä elämästä on jäänyt taka-alalle toiminnan tarkoituksellisen tuotteistamisen vuoksi. (Raunio 2007.) Ryökäs (2006, 200) ei pidä kirkon kautta tapahtuvaa yleistä auttamistoimintaa itsetarkoituksena, vaan ”kirkollinen avustustoiminta voi siksi koko ajan pyrkiä siihen, että se organisoituisi jollakin muulla tavalla kuin kirkollisesti, yhteiskunnan tai kansalaisyhteiskunnan kautta”. Keskeinen kysymys on, tulisiko kunnallisen sosiaalityön tai valtiojohtoisen sosiaalipolitiikan pyrkiäkään vastaamaan hätään, joka ei ole taloudellista vaan nousee tarkoituksen tai päämäärän etsimisestä ja näin koskettaa olemassaolon peruskysymyksiä (Henttonen 1997, 265). Diakonia ei voi koskaan olla vain taloudellista tasaamista kuten sosiaalipolitiikka ja sosiaalityö. Lähimmäisen auttaminen voi kristityn osalta tapahtua myös ei-kirkollisten organisaatioiden kautta. (emt., 201, 265.)

Kirkon toiminnan painopiste on muuttunut yhteiskunnallisten muutosten seurauksena evankeliumin julistamiseen keskittyvästä toiminnasta kohti aktiivisempaa sosiaalista toimintaa. (Häkkinen 2010, 258–259.) Kirkon toimintaa vanhustyössä voi katsoa uskonnon funktion ja performanssin näkökulmasta. Beyer (1994) kuvaa uskonnon funktiota sen hengelliseksi tehtäväksi ja performanssia uskonnon soveltamiseksi yhteiskunnan muiden osa-alueiden ongelmiin. Kallunki (2009, 24) on todennut, että seurakunnan toiminta kunnan hyvinvointitehtävien kentällä voidaan tulkita performanssiksi. Kirkon vanhustyön kaksija-

koisesta luonteesta johtuen funktion ja performanssin tarkastelu on mielenkiintoista. Performanssin avulla kirkko voi todistaa merkityksensä yhteiskunnan maallisilla alueilla (Kääriäinen 2003, 115), mutta kirkon näkökulmasta yksin performanssiin painottuva uskonnollisuus ei riitä. Nämä näkökulmat eivät sulje toisiaan pois ja niiden välinen rajanveto on moniselitteistä. Yksi perustelu tämän näkökulman valinnalle on vanhustyön asema kirkossa toisaalta osana yleistä seurakuntatyötä ja toisaalta vahvasti osana diakoniatyötä. Taulukkoon 1 on tiivistetty yhteen tutkimuksen osajulkaisuiden keskeiset elementit.

Artikkeli	**I Kenen vastuulla vanhukset?**	**II Jotakin vanhaa, jotakin uutta – Kirkon vanhustyö osana vastuiden ja tehtävien uudelleen määrittelyä**	**III Suomalaisten odotukset kirkon vanhustyölle**	**IV Responsibilities Between the Church and State in the Field of Elderly Care in Finland.**
Artikkelin fokus	*yhteiskunnan taso*: kirkon ja yhteiskunnan vanhustyön suhde historiassa, taustoittava artikkeli	*yhteisön taso*: kirkon vanhustyö suhteessa vallitseviin hyvinvointiregiimeihin; diakoniatyöntekijöiden näkemykset ammattilaisina	*yksilön taso*: yksittäisten kansalaisten kirkon vanhustyöhön kohdistamat odotukset ja näkemykset vanhustyöstä	*yhteisön taso*: kirkon vanhustyö suhteessa vallitseviin hyvinvointiregiimeihin; sosiaalityöntekijöiden näkemykset ammattilaisina
Teoreettinen näkökulma	*sukupolvisopimukset*	*hyvinvointiregiimit*	*funktio ja performanssi*	*sopimuksellisuus*
Aineisto	kirkon *nelivuotiskertomukset* (vuosilta 1898-2007)	*Haastatteluaineisto 2* (12 diakoniatyöntekijöiden teemahaastattelua 2009)	*Haastatteluaineisto 1* (25 kansalaisten teemahaastattelua & SAAT-kyselylomake taustoittavana lisätietona 2007)	*Haastatteluaineisto 2* (10 sosiaalityöntekijöiden teemahaastattelua 2009)
Metodi	*laadullinen sisällönanalyysi*	*laadullinen aineistolähtöinen sisällönanalyysi*	*laadullinen aineistolähtöinen sisällönanalyysi*	*teoriasidonnainen kehysanalyysi*
Julkaisutiedot	Teologinen Aikakauskirja 3/2010	Gerontologia 2/2012	Diakonian tutkimus 2/2014	Nordic Social Work Research, arvioitavana

Taulukko 1. Väitöskirjan osajulkaisut.

Seuraavassa luvussa käydään läpi tutkimuksen tekemiseen liittyvät metodiset valinnat. Tutkimustehtävän jälkeen esitellään tutkimuksessa käytetyt aineistot ja niiden keräämiseen ja analysointiin liittyvät yksityiskohdat. Luvun lopuksi pohditaan tutkimuksen luotettavuutta ja tutkimuksen tekoon liittyneitä kokemuksia tutkijan näkökulmasta.

4 Tutkimuksen toteutus

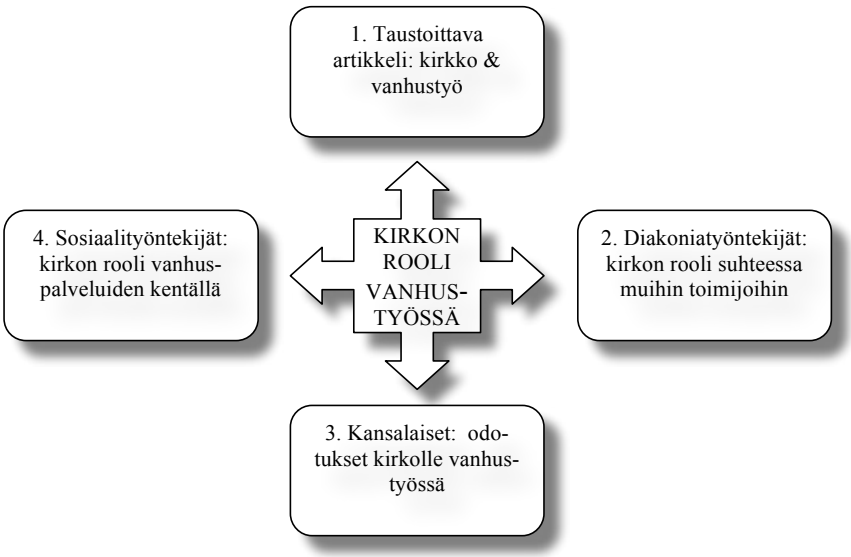
4.1 Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa tutkitaan, *minkälainen rooli Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on vanhustyössä.* Tähän tutkimustehtävään vastataan seuraavien tarkentavien tutkimuskysymysten avulla:

1) Miten kirkon tekemä vanhustyö on kehittynyt hoivan vastuiden muuttuessa? (osajulkaisu I)
2) Miten Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vanhustyössä toimivat diakoniatyötekijät näkevät kirkon roolin suhteessa muihin toimijoihin vanhustyön alueella? (osajulkaisu II)
3) Minkälaisia odotuksia suomalaisilla on kirkolle vanhustyön toimijana? (osajulkaisu III)
4) Miten vanhustyötä tekevät julkisen sektorin sosiaalityöntekijät määrittävät kirkon diakoniatyön roolin vanhuspalveluiden kentällä? (osajulkaisu IV)

Vanhustyö on Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, murroksessa. Muuttuvan tehtävänjaon seurauksena mukaan odotetaan uusia toimijoita, tai ainakin vanhoille toimijoille asetetaan uusia tehtäviä ja tavoitteita. On kiinnostavaa tutkia, miten kirkon rooli vanhustyön kentällä on tähän mennessä muuttunut ja minkälaiset yhteiskunnalliset tapahtumat vaikuttavat sen taustalla. Kirkon vanhustyötä tekevät diakoniatyöntekijät kohtaavat päivittäisessä työssään sekä muilta vanhustyön ammattilaisilta (tässä sosiaalityöntekijät) että kansalaisilta tulevia odotuksia ja toiveita. Sosiaalityöntekijöille kirkko voi tarjota tarvittavia lisäresursseja kasvavan vanhusväestön ongelmien ratkaisemiseksi. Yksittäisen ihmisen kohdalla tarveharkintaa tiukentanut julkinen sektori herättää kritiikkiä ja saa etsimään apua toisaalta. Mielenkiintoista on, minkälaiset odotukset kirkon vanhustyöhön tällöin kohdistuvat.

Kirkko on ollut vanhustyössä näkyvä ja aktiivinen toimija eikä sen roolille tee oikeutta kuvata sitä vain yhdestä näkökulmasta tai tasosta. Osajulkaisuissa tarkastelun kohteena on ollut kirkon rooli vanhustyön toimijana kolmen eri näkökulman kautta. *Yhteiskunnallinen* näkökulma tulee esiin osajulkaisussa I, kun tutkitaan kirkkoa yhtenä instituutiona suomalaisessa yhteiskunnassa. *Yhteisön* näkökulmaa tutkitaan osajulkaisuissa II ja IV. Niissä seurakunnan ja kaupungin vanhustyötä tekevät työntekijät kuvaavat näkemyksiään ja kokemuksiaan kirkon vanhustyöstä osana laajempaa hyvinvoinnin tuottamisen kontekstia ja tehtävien jakoa. *Yksilön* näkökulmaa edustavat kansalaisten kirkolle asettamat odotukset osajulkaisussa III. Kuvio 1 tiivistää tämän tutkimuksen tutkimustehtävän ja erillisten osajulkaisuiden näkökulmat.

Kuvio 1. Tutkimustehtävä ja osajulkaisut.

Yhdistämällä nämä näkökulmat valotetaan kokonaiskuvaa kirkosta vanhustyön kentällä. Näin esiin tulee myös kentän työntekijöiden arkityön todellisuus eikä analyysi keskity vain yhteiskunnalliselle tasolle. Kansalaisten odotukset piirtävät esiin ihanteita ja mielikuvia, joiden keskusteluttaminen diakoniatyöntekijöiden omien näkemysten kanssa on hedelmällistä. Näin esiin saadaan kuva paitsi odotuksista, myös siitä, mihin kentän työntekijät ja heidän resurssinsa riittävät ja kuinka nämä näkökulmat kohtaavat. Myös sosiaalityöntekijöiden asettamat työnjaolliset rajaukset ohjaavat diakoniatyön sisältöä vanhustyössä. Tässä tutkimuksessa tavoitteena on nimenomaan yhdistää nämä näkökulmat.

4.2 Aineistot

4.2.1 Teemahaastattelut

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu kirjallisesta aineistosta ja kahdesta haastatteluaineistosta. Teemahaastattelu on suosituimpia tapoja kerätä laadullista tutkimusaineistoa. Ideana se on yksinkertainen: tutkija haluaa tietää, mitä joku ajattelee jostakin asiasta. Haastattelu aineistonkeruun menetelmänä on keskustelua, useimmiten tutkijan johdolla (Eskola & Vastamäki 2001, 24). Haastattelemalla pyritään pääsemään kiinni ihmisten subjektiivisiin kokemuksiin. Tässä tutkimuksessa taustalla vaikuttaa sosiaalinen konstruktivismi (ks. esim. Schwandt 2000; Kratochwill 2008). Lähtökohtana on ollut, että todellisuus rakentuu sosiaalisesti. Kielenkäyttö ymmärretään toiminnaksi, joka tätä todellisuutta rakentaa, kun ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään (ks. Molina 2010, 44). Ihmiset välittävät ja

rakentavat tietoa sekä tulkitsevat sitä suhteuttamalla tätä kaikkea jaettuun ymmärrykseen (Schwandt 2000, 197). Heidän mielipiteensä ovat arvokkaita ja tutkija pyrkii motivoimaan heidät kertomaan ja jakamaan tätä tietoa itselleen. Tämän tutkimuksen haastatteluaineistoissa haastateltavat jäsentävät kirkon vanhustyötä oman taustansa, ammattinsa ja kokemustensa kautta sillä kielellä, joka on heille ominaista. Ero kahden aineiston välillä näkyy juuri kielessä, jolla puhutaan: haastatteluaineistossa 1 haastateltavat nähtiin taustasta riippumatta tavallisina kansalaisina, kun haastatteluaineistossa 2 haastateltavien ammattirooli korostui.

Haastattelu valittiin tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi syistä, joita Tuomi & Sarajärvi (2009, 75–76) kuvaavat oivallisesti. Ensinnäkin haastattelu on joustava menetelmä, joka tarjoaa tutkijalle mahdollisuuden oikaista ja tarkentaa heti kysymyksiään. Toiseksi, kysymysten esitysjärjestyksen voi ratkaista tilannekohtaisesti, jotta saatu informaatio kasvaisi mahdollisimman suureksi. Kolmanneksi haastattelijalla on mahdollisuus havainnoida sekä tilannetta että haastateltavaa. Keskustelua on herättänyt teemahaastattelun yhdenmukaisuuden vaade eli se, tulisiko kysymykset esittää samassa järjestyksessä samoilla sanoilla jokaisessa haastattelussa. Vaihteluväli on suuri ja se kattaa kaiken lähes avoimista haastatteluista aina strukturoidusti eteneviin haastatteluihin (emt., 77). Tässä tutkimuksessa teemahaastattelut olivat hyvin avoimia eikä teemojen järjestyksellä ollut merkitystä. Vastaajilla oli mahdollisuus puhua erittäin vapaamuotoisesti ja viedä myös keskustelua haluamaansa suuntaan. Tutkijan tehtäväksi jäi varmistaa, että kaikki teemat tulivat käsiteltyä jokaisen haastattelun aikana. Haastatteluteemojen henkilökohtaisuus teki tilanteista osalle haastatelluista hyvinkin emotionaalisia ja useat heistä pohtivat varsin avoimesti esimerkiksi perhesuhteitaan ja omaa ikääntymistään tai toisaalta rooliaan asiakkaiden auttajana.

Haastatteluaineisto 1

Tutkimuksessa on käytetty kahta erillistä teemahaastatteluaineistoa. Haastatteluaineisto 1 on kerätty vuonna 2007. Haastateltavat valittiin mukaan SAAT-kyselyyn (liite 1) vastanneiden joukosta heidän taustatietojensa perusteella. Näin toimittiin, koska kyselyaineiston tapaan myös haastatteluaineisto olisi usean eri tutkijan käytössä ja vertailu kyselyaineistoon haluttiin pitää mahdollisuutena, vaikka tässä tutkimuksessa sitä ei tehtykään. Valinta tehtiin harkinnanvaraisella otannalla niiden vastaajien joukosta, jotka olivat kyselylomakkeella vastanneet myöntävästi suostuvansa mahdolliseen jatkotutkimushaastatteluun. Mukaan haluttiin monipuolinen ja mahdollisimman laajakirjoinen otos kansalaisia siten, että haastateltavat edustaisivat kokonaiskuvaa suomalaisista iän, sukupuolen, uskonnollisuuden ja asuinpaikan suhteen. Näin mukaan valikoitui 10 miestä ja 15 naista. Haastateltavista 15 oli jäseniä evankelis-luterilaisessa kirkossa, kuusi ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan ja neljä haastateltavaa kuului vapaiden suuntien seurakuntiin, tarkemmin sanoen helluntaiseurakuntaan ja Metro center -seurakuntaan[1]. Iältään haastateltavat olivat haastatteluhetkellä 19–78-vuotiaita. Asuinpaikkakuntien suhteen valinnassa huomioon otettiin asuinpaikan koko ja sijainti. Näin mukaan valikoitui sekä isommissa kaupun-

[1] Taustalla vaikuttaa tunnustuskuntiin sitoutumaton uuskarismaattisuus, toiminta on lähtöisin Helsingin Cityseurakunnasta.

geissa että pienemmillä paikkakunnilla asuvia haastateltavia ympäri Suomea. Tavallisia kansalaisia haastattelemalla haluttiin saada näkyviin paitsi heidän odotuksensa kirkolle, ja tätä kautta myös muille vanhustyön toimijoille, myös se, mikä heidän käsityksensä kirkon tekemästä vanhustyöstä on.

Haastattelupaikaksi valikoitui aineiston 1 osalta pääkaupunkiseudun ulkopuolella useimmiten haastateltavan oma koti. Haastattelijan näkökulmasta tämä oli positiivinen asia, sillä näin haastateltavan luontevuus ja rentous korostui hänelle tutulla alueella. Haastattelija puolestaan sai mahdollisuuden tehdä haastateltavasta havaintoja laajemmin. Paikkaa valitessa on hyvä kiinnittää huomio mahdollisimman luontevan ja rauhallisen tilanteen luomiseen. Haastateltavan kotona tai muussa hänelle tutussa ympäristössä tehdyllä haastattelulla on suurempi mahdollisuus onnistua, sillä tuttu ja turvallinen ympäristö antavat haastateltavalle kotikenttäedun (Eskola & Vastamäki 2001, 28). Haastateltavien vieraanvaraisuuden ja haastattelijalle tilanteessa osoitetun luottamuksen tulkittiin osoittavan haastateltavien olevan mukana mielellään. Pääkaupunkiseudulla haastattelut tapahtuivat usein kahvilassa, haastateltavan työpaikalla tai yliopiston tiloissa. Kahvila tarjosi neutraalin, mutta usein melko hälyisän haastatteluympäristön. Omalla työpaikallaan haastateltavat olivat omassa luontevassa tilassaan, mikä saattoi helpottaa luottamuksellisen suhteen syntymistä haastateltavan ja haastattelijan välille. Toisaalta haastateltavan työpaikalla esiintyi myös häiritseviä tekijöitä: puhelinsoittoja, ovesta kurkistelevia kollegoita ja töistä muistuttavia paperipinoja työpöydällä. Yliopiston tila, jota pyrittiin tarjoamaan mahdollisuuksien mukaan, saattoi lisätä haastateltavan ajatusta osallistumisesta tieteelliseen tutkimukseen ja näin paineita keksiä tarpeeksi älykästä sanottavaa, kuten yksi haastateltava asian ilmaisi. Samalla haastattelijan työtilaan tuleminen tarjosi haastateltavalle mahdollisuuden etsiä vinkkejä ja lisätietoa, esimerkiksi henkilökohtaisia valokuvia. Paikasta riippumatta oleellista oli luottamuksellisen ja välittömän suhteen syntyminen haastattelijan ja haastateltavan välille. Jokainen paikka tarjosi tähän etuja ja häiritseviä tekijöitä. Haastattelut kestivät keskimäärin 1–2 tuntia ja litteroitua aineistoa kertyi 287 sivua.

Haastattelussa tutkija joutui tekemään lukuisia valintoja, joihin metodioppaillakaan ei ole antaa selkeää valmista vastausta. Näihin kuului keskeisesti, miten paljon kertoa omasta itsestään ja elämästään haastateltavalle. Haastatteluaineiston 1 kohdalla haastattelijan omat henkilökohtaiset kokemukset ja näkemykset osoittautuivat hyödyllisiksi paitsi vapautuneen ilmapiirin saavuttamiseksi, myös aihepiirin syvällisemmän ymmärtämisen kannalta. Myös se, miten pukeutua, puhutella, minkälaista kieltä käyttää ja miten mennä asiaan ovat tutkijan ratkaistavissa. Haastateltava saattaa alkaa muokata vastauksiaan suotuisaksi arvelemaansa suuntaan (Eskola & Vastamäki 2001, 31). Toisaalta tutkija voi alkaa huomaamattaan käyttää haastateltavan kieltä, esimerkiksi murretta, kuten kävi tätä aineistoa kerätessä. Tämä ei muodostanut ongelmaksi vaan lähinnä mielenkiintoiseksi havainnoksi tutkijan omassa mielessä. Kielen merkitys voi tulla esiin myös eri sosiaaliluokkien välillä, sanojen sivumerkitykset ovat eri ihmisillä erilaisia (Hirsjärvi & Hurme 2000, 53). Kuten edellä on todettu, tässä tutkimuksessa kieli loi eroa kahden haastateltavaryhmän välille toisten ollessa ammattinsa edustajina ja työnsä puolesta mukana tutkimuksessa.

Miksi ihmiset suostuvat haastateltavaksi tutkimukseen? Tutkimuskirjallisuus (Eskola & Vastamäki 2001, 25–26) antaa kolme mahdollista syytä suostumiselle: mahdollisuus tuoda omia mielipiteitä esiin, omien kokemuksien jakaminen ja hyvät kokemukset aikaisemmasta tutkimukseen osallistumisesta. Haastatteluaineiston 1 osalta kaikkien näiden

motiivien voi nähdä vaikuttaneen suostumiseen. Haastatteluissa tarkoituksena oli syventää nimenomaan SAAT-kyselyn teemoja, jotka kerrottiin haastateltaville puhelimessa haastattelusta sovittaessa. Tutkimuksen osallistujiin oltiin yhteydessä myös kirjeitse (liitteet 2–4). Teemahaastattelurunko 1 (liite 5) pohjautui suurelta osin näihin teemoihin, joita olivat uskonnollisuus, onnellisuus, hyvä elämä, sukupolvien väliset suhteet, hoiva, ikääntyminen ja auttaminen.[2] Teemojen moninaisuuteen ja laajuuteen oli osasyynä halu kerätä monikäyttöinen aineisto usean tutkijan käyttöön.

Teemoihin paneuduttiin sekä yksilön että eri instituutioiden näkökulmasta, joista tämän tutkimuksen kannalta tärkein on Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Haastattelun teemat olivat paikoin hyvinkin henkilökohtaisia, mikä ilmeni myös vastauksissa. Eräiden kysymysten osalta kävi selväksi, ettei haastateltava ollut ajatellut aiemmin kyseistä asiaa, tai että se oli sivuutettu perheen sisäisissä keskusteluissa syystä tai toisesta. Uskonnollisuus on esimerkki tällaisesta teemasta. Samalla juuri uskonnollisuus on teema, joita ihmisen voi olla vaikea sanoittaa, etenkin jos hänen oma uskonnollisuutensa ei ilmene erityisen aktiivisesti tai ei ole erityisen merkityksellinen osa kyseisen ihmisen elämää.

Ikä osoittautui tärkeäksi tekijäksi paitsi haastattelijan ja haastateltavan välisessä suhteessa, myös haastattelun teemojen näkökulmasta. Nuoremmille haastateltaville esimerkiksi hoivaan ja ikääntymiseen liittyvät kysymykset olivat vielä, luonnollisestikin, suunnitelmien tasolla, vanhemmilla puolestaan ihanteita oli jo koeteltu käytännössä. Aineistoa kerätessä esiin nousi kysymys ikäerosta haastateltavan ja haastattelijan välillä. Eskola & Vastamäki (2001, 30) toteavat ikä- ja statuserojen voivan puolin ja toisin haitata tilannetta. Tässä ikäero ei muodostanut negatiivista ongelmaa, mutta tuli usein esiin ja näin sen voi tulkita kertovan jotakin haastateltavien ennakkoasenteista.

Koska tutkimuksesta haluttiin tehdä laadullinen, ei laajaa SAAT-kyselyaineistoa hyödynnetä tässä tutkimuksessa. Vanhustyön osalta kyselyn tuloksia on raportoitu Hyvä tahto -teoksessa (Pessi & Saari 2008). Tutkimusta tehdessä monen haastateltavan kohdalla toistui kokemus siitä, ettei kyselyssä aina ollut heille sopivaa vaihtoehtoa tai että he olisivat halunneet tarkentaa vastaustaan, mutta siihen ei ollut mahdollisuutta. Tämä näkyi myös osassa haastatteluista haastateltavan vastatessa kysymysjärjestyksestä poikkeavalla tavalla, joskus jopa päinvastaisesti.

Haastatteluaineisto 2

Tutkimuksessa käytetty haastatteluaineisto 2 kerättiin vuonna 2009. Aineisto on kaksiosainen koostuen 12 vanhustyössä työskentelevän diakoniatyöntekijän ja 10 vanhustyötä tekevän sosiaalityöntekijän haastatteluista. Haastattelut kerättiin Lahdessa ja Helsingissä. Sekä Helsingissä että Lahdessa seurakuntarakenne koostuu paikallisseurakunnista, jotka

[2] Kyselylomake rakentui erilaisista kysymyksistä, jotka tarkastelivat auttamista ja taustamuuttujia kuten arvoja ja uskonnollisuutta. Lisäksi vastaajilta kerättiin laajat taustatiedot. Aineisto kerättiin postikyselynä, kysely lähti 3500 suomalaisella, joista sen palautti 1051 eli noin 30 %. Kyselylomakkeen tekoon, vastaajien valintaan ja vastausprosenttiin liittyvät seikat on analysoitu yksityiskohtaisemmin Hyvä tahto – Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa -tutkimuksessa. Lomakkeeseen on perehdytty tässä tutkimuksessa siltä osin, että se muodosti tärkeän osan haastatteluaineiston 1 teemarunkoa.

ovat organisoituneet seurakuntayhtymäksi noudattaen kaupunkien rajoja. Kyse on kahdesta suuresta kaupungista osittain siksi, että haastateltaviksi etsittiin vanhustyöhön erikoistuneita diakoniatyöntekijöitä ja sosiaalityöntekijöitä. Pienissä seurakunnissa ja kaupungeissa erikoistumisen mahdollisuus on usein rajallisempi tai sitä ei ole ja niin diakoniatyöntekijän kuin sosiaalityöntekijänkin työnkuvaan kuuluu työskentely kaikkien ikäryhmien parissa. Haastateltavien koulutukselle ei asetettu kriteereitä vaan keskeinen valintakriteeri oli heidän työskentelynsä vanhusten parissa. Seurakuntien puolella haastateltaviin kuului useita diakonissoja, muutaman diakoni-sosiaalityöntekijä, diakoni ja vanhustyöhön erikoistunut seurakuntakuraattori. Kaupunkien puolella haastatellut olivat sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia. Kaupungin vanhustyössä työskentelee usean eri koulutuksen saaneita työntekijöitä. Haastateltavat olivat kaikki naisia, mikä kertoo molempien työalojen naisvaltaisuudesta. Haastateltavien tarkkaa ikää ei kysytty, mutta heidän joukossaan painottui selvästi pitkä ja monipuolinen työkokemus. Ikä sinänsä ei kerro esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden työkokemuksesta kaikkea, sillä alalla on paljon aikuisopiskelijoita ja alanvaihtajia.

Haastateltavien valinnassa aineiston 2 osalta hyödynnettiin osittain niin sanottu lumipallo-otantaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 88), jossa tutkija tietää avainhenkilön, joka sitten ohjaa tutkijan toisen/toisten tiedonlähteiden luokse. Tutkimukseen mukaan valikoitujen seurakuntien kirkkoherrat antoivat ensin tutkimusluvan, jonka jälkeen haastateltavaksi toivottuun diakoniatyöntekijään otettiin suoraan yhteyttä. Haastateltavien etsintä aloitettiin etsimällä Lahden ja Helsingin seurakuntayhtymien diakoniatyöntekijöiden joukosta ne, joiden työalaksi oli merkitty vanhustyö. Tutkimukseen haluttiin mukaan sellaisia diakoniatyöntekijöitä, joiden työssä vanhustyö muodosti pääosan työn sisällöstä. Kävi ilmi, että vaikka vanhustyö olikin merkitty monelle työntekijälle erikoisalaksi, ei heidän todellinen työnkuvansa aina käytännössä juurikaan eronnut muiden diakoniatyöntekijöiden tehtävistä. Joissain tapauksissa myös työntekijät ohjasivat tutkijoita kohti sopivaa haastateltavaa. Muutaman kerran kävi myös niin, ettei kyseinen henkilö halunnut osallistua tutkimukseen, mutta näissä tapauksissa oli mahdollista löytää toinen henkilö hänen tilalleen. Haastattelujen teemat mainittiin osallistujille lähetetyssä tutkimuksen esittelykirjeessä (liite 6).

Sosiaalityöntekijöiden osalta erilaiset lait ja viranomaisia koskevat säädökset ohjasivat enemmän haastateltavien valintaa. Tutkimuslupa pyydettiin kummankin kaupungin sosiaalitoimen johdolta, jonka jälkeen haastateltavia lähestyttiin. Luvansaantia tutkimukselle helpotti se, ettei haastatteluissa keskitytty yksittäisiin asiakkaisiin tai heidän luottamuksellisiin tietoihinsa vaan työntekijöiden kokemuksiin ja näkemyksiin erityisesti toisista vanhustyön toimijoista. Samat syyt suostua mukaan tutkimukseen tulivat esiin haastatteluaineiston 2 osalta kuin haastatteluaineiston 1.

Haastattelujen teemoiksi (liite 7) muodostuivat vanhusasiakkaat (elämäntilanteet, avuntarpeet ja -lähteet), kirkko vanhustyössä (tehtävät ja vastuut), auttaminen (haasteet, eri toimijat), yhteisöllisyys ja tulevaisuuden hahmotteleminen jokaisen teeman osa-alueella. Kuten haastatteluaineiston 1 kohdalla, myös tämän toisen haastatteluaineiston sisältöön vaikutti aineiston kerääminen kahden tutkijan käyttöön. Esihaastattelu toteutettiin Helsingissä, jotta taidot ja toisaalta itse teemarunko kehittyisivät ja mahdolliset puutteet tulisivat esiin ajoissa. Esihaastattelu ei kuitenkaan tuonut varsinaisia uusia asioita tai muutoksentarpeita tietoon vaan vahvisti valmiutta lähteä keräämään aineistoa. Teemarun-

ko pidettiin samana sekä diakonia- että sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa, sillä ajatuksena oli alusta saakka katsoa vanhustyötä eri ammattilaisten näkemyksiä vertaillen.

Haastattelut aineistoon 2 tehtiin haastateltavien työpaikoilla useimmiten heidän työajallaan. Tästä seurasi osin psykologinen tarve suoriutua haastattelusta nopeahkosti. Haastateltavat olivat avoimia ja kuvasivat paikoin hyvinkin henkilökohtaisia työhön liittyviä kokemuksiaan. Asiakkaiden tiedot oli rajattu keskustelun ulkopuolelle, mutta vastaan tuli tilanteita, joissa haastateltava kuvasi oman työnsä haasteita ja kokemiaan ristiriitoja kertomalla jostakin mieleen jääneestä asiakkaasta. Keskimäärin haastattelut kestivät 1–1,5 tuntia ja niistä kertyi litteroitua aineistoa 231 sivua.

Mind map on yksi mahdollinen tapa rakentaa lopullinen itse haastattelussa käyttämänsä teemarunko ja tätä hyödynnettiin haastatteluaineiston 2 keräyksessä. Teemoja voi (ihannetapauksessa) olla kolmentasoisia: laajoja, lähinnä keskustelun aihepiirejä käsittäviä, teemoja, tarkentavia apukysymyksiä ja yksityiskohtaisia kysymyksiä (Eskola & Vastamäki 2001, 27, 33–36). Tässä tutkimuksessa haastatteluaineistojen keruussa keskityttiin erityisesti laajoihin teemoihin ja niitä tarkentaviin apukysymyksiin. Yksityiskohtaiset kysymykset olivat avuksi laajempia kokonaisuuksia hahmotettaessa, mutta varsinaisissa haastatteluissa niitä hyödynnettiin tilannekohtaisesti.

Edellä kuvattuja haastatteluaineistoja yhdistävät useat seikat. Ensinnäkin molemmat kerättiin kahden tutkijan yhteistyönä. Tähän liittyi selkeitä etuja, mutta myös haasteita. Yhteistyö vähensi yhdelle tutkijalle kohdistuvaa matkustuspainetta ja helpotti aineiston hankintaa. Yhteisesti sovittu teemarunko oli avuksi haastattelujen käytännön toteutuksessa. On kuitenkin huomattava, että kahdella tutkijalla painottuivat joissain tapauksissa eri teemat, mihin vaikuttivat erilaiset tutkimukselliset intressit. Kaksi tutkijaa kysyy samoja asioita aina eri tavoin. Fokusointi ja painotus ohjautuvat tutkijan omien tutkimuksellisten intressien ja tietojen mukaan. Tämä näkyi molemmissa haastatteluaineistoissa. Haastatteluaineiston 1 taustalla olevan SAAT-kyselyrungon laajuus oli toinen painotuksiin vaikuttava tekijä. Tutkijoilla oli myös taustastaan johtuen erilaiset lähtökohdat haastatteluaineiston keräämiseen. Toisaalta tätä hyödynnettiin tietoisesti haastatteluaineiston 2 kohdalla jakamalla haastatteluvastuut pääsääntöisesti tutkijoiden omien taustojen mukaisesti, sillä mukana oli sekä teologi että yhteiskuntatieteilijä. Tämän aineiston kohdalla yhteistyöhön aineistonkeruussa oli syynä myös selkeä ajatus yhteisjulkaisuista (tämän väitöskirjan osajulkaisut II ja IV). Haastatteluaineiston 2 kohdalle asetelma tutkija-informantti piti haastatteluaineistoa 1 enemmän paikkansa, koska haastateltavat oli valittu asiantuntemuksensa perusteella ja he edustivat kyseistä työnantajaa. Tämä myös korosti kahden haastatteluaineiston välistä eroa: tavalliset kansalaiset ja ammattilaiset. Kummankaan haastatteluaineiston haastateltavat eivät edusta koko kansaa tai kyseistä työntekijäryhmää.

Toiseksi kaikilta haastateltavilta pyydettiin lupa haastattelujen nauhoittamiseen. Usein nauhurin sammuttamisen jälkeen haastateltava esitti mielenkiintoisia ja tutkimustehtävän kannalta oleellisia ajatuksia, jotka heti mahdollisuuden tultua kirjattiin ylös ja liitettiin kyseisen haastateltavan tietoihin. Oli myös tilanteita, joissa haastateltava pyysi nauhurin sammuttamista vastauksensa ajaksi. Näin tehtiin, eikä tällöin kuultuja tietoja huomioitu analyysin teossa, vaan ne jäivät vain haastattelijan tietoon. Kolmas yhdistävä tekijä oli, että molemmat aineistot kerättiin yksilöhaastatteluilla. Haastatteluaineiston 1 osalta syynä tähän oli aihepiirin henkilökohtaisuus ja haastateltavien asuminen hajallaan ympäri maata, haastatteluaineiston 2 ammattilaiset olisivat voineet helposti osallistua ryhmähaastatte-

luun. Yksilöhaastattelun katsottiin kuitenkin olevan haastateltavalle itselleen helpompi tilanne käsitellä työhönsä liittyviä asioita. Olisi voinut olla haastavampaa sopia yhteisestä haastatteluajasta usean eri työntekijän kanssa. Painava syy yksilöhaastattelun valintaan oli lisäksi se, etteivät tutkijat litteroisi haastatteluja itse ja vieraan voisi olla vaikeampi saada selkoa useasta eri äänestä.

Haastateltavilta pyydettiin lupa tehdä jälkikäteen mahdollisia tarkentavia kysymyksiä. Niihin ei kuitenkaan ollut erityistä tarvetta. Kahdessa tapauksessa haastatteluaineiston 1 osalta haastateltavat olivat jääneet pohtimaan teemoja ja laittoivat myöhemmin lisää ajatuksiaan sähköpostitse tutkijoille. Nämä vastaukset liitettiin kyseisten haastateltavien litteroitujen haastattelujen oheen. Jokaisessa haastattelussa haastateltavalle annettiin lopuksi mahdollisuus lisätä heränneitä ajatuksia jo käsiteltyihin teemoihin tai puhua jostain hänen näkemyksensä mukaan aiheen kannalta tärkeästä teemasta. (Ks. Patton 2002, 379.)

Usein litteroinnin nähdään tarjoavan tutkijalle mahdollisuuden sisäistää aineistoaan ja tutustua siihen alustavasti (Eskola 2001, 134). Litteroinnin ulkoistaminen poisti edun tämän tutkimuksen aineistojen osalta. Mahdolliset nimet ja muut tunnistamiseen mahdollisesti liittyvät yksityiskohdat, joita haastattelussa esiintyi, muutettiin haastattelijoiden toimesta valmiisiin purettuihin haastatteluihin. Litteroija kuuli nauhalta nimiä, mutta koska kyse ei ollut yksityishenkilöstä, vaan ammattimaisesta yrityksestä, ei ole syytä olettaa luottamuksellisuuden vaarantuneen. Haastateltavat esiintyvät nauhoilla pääsääntöisesti pelkillä etunimillään, mikä ainakin hieman vähentää tunnistettavuuden mahdollisuutta. Litterointien laatu pyrittiin takaamaan muutamalla satunnaisesti tehdyllä tarkastuksella. Haastatteluaineiston 1 kohdalla huomattiin paljon epäselviä kohtia, jotka kaikki tarkastettiin nauhalta ja osan kohdalla saatiin täydennettyä. Loput jäivät yleisen metelin alle, mikä kertoo paikan valinnan merkityksestä myös onnistuneen litteroinnin kannalta. Tämä osoitti, miten paljon etua on siitä, että haastattelut tehnyt tutkija itse litteroisi nauhoituksensa. Ostopalveluna tehdyt litteroinnit säästivät kuitenkin tutkijoiden aikaa, ja lisäksi takasivat, että kaikki haastattelut on purettu samalla tavalla.

Haastattelusitaatteja valitessa otettiin huomioon, ettei ketään tunnistettaisi niiden perusteella. Haastatteluaineiston 1 kohdalla tätä helpotti haastateltavien hajautuminen ympäri Suomea. He eivät oletettavasti tunne toisiaan. Haastatteluaineiston 2 kohdalla kyse oli samassa työyhteisössä työskentelevistä ihmisistä. Paikkakuntien valinta haastatteluaineiston 2 kohdalla ei osoittautunut salattavaksi asiaksi, eikä tutkimuksen varsinainen fokus ollut kahden eri kaupungin välinen vertailu, vaikka paikoin mielenkiintoisia erojakin tuli esiin.

4.2.2 Kirkon tuottamat aineistot ja tutkimukset

Taustoittavassa osajulkaisussa (I) käytetyn kirjallisen aineiston muodosti kirkon tilastot, jotka on analysoitu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tekemiin nelivuotiskertomuksiin aikaväliltä 1898–2007.[3] Aikaväli kattoi kaikki nelivuotiskertomukset, jotka olivat osajulkaisun kirjoittamiseen mennessä ilmestyneet. Nelivuotiskertomuksen tarkoitus on tehdä yhteenveto kirkon toiminnasta kyseisten neljän vuoden aikana. Ne tarjoavat kuvauksen

[3] Johdantoartikkelissa on hyödynnetty artikkelin jälkeen ilmestynyttä nelivuotiskertomusta 2008-2011.

kirkon tilanteesta ja erittelevät tapahtuneita kehityssuuntia. Nelivuotiskertomusten pohjalta on mahdollista tehdä päätöksiä kirkon ja seurakuntien toiminnan kehittämiseksi. Kertomukset tukevat paikallistason suunnittelu- ja kehittämistoimintaa. Ne palvelevat käsikirjana seurakuntia, kirkon työntekijöitä sekä tiedotusvälineitä. Niitä käytetään lisäksi oppija tenttikirjoina sekä tutkimusten lähde- ja vertailuaineistona. (Kirkon nelivuotiskertomukset.) Nelivuotiskertomukset ovat Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja.

Nelivuotiskertomus sisältää luonnollisesti kaikki kirkon toiminnan osa-alueet tarkasteluineen. Tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistui tässä tutkimuksessa kirkon vanhustyöhön. Näin keskityttiin tarkastelemaan diakoniatyötä ja kirkon yhteiskunnallista työtä, jotka ovat niitä kattokäsitteitä, joiden alla vanhustyöstä nelivuotiskertomuksissa puhuttiin. Pääsääntöisesti vanhustyö oli esitetty yhdeksi diakoniatyön osa-alueeksi, jota tarkasteltiin samassa yhteydessä. Koska diakoniatyö ja vanhukset ovat olleet diakonian ydintä alusta saakka, löytyi tietoa enemmän tai vähemmän jokaisesta tutkittavasta nelivuotiskertomuksesta.

4.3 Laadullinen sisällönanalyysi

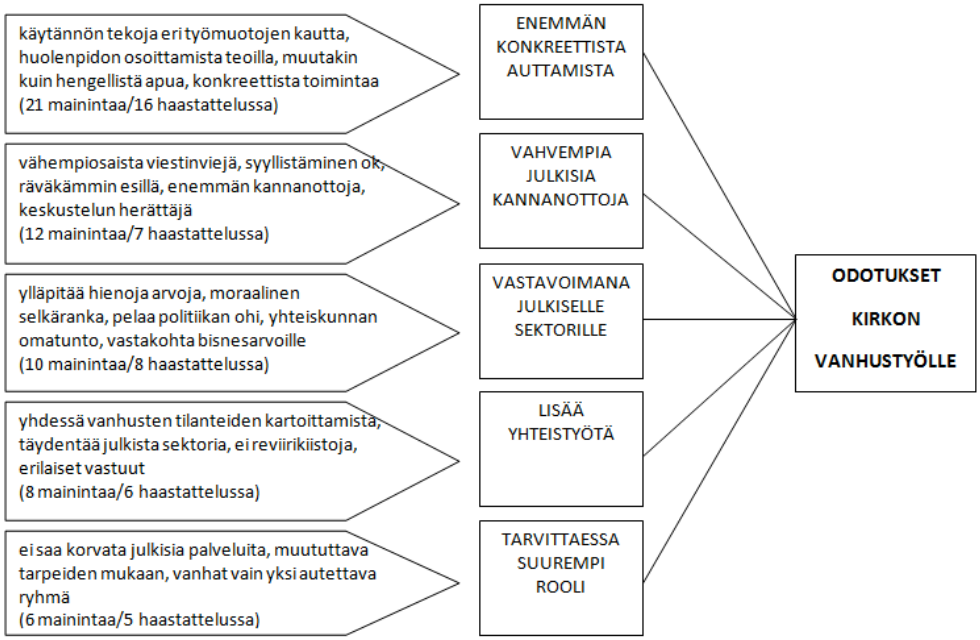
Laadulliselle tutkimukselle on luonteenomaista kerätä laaja-alainen aineisto, jota on mahdollista tarkastella monenlaisista näkökulmista ja useista teoreettisista viitekehyksistä. Sisällönanalyysi on yksi monista tavoista analysoida tekstidataa, joka on kerätty esimerkiksi haastattelemalla. Sen avulla suuria määriä litteroitua aineistoa on mahdollista tiivistää lopulta muutamaksi yleiseksi teemaksi. Mikä sitten tekee tutkimuksesta laadullista? Alasuutarin (1999, 32, 39) mukaan siihen ei riitä satunnaisten aineistosta poimittujen havaintoesimerkkien olemassaolo, vaan laadullinen tutkimus koostuu havaintojen pelkistämisestä ja tulosten tulkinnasta. Sisällönanalyysi on perusmenetelmä aineiston analysoinnille, joka toimii kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Useimmat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmistä perustuvat tavalla tai toisella sisällönanalyysille.

Aineiston analyysin kuvaaminen on usein yksi tutkimuksen haasteellisimmista asioista, eikä koskaan selkeä prosessi. Tämän toteavat myös useat tutkimusmetodeja käsittelevät tekstit (Ks. esim. Elo & Kyngäs 2007; Alasuutari 1999; Eskola 2001). Selkeää kaavaa sisällönanalyysin tekoon ei ole tarjolla, ohjausta tutkijan avuksi kylläkin (Patton 2002, 432; Eskola & Suoranta 2005). Analyysiprosessi nojaa laadullisessa tutkimuksessa hyvin rajatulle ja muotoillulle tutkimustehtävälle. Tutkimustehtävän pitäminen mielessä, kuten myös selkeänä ja tarpeeksi rajattuna, on laadulliselle sisällönanalyysille keskeistä (Elo & Kyngäs 2007, 113-114). Analyysiprosessin ajoittaisen kaaosmaisuudenkin keskellä tutkijan on aina pystyttävä palaamaan tutkimustehtäväänsä ja analysoitava vain sen kannalta relevantteja asioita (Elo & Kyngäs 2007, 113). Tämän tutkimuksen osajulkaisuissa pyrittiin pitämään tutkimustehtävä selkeänä ja tarpeeksi rajattuna alusta saakka, jotta vältyttäisiin huonosti muotoillun tai liian laajan tutkimustehtävän aiheuttamilta ongelmilta. Laadullisen sisällönanalyysin tekeminen osoittautui paikoin haasteelliseksi tehtäväksi tulkintamahdollisuuksien rajattoman määrän vuoksi. Välillä jo rakennettu analyysin piti hylätä kokonaan, välillä hyödynnettiin osia vanhasta ja tehtiin uutta sen päälle. (Ks. Olesen ym.

1994, 126.) Kaikki nämä vaiheet kuitenkin tekivät analyysista oletettavasti parempaa ja luotettavampaa.

Osajulkaisussa I aineiston analyysi toteutettiin aineistolähtöisesti valmiille kirjalliselle dokumenttiaineistolle, jonka muodostivat kirkon nelivuotiskertomukset. Osajulkaisu toimii muita osajulkaisuita taustoittavana, mikä oli syynä metodisille valinnoille. Analyysi ei ole suoraa sosiologista tai historiallista analyysia, vaikka keskeistä osajulkaisussa onkin historiallisen langan kuljettaminen mukana ja suhteuttaminen kirkon vanhustyön historiaan. Kyse on enemmän valmiin kirjallisen aineiston kokoamisesta ja sisällön analysoinnista, jossa huomioidaan historiallinen konteksti sekä fokuksena olevan vanhustyön ja sukupolvisopimuksen teoreettisen langan tarkastelu. Nelivuotiskertomuksista eroteltiin kaikki vanhustyöhön liittyvät palaset omaksi tiedostoksi. Niitä yhdisteltiin ja ryhmiteltiin muun muassa siitä näkökulmasta, kuinka suuri merkitys vanhustyöllä oli kirkossa ja tätä peilattiin yhteiskunnallisiin muutoksiin ja kehitykseen – rinnalla kuljetettuun historialliseen taustaan. Samalla tarkasteltiin sukupolvisopimuksen käsitettä suhteessa tähän vanhustyön kehityskulkuun. Kirjallista aineistoa kohdeltiin kuin litteroituja haastatteluita.

Osajulkaisuissa II ja III haastatteluaineiston analyysi on toteutettu aineistolähtöisyyden periaatteita noudattaen induktiivisesti (Patton 2002, 453; Elo & Kyngäs 2007, 111). Puhdas aineistolähtöisyys on vaikeaa toteuttaa, koska tutkijan on mahdotonta sulkea kaikkea aikaisempaa tietoa ja ennakkoluuloja ulos ajattelustaan ja omat kokemukset vaikuttivat jollakin tasolla taustalla. Analyysi alkoi litteroitujen haastattelujen saapumisen jälkeen aineiston luennalla. Tekstimassa luettiin useaan kertaan läpi kummankin tutkijan toimesta. Koska yhteisjulkaisuita tehtiin vain haastatteluaineiston 2 osalta, kuvataan kahden aineiston käsittelyjen eroja paikoin tarkemmin. Pohja analyysille luotiin siis lukemalla aineisto useaan kertaan, jotta menetetty etu perehtymisestä aineistoon litteroinnin aikana saavutettaisiin takaisin. Tämän jälkeen aineistoa alettiin lukea niin, että siitä tehtiin havaintoja tutkimustehtävän näkökulmasta. Apuna oli päivästä riippuen värikyniä, paperilappusia ja yliviivaustusseja, joilla tekstiin merkittiin tärkeältä tuntuvia kohtia ja mahdollisia ajatuksia analyysin jatkoa ajatellen. Tutkijan tehtäviin kuuluu laajan aineiston pelkistäminen suppeaksi joukoksi havaintoja, joiden informaatioarvo ei kuitenkaan katoa mihinkään. Tämä ajatus mielessä aineisto luokiteltiin kategorioihin. Paikoin hyödynnettiin teemahaastatteluteemoja analyysin teossa (osajulkaisu II), sillä teemat ovat itsessään alustavia luokkia. Ratkaisu oli peräisin aineistosta, eikä sitä oltu päätetty etukäteen. Tässä vaiheessa näiden muodostettujen luokkien keskinäisiä suhteita alettiin myös tarkastella ja hahmotella. Jotta analyysi olisi käyttökelpoista, on luokkien oltava merkityksellisiä paitsi aineistoon myös toisiinsa nähden. Luokat voivat olla joko inklusiivisia (sama data voi kuulua päällekkäin useaan eri kategoriaan) tai eksklusiivisia (data on jaettava eri kategorioihin) (Dey 1993, 96-97, 107). Tämän tutkimuksen osajulkaisuihin tehdyissä sisällönanalyyseissa pyrittiin sijoittamaan jokainen koodi vain yhteen luokkaan/kategoriaan eli hyödyntämään eksklusiivista luokittelua. Valinta oli puhtaan intuitiivinen. On silti selvää, että liiallinen kategorioiden päällekkäisyys (liian vahva inklusiivinen kategorisointi) johtaa tehottomaan analyysiin. Kuvio 2 kuvaa laadullisen sisällön analyysin polkua tässä tutkimuksessa. Haastateltavien puheista on pelkistetty ilmauksia, joilla he kuvasivat tutkittua asiaa. Nämä ilmaukset on ryhmitelty esiintymismäärän mukaisesti niitä kuvaavan pääluokan alle, joka puolestaan muodostaa osavastauksen tutkimustehtävään.

Kuvio 2. Esimerkki analyysipolusta (osajulkaisusta III).

Osajulkaisussa IV on käytetty toista tapaa tehdä laadullista sisällönanalyysia tekemällä teoriasidonnainen, abduktiivinen, analyysi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92, 97-101.) Näin toimittiin, koska haastattelurungon rakentamista ohjasi vahvasti kummankin tutkijan esiymmärrys ja aikaisempi tieto tutkimuksen aihepiiristä. Aikaisemman tiedon merkitys näkyi uusien ajatussuuntien avaamisessa eikä suoranaisesti teorian testaamisessa. Osajulkaisussa analyysimenetelmänä oli kehysanalyysi (ks. lisää Goffman 1974). Käytännössä kehysanalyysi pohjautui sisällönanalyysille, joka aineistosta ensin tehtiin. Närhi (2012, 66) on kuvannut sisällön- ja kehysanalyysin suhdetta omassa tutkimuksessaan dialogimaiseksi ja vaihtelevaksi. Osajulkaisussa IV kehykset auttoivat tulkitsemaan sisällönanalyysin avulla tehtyjä löytöjä. Toinen syy kehysanalyysin valintaan oli, että näin otettiin tärkeä askel kohti analyyttisempaa otetta aineistoon pelkän kuvailun sijaan. Sisällönanalyysi ja kehysanalyysi on mahdollista liittää toisiaan tukevaksi ja analyysia syventäväksi jatkumoksi, jossa tutkija voi liikkua tarpeen mukaan (Närhi 2012), kuten tässä osajulkaisun kohdalla IV tapahtui. Haasteeksi voi nähdä sen, ettei itse kehysanalyysiin ole tarjolla selkeää tai tarkkaa ohjetta tai mallia. Menetelmä ei myöskään ollut selvillä vielä aineistoa kerättäessä. Kuten Peräkylä (1990, 122) toteaa, kehykset määrittävät ominaisuudet, oikeudet ja velvollisuudet, joita vuorovaikutuksen osanottajilla on. Tästä johtuen se sopi hyvin tämän osajulkaisun analyysimenetelmäksi, koska siinä haluttiin tutkia nimenomaan minkälaisen roolin sosiaalityöntekijät antavat kirkolle ja sen työntekijöille vanhustyön kentällä, jota he ensisijaisesti jäsensivät omien ammatillisten oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa kautta. Teoria tuotiin mukaan analyysin viimeisessä vaiheessa suhteuttamalla se kolmeen aineistosta muodostettuun kehykseen.

Tässä tutkimuksessa kaikkien aineistojen analyysia voi pitää luonteeltaan perinteisenä: kategoriat nostettiin esiin aineistosta tavoitteena saada rikkaampi ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä (Hsieh & Shannon 2005, 1286). Apuna tässä käytettiin tutkimusongelman ohella osajulkaisuissa hyödynnettyjä viitekehyksiä ja teorioita (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 147-148) ja paikoin myös teemahaastattelurunkoa. Kahden tutkijan yhteistyössä tekemän analyysin (osajulkaisut II ja IV) haasteena voi pitää erilaisten näkemysten yhteen sovittamista. Tässä auttoi selkeä työnjako. Toisaalta yhdessä ideointi auttoi ratkaisemaan analyysiin väistämättä kuuluvia haasteita. Analyysin hahmottuessa valinnoista keskusteltiin ja niitä muokattiin, mikäli siihen oli aihetta. Yhtenä analyysiin liittyvänä haasteena voi pitää jäämistä aineiston pinnalliseen kuvailuun sen sijaan että tulkitsisi sitä syvällisemmin. Tulkinta edellyttääkin kuvailua pidemmälle menemistä. Löydetyille tuloksille annetaan merkitys, niille tarjotaan selityksiä ja lopulta vedetään johtopäätöksiä. (Patton 2002, 480.) Yhteistyö ja toiselta tutkijalta saatu näkökulma auttoi etenemään ja syventämään analyysia. Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena ei ole tilastollinen yleistettävyys vaan pyrkimys ymmärtää, kuvata tai tulkita teoreettisesti tiettyä ilmiötä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 87).Tutkija pyrkii löytämään aineistosta jotain, mikä ei ole siinä suoraan lausuttuna. Hän pyrkii siis tekemään merkitysten tulkintaa, joka on usein spekulatiivista, koska tutkija tulkitsee haastattelua tietystä näkökulmasta käsin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 137). Laadullinen sisällön analyysi sopii hyvin herkkien aiheiden tutkimiseen (Elo & Kyngäs 2007, 114), joita tässäkin tutkimuksessa käsiteltiin.

4.4 Tutkimuksen luotettavuus

Haastatteluaineiston 1 luotettavuutta lisää se, että mukaan saatiin myös teemoista vahvasti eri mieltä olevia haastateltavia, jotka siis suhtautuivat kriittisesti kirkon rooliin vanhustyössä ja auttamisessa. Mahdollisesti pois ovat jääneet vähän eri mieltä olevat ihmiset. On hyvin mahdollista, että SAAT-kyselyyn alunperin vastanneet ja lisähaastatteluihin suostuneet kansalaiset olivat tavallista auttavaisempia ihmisiä. Haastatteluihin lähti mukaan oletettavasti siihen positiivisesti suhtautuvia henkilöitä, mikä voi vääristää tuloksia, kuten eräs haastateltavista totesi. Voi olla, että haastattelemalla esimerkiksi seurakuntien luottamushenkilöitä olisi saatu konkreettisempaa tietoa kirkon vanhustyöstä. Toisaalta myös se, mitä tavalliset kansalaiset tietävät tai eivät tiedä kirkon tekemästä vanhustyöstä voi olla viestinä kirkolle. Haastatteluaineiston 2 kohdalla vaikutusta on voinut olla sillä, että haastateltavat profiloituivat nimenomaan oman alansa ammattilaisiksi ja he ovat saattaneet kokea mukaan lähtemisen työvelvoitteena, vaikka vapaaehtoisuutta korostettiinkin. On mahdollista, että luotettavamman kuvan järjestelmätason muutoksista olisi saanut hyödyntämällä esimerkiksi dokumenttiaineistoa. Saturaatio täyttyi hyvin molempien haastatteluaineistojen osalta. Haastatteluaineiston 1 vastaajat olivat heterogeenisempi joukko kuin haastatteluaineiston 2, joten sen osalta saturaation täyttyminen vei muutaman haastattelun pidempään.

Tutkimuksen luotettavuutta voi testata ensinnäkin triangulaation avulla (ilmiön tutkiminen useista eri näkökulmista) (Marvasti 2004, 113-115). Tässä tutkimuksessa kirkon vanhustyötä ilmiönä katsotaan useista eri näkökulmista (yksilö, yhteisö, yhteiskunta) käsin

huomioiden lisäksi eri työntekijäryhmien ja kansalaisten näkemykset. Useamman perspektiivin avulla on tarkoitus vähentää aineiston väärintulkintoja (Marvasti 2004, 115). Marvasti (2004, 114) huomauttaa kuitenkin, ettei useiden eri näkökulmien kutominen yhdeksi kertomukseksi itsessään vielä riitä takaamaan totuuden saavuttamista. Toiseksi, tutkimuksen luotettavuutta parantaakin tutkijatriangulaatio, kun kaksi tutkijaa analysoi samaa aineistoa. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty analyyttista triangulaatiota (ks. Patton 2002, 464, 560), jossa usea tutkija analysoi samaa aineistoa itsenäisesti ja löydöt keskustelutetaan ennen lopullisen analyysin lukkoon lyömistä. Tämä päti sekä osajulkaisuiden II ja IV osalta, joissa analyysi rakennettiin yhteistyönä, että osajulkaisun III osalta, jossa analyysia luki aineistoon hyvin perehtynyt toinen tutkija. Kolmanneksi, kaikkien osajulkaisuiden tulokset tukivat toisiaan ja olivat yhteneviä luoden kokonaiskuvaa kirkosta vanhustyön toimijana, mitä voi pitää osoituksena validiteetista. Neljäs tutkimuksen luotettavuutta lisäävä tekijä oli face-validiteetin hyödyntäminen niin, että tuloksia esiteltiin muille tutkijoille erilaisissa konferensseissa ja tutkimuspäivillä. (Ks. Patton 2002, 561.)

Kahden osajulkaisun luotettavuutta parantaa lisäksi se, että mukana oli toinen kirjoittaja. Näin analyysiin liittyvät valinnat tulivat vahvistetuksi toisen tutkijan toimesta (ks. Hirsjärvi ym. 2009). Toisaalta haasteelliseksi osoittautui juuri kahden tutkijan yhteistyö. Erilaisista taustoista käsin ilmeni joitain painotus- ja näkemyseroja, jotka kuitenkin rikastivat prosessia ja laajensivat näköaloja. Yhteisartikkelia voi pitää aina kompromissina. Haasteeksi tutkimuksessa voi nähdä aineistojen iän; haastatteluaineisto 1 on kerätty vuonna 2007 ja haastatteluaineisto 2 vuonna 2009. Vanhustyö ja vanhusten asema oli pinnalla suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa jo aineistojen keräysvaiheessa. Haastatteluaineistossa 2 haastateltiin vain kahden suuren kaupungin työntekijöitä ja voi olettaa, että kaupungin ja maaseudun sekä pienten ja suurten paikkakuntien väliset erot jäivät näin näkymättömiin. Tämä koskee etenkin diakoniatyötä. Aineistot eivät kokonsa puolesta myöskään mahdollista laajoja yleistyksiä, mikä on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle.

4.5 Tutkijan roolin reflektointi

Tutkimusaihe valikoitui paitsi aiemman aiheesta tekemäni tutkimuksen (Pöyhönen 2006) myös henkilökohtaisten mielenkiintojeni ja kokemusteni ohjaamana. Alussa tietynlainen idealismi hyvästä vanhuudesta ja vanhustyöstä oli havaittavissa omassa mielessäni ja ajattelussani. Tutkimuksen tekeminen on ollut pitkä prosessi, jonka aikana nämä näkemykset ovat osin muuttuneet. Sekä lisääntynyt tieto että kasvaneet omakohtaiset kokemukset ovat saaneet aikaan vanhuuteen liitettyjen mielikuvien kirjon laajenemisen ja värisävyjen lisääntymisen. Julkiset vanhuspalvelut ovat tulleet minulle tutuksi teoreettisen tutkimuksen lisäksi myös käytännössä omaisen roolin kautta.

Yllätyin siitä, että tutkimuksen aihepiirit koettiin ajoittainen haastaviksi. Etenkin haastatteluaineiston 1 kohdalla tuli usein esiin, ettei jotakin tiettyä teemaa oltu mietitty lainkaan tai miten hankalaa omien ajatusten sanoittaminen välillä haastateltaville oli. Tässä näkyy omien esioletusteni merkitys tutkimusta tehtäessä. Se, että aihepiirit olivat itselleni arkipäiväisiä tai ainakin paljon käsiteltyjä, ei tarkoita, että sama pätisi haastateltaviin. Herkistä aihepiireistä huolimatta voin sanoa, että haastattelutilanteet muodostuivat omasta

näkökulmastani tilanteiksi, joissa kaikki saivat puhua sensitiivisistä aiheista pakottamatta. Haastattelujen tekoaikaan en kuulunut niin sanottuun sisäpiiriin, en siis ollut kirkon työntekijä. Koin tämän positiiviseksi. Identifioituminen tutkijaksi ja yliopistoon antoi omasta mielestäni neutraalimman lähtökohdan haastattelujen toteuttamiseen. Myöhempiä kokemuksiani kirkon työntekijänä peilaten uskon, että papiksi profiloituminen haastatteluhetkellä olisi saattanut vaikuttaa haastateltavien vastauksiin etenkin haastatteluaineiston 2 kohdalla, jossa haastateltavat profiloituivat ammattilaisina eivätkä niinkään kansalaisina.

Ikäni puolesta olin nuorempi kuin suurin osa haastateltavista. Elämänkokemuksen myötä olin kuitenkin hyvin sisällä haastatteluaineiston 1 aihepiireissä, mikä osoittautui luottamusta herättäväksi ja haastatteluja myös helpottavaksi asiaksi. Koin, että joidenkin omien kokemusteni jakamisen myötä saavutimme ikään kuin tasavertaisemman aseman, en ollut vain teoreettinen tutkija vaan samoja tunteita ja asioita läpikäynyt kanssaihminen. Tämä edesauttoi monesti keskusteluun pääsemistä ja myös luottamuksen syntymistä, kun olin välillä valmis jakamaan tietoa myös itsestäni. Koin että yleensä se myös kiinnosti vastaajia. Pohdin silti jatkuvasti, miten paljon kertoa omasta elämästäni tai kokemuksistani tutkimusaiheeseen liittyen haastatteluissa. Päätin vastata kysymyksiin avoimesti, mutta muuten harkita tilannekohtaisesti ja yrittää välttää kaikin keinoin kertomasta liikaa itsestäni tai antamasta sellaista tietoa, joka voisi häiritä tai johdatella haastateltavaa. Halusin pitää tunnelman vapaana ja epämuodollisena, mutta kuitenkin mielessäni se, että olen tekemässä tutkimusta, en vain keskustelemassa vanhustyöstä. Omista kokemuksistani kertoessani koetin myös olla mahdollisimman neutraali ja arvostelematon (ks. Patton 2002, 405).

Haastattelut tapahtuivat monesti ihmisten kodeissa (haastatteluaineisto 1). Välillä paikalla oli muitakin perheenjäseniä, pääsääntöisesti he eivät kuitenkaan pyrkineet puuttumaan haastattelun kulkuun tai poistuivat sen ajaksi. En kokenut koteja tai muita henkilöitä ongelmaksi. Osalle haastateltavista tilanne tuntui olevan virallinen hetki, johon suhtauduttiin sen ansaitsemalla hieman jännittyneellä vakavuudella. Ihmiset olivat hyvin mukana, antoivat aikaansa ja ajatuksiaan, suhtautuivat kannustavasti tai ainakin esittivät varauksensa suorasti ja hyväntahtoisesti. Mukaan mahtui puheliaampia ja lyhytsanaisempia ihmisiä.

Jälkikäteen arvioiden olisi ollut hyvä jos olisin ollut paremmin sisällä SAAT-kyselyssä, jota haastatteluissa käytettiin tukimateriaalina ja johon teemahaastattelurunko pohjautui. Kävi myös ilmi, että muiden tekemä kyselylomake sisälsi virheen (kohta 18), jolla ei kuitenkaan haastattelujen kannalta ollut merkitystä. Toisaalta useiden haastattelujen myötä kyselylomake tuli hyvinkin tutuksi. Kahden kerätyn haastatteluaineiston välinen ero näkyi siinä, miten niiden tekeminen vaikutti omaan jaksamiseen. Erityisesti haastatteluaineiston 1 kohdalla hyvin lähelle omaa henkilökohtaista elämääni tulleet teemat ja niiden syvällinen pohdiskelu haastateltavien kanssa tuntui välillä raskaalta. Huomioin tämän mahdollisuuksien mukaan sopiessani haastattelujen aikatauluista. Yleensä tein yhden haastattelun päivässä, mutta matkustamisen ja muiden tutkimusekonomisten seikkojen vuoksi jouduin välillä tekemään kaksi tai kolmekin haastattelua yhdessä päivässä.

Haastattelutaitoni kehittyi ajan myötä ja koin, että haastatteluaineiston 2 kohdalla olin jo ammattitaitoisempi. Alussa huomasin puhuvani liikaa haastattelujen aikana. Vei aikaa päästä samaan rytmiin haastateltavien kanssa ja olla puhumatta päälle, sietää hiljaisuutta ja tunnustella, milloin hiljaisuuden jälkeen tulee vielä tekstiä ja koska voin siirtyä haastattelussa eteenpäin. Muutaman kerran huomasin unohtaneeni alkuperäisen kysymykseni haastateltavan sitä kysyessä. Tähän näen syyksi keskustelun ajautumisen kauemmas fokukses-

ta ja toisaalta usein hyvin polveilevatkin vastaukset, mutta myös oman tarkkaavaisuuteni ajoittaisen herpaantumisen. Syyllistyin välillä itse esittämään liian monimutkaisia kysymyksiä tai kysymykselle liikaa lisäkysymyksiä, jolloin haastateltavan oli vaikea pysyä mukana siinä, mitä halusin tietää. Taito kysyä yhtä asiaa kerrallaan kehittyi hiljalleen haastattelujen edetessä. En alussa aina ymmärtänyt merkitä selkeästi myöskään ylös jo käsiteltyjä teemoja tai kohtaa, jossa olimme menossa. Korjasin asian heti ja myöhemmin pysyin itsekin selvillä, missä olimme menossa.

Osajulkaisuiden kohdalla kamppailin etenkin tutkimuspolun esittelyn kanssa. Tämä näkyy erityisesti osajulkaisun I kohdalla. Tilaa oli hyvin rajatusti ja prosessi oli usein monipolvinen ja -vaiheinen. Sain tähän liittyen ajoittain hyvinkin kriittistä palautetta, joka opetti paljon. On mahdollista, että esimerkiksi ATLAS.ti-ohjelmiston hyödyntäminen analyysin teossa olisi auttanut selkeyttämään prosessia ja kirjoittamaan sen lukijaystävällisemmin auki. En hyödyntänyt menetelmää, koska koin ”pelkän” tietokoneen ääressä istumisen vieraaksi ja sopimattomaksi itselleni. Usein tietokoneavusteisilla menetelmillä pyritään saavuttamaan laajojen aineistojen hallittavuutta (Eskola & Suoranta 2005, 206). En kokenut omia muutaman sadan sivun laajuisia aineistojani hallitsemattoman kokoisiksi, etenkin, kun analysoin kahta haastatteluaineistoani eri aikaan. Tarvitsin värikyniä ja saksia hahmottaakseni selkeästi eri asioiden yhteyksiä ja eroja ja analyysin kokonaisuutta. Jälkikäteen näen osajulkaisuideni puutteita paremmin kuin aiemmin. Olisi esimerkiksi ollut suotavaa hyödyntää enemmän kuvioita ja taulukoita yksittäisissä osajulkaisuissa.

Vanhustyö on ajankohtainen tutkimusaihe teologian lisäksi etenkin yhteiskuntatieteiden, sosiologian ja hoitotieteiden alueilla. Haasteelliseksi koin tutkimukseni asettumisen useiden eri tieteenalojen risteyskohtaan. Koen, että tähän vaikuttaa myös tutkimukseni edustaman kirkkososiologian asema teologisena tieteenä, joka on läheisesti yhteydessä sosiologiaan ja yhteiskuntatieteisiin. Kirkkososiologian tehtävänä on tutkia kirkkoja ja uskonnollista elämää yhteiskuntatieteellisin menetelmin, siinä yhdistyvät samanaikaisesti sosiologiset ja teologiset näkökohdat (Huotari 1982, 228, 236). Sain lainata useita käsitteitä ja teoreettisia näkökulmia oppiaineista, jotka eivät ole täysin omaa alaani, minkä koin paitsi haasteena myös mahdollisuutena oppia.

Seuraavassa luvussa käydään läpi tutkimuksen tulokset. Luku alkaa yksittäisten osajulkaisuiden lyhyellä esittelyllä, jossa keskitytään tulosten esittelyyn. Osajulkaisuiden teoreettiset lähtökohdat ja metodologiset ratkaisut on esitelty jo aiemmin tässä tutkimuksessa. Kolme varsinaista tuloslukua on otsikoitu sisältöjensä mukaisesti. Ensimmäinen keskittyy rakentamaan kokonaiskuvaa kirkon vanhustyöhön kohdistuvista odotuksista yhdistämällä kansalaisten, sosiaalityöntekijöiden ja diakoniatyöntekijöiden näkemykset. Toinen tulosluku pureutuu kirkon ominaispiirteiden eli uskonnollisten lähtökohtien ja hengellisten tarpeiden merkitykseen vanhustyössä. Kolmas tulosluku sisältää näkemykset kirkon roolista muuttuvassa vanhustyön toimintakentässä. Erityisesti käydään läpi diakoniatyön suhdetta julkisen sektorin vanhustyöhön ja pohditaan kirkon vanhustyön tulevaisuuden suuntaa.

5 Tulokset

5.1 Tutkimuksen osajulkaisujen esittely

Artikkeli I
Kenen vastuulla vanhukset? Kirkon vanhustyön kehitys hoivan vastuunjaon muutoksissa. (Teologinen aikakauskirja 3/2010, Pöyhönen)

Ensimmäisessä osajulkaisussa tutkittiin, miten kirkon vanhustyö on kehittynyt hoivan vastuunjaon muuttuessa. Suomessa, kuten muissakin kehittyneissä maissa, vanhusväestön suhteellinen määrä kasvaa. Samalla kasvaa myös tarve erilaisille vanhustyön toimintamuotojen ja lähestymistapojen variaatioille. Osajulkaisu poikkeaa muista tutkimuksen osajulkaisuista, sillä sen luonteeseen on alusta saakka kuulunut toimia valittua tutkimusteemaa taustoittavana artikkelina. Se eroaa myös kirjallisen aineistonsa osalta muista osajulkaisuista, joissa on hyödynnetty haastatteluaineistoja.

Kirkko on tyytynyt mukailemaan vanhustyössä yhteiskunnallisia ratkaisuita, toisaalta kritisoiden samalla vallitsevia epäkohtia. Se on kehittänyt omaa vanhustyötään yhteiskunnallisen hoivan kehittyessä. Vanhustyö on ollut ja on yhä edelleen seurakuntakohtaista ja työntekijäkeskeistä. Kirkon vanhustyö tapahtuu sektoreiden rajapinnoilla. Vanhustyön saralla kirkon aloitteesta syntyneet työmuodot siirtyivät viimeistään 1972 kansanterveyslain seurauksena hyvinvointivaltiolle. Toisaalta kiinteä yhteys kirkon ja hyvinvointivaltion välillä ei ole koskaan katkennut. Kirkon kannalta tulevaisuus sisältää useita eri vaihtoehtoja vanhustyöstä puhuttaessa. Se voi edustaa marginaalia tai kaikkia vanhuksia. Sukupolvisopimuksen uudistaminen vaikuttaa kirkkoon ja herättää pohtimaan paitsi kirkon roolia myös sen vanhustyön työmuotoja. Tarve sekä konkreettiselle auttamiselle että arvokasvattajana toimimiselle kasvaa. Yhteiskunnallinen kehitys ja ristiriidat tulevat vaikuttamaan myös kirkon vanhustyöhön ja hyvinvointirooliin.

Artikkeli II
Jotakin vanhaa, jotakin uutta - Kirkon vanhustyö osana vastuiden ja tehtävien uudelleen määrittelyä. (Gerontologia 2/2012, Pöyhönen & Seppänen)

Tässä osajulkaisussa tutkittiin, miten vanhustyössä toimivat diakoniatyöntekijät näkevät kirkon roolin suhteessa muihin toimijoihin vanhustyön kentällä. Käynnissä on muutos, joka vaikuttaa suoraan tai vähintään välillisesti kaikkiin vanhustyön kentällä toimiviin toimijoihin. Julkisen sektorin lisäksi hyvinvointia on tullut tuottamaan kolmannen sektorin toimijoita ja kirkko, jonka vanhustyö on jakautunut yleiseen seurakuntatyöhön ja diakoniseen vanhustyöhön. Kirkon rooli suhteessa muihin toimijoihin nähdään toisaalta itsenäiseksi ja samalla kuitenkin tulevaisuuden tavoitteeksi on asetettu toimiminen kiinteänä osana kunnan vanhustyön palvelurakennetta (Usko, toivo, rakkaus 2005). Muutoksen taustalla on sekä reagoimista toimijoiden tehtäväkentän muutoksiin, mutta myös vanhusten tarpeet ja niiden tulkitseminen.

Aineistolähtöisyys näkyy vahvasti muutoksen näkökulmana, joka liittyi kaikkiin tuloksiin ja joka nostettiin näkyvämmälle paikalle aineistosta. Vanhusten tarpeet ovat muuttuneet (yksinäisyys, turvattomuus ja kotihoidon ongelmat ovat lisääntyneet), diakonian vanhustyön sisällöissä on tapahtunut muutoksia (toiminta on laajentunut instrumentaalisen tuen puolelle: taloudellinen apu; kotikäyntien luonne on muuttunut ja määrä vähentynyt; työntekijöiden pelko terveydenhoidollisten työtehtävien paluusta tuli esiin ja vapaaehtoistyön merkityksen kasvu näkyy vanhustyössä). Muutos tulee esiin muiden toimijoiden rooleissa sekä työjaoissa (hengellisyys työtä ohjaavana lähtökohtana, diakoniatyöntekijät asemoivat itsensä vahvasti sosiaalityöntekijöiden kumppaneiksi ja pohtivat tulevaisuutta resurssien näkökulmasta). Yhteistyö on lisääntynyt resurssipulan vuoksi, kun seurakunnalle kohdistetaan entistä enemmän uudenlaisia pyyntöjä ja diakoniatyöntekijät pitävät enemmän yhteyttä eri tahoihin. Samalla haastatelluista diakoniatyöntekijöistä usea oli herännyt pohtimaan, muistavatko kaupungin työntekijät aina heidän olemassaolonsa ja käytettävyytensä.

Johtopäätöksenä oli nähtävissä, miten diakoniatyön tehtävät ja vastuut riippuivat ensisijaisesti kuntasektorista. Kokonaiskirkon strategiat eivät ohjanneet arkityötä, vaan yksittäisillä työntekijöillä oli paljon vaikutusvaltaa omaan työhönsä. Haastateltavat näkivät selkeän muutoksen koskien omaa työtään, mutta eivät lopullista suuntaa sille ja heidän tulevaisuusmielikuvansa olivatkin ristiriitaisia. Universalismia ja julkisen sektorin ensisijaisuutta pidettiin tärkeinä ja diakoniatyöntekijöiden omaa työtä ohjasi ajatus kaupungin vanhustyön täydentämisestä. Erona julkiseen sektoriin, kirkon vanhustyön vahvuutena nähtiin sen joustavuus. Kirkon diakoniatyön täydentävä ja paikkaava rooli vahvistuu vanhustyön alueella. Keskeistä on kirkon vanhustyön suunnan hakeminen kahdelta eri taholta: toisaalta kirkon itsensä sisällä, kun seurakunnissa jaetaan resursseja työalojen kesken, mutta myös yhteiskunnallisella tasolla laajemmin kirkon kohdatessa ulkoapäin asetettuja paineita ja odotuksia.

Artikkeli III

Kansalaisten odotukset kirkon vanhustyölle. (Diakonian tutkimus 2/2014, Pöyhönen)

Kolmannessa osajulkaisussa keskityttiin tutkimaan, mitä kansalaiset odottavat kirkolta vanhustyön toimijana. Kirkon vanhustyön strategian (Usko, toivo ja rakkaus 2005) mukaan vanhustyö jakautuu kirkossa yleiseen seurakuntatyöhön ja diakoniseen vanhustyöhön. Väestön ikääntyminen johtaa kirkon näkökulmasta luultavimmin diakonisen vanhustyön tarpeen kasvuun (Kiiski 2013). Tämä yhdessä vastuiden ja tehtävien uudelleen jakamisen kanssa johtaa myös kirkon työntekijät pohtimaan, mihin ja kenelle väheneviä resursseja kohdistetaan.

Tuloksina aineistosta nostettiin esiin viisi odotuskategoriaa, joihin kansalaisten ajatukset oli mahdollista tiivistää. *Enemmän konkreettista auttamista* sisälsi kansalaisten toiveen kirkolle aktiivisemman roolin ottamisesta nyt kunnan vastuulle kuuluvissa tehtävissä (ruoka-, kuljetus- ja kotipalvelu), mutta myös kotikäyntien lisäämisestä. *Vahvempia julkisia kannanottoja* toi esiin toiveen näkyvämmästä julkisesta roolista osoittaen kuitenkin samalla sen, että aina kirkossa käyty keskustelu ei päädy kansalaisten tietoon. *Vastavoimana julkiselle sektorille* toimimisen kautta haastateltavat korostivat kirkon roolia yhteiskunnan moraalisena selkärankana ja sen arvoja, jotka heidän mukaansa puuttuvat muualta yhteis-

kunnasta. *Enemmän yhteistyötä* toi esiin kansalaisten toiveen tarvelähtöisestä yhteistyöstä, jossa ei taisteltaisi työnjaoista vaan kirkko täydentäisi osaamisellaan ja resursseillaan julkista sektoria. *Tarvittaessa isomman roolin ottaminen* toi näkyviin huolen yhteiskunnan tarjoaman avun riittämisestä, kirkolta odotettiin esiin astumista mikäli tarve sitä vaatii.

Tulosten perusteella kansalaiset näyttäisivät toivovan kirkosta vastavoimaa yhteiskunnan uusliberalisoitumiskehitykselle. Kirkko onkin aina puolustanut pohjoismaista hyvinvointivaltiota ja sen arvoja. Odotusten kautta kansalaisten näkemys kirkon roolista vanhustyössä paljastuu monitahoisen ristiriitaiseksi. Toisaalta kirkko mielletään melko konservatiiviseksi, vaatimattomaksi ja toiminnallisesti kapeahkoksi, silti odotusten monipuolisuus kertoo jotain kirkosta, johon luotetaan, jonka arvoja ja osaamista ihaillaan ja kaivataan vanhustyön kentällä. Performanssi ei ole syrjäyttämässä funktiota kirkon vanhustyön kentältä. Tätä voi pitää yhtenä osoituksena uskonnollisuuden ja hengellisyyden säilymisenä kirkon työssä.

Artikkeli IV

Responsibilities between the Church and State in the Field of Elderly Care in Finland. (Nordic Social Work Research, Pöyhönen & Seppänen, tulossa)

Osajulkaisun tehtävänä oli selvittää, miten vanhustyössä työskentelevät julkisen sektorin sosiaalityöntekijät näkivät kirkon diakoniatyön roolin vanhuspalveluiden kentällä. Helsingissä haastateltavat työskentelivät vanhusten kanssa, Lahdessa haastatteluun valitut työntekijät tekivät töitä myös muiden aikuisryhmien kanssa. Vanhustyössä sosiaalityön haastaa kotona tapahtuva hoiva ja hoito. Sosiaalityötä tarvitaan etenkin vanhusten vaikeissa elämäntilanteissa, mutta kotihoidossa se näkyy vain erityisasiantuntijuutena. (Tenkanen 2007, 191). Demografinen muutos haastaa pohjoismaiset laajat valtiokeskeiset julkiset sektorit. Samalla ikääntyneen väestön erilaiset sosiaaliset ongelmat, kuten yksinäisyys, lisääntyvät. Tämä koskee myös hengellisiä tarpeita. Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on ollut vahva rooli etenkin paikallisina vanhustyön toimijoina ja sen rooli sijoittuu julkisen ja kolmannen sektorin välimaastoon. Artikkelissa tutkittiin, hyvinvointiyhteiskunnan muutosta yhteistyösuhteiden kautta. Hyvinvoinnin tuottamisen kentällä on menossa muutos, jonka tarkoituksena on tarjota yksilöllisempiä palveluita samalla muuttaen toimijoiden välisiä valtasuhteita (Bonvin & Moachon 2007).

Aineistosta hahmottui kolme kehystä, joiden sisällä haastateltavat puhuivat kirkosta vanhustyössä. *Kirkko psykososiaalisen tuen tarjoajana* -kehys, *Kirkko yhteisöllisten toimintojen järjestäjänä* -kehys, ja *Kirkko turvaverkkona* -kehys. Esiin tuli voimakas ajatus sosiaalityön ensisijaisuudesta palvelutarpeiden arvioinnissa ja koordinoinnissa, mutta myös ajoittaisesta kyvyttömyydestä auttaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevia. Kirkkoa arvostettiin sen arvojen takia, mutta uskonnollisuutta haluttiin häivyttää pois. Tämä on mielenkiintoista, sillä esimerkiksi USA:ssa sosiaalityön koulutuksessa vanhusten hengelliset tarpeet näkyvät tärkeänä osana, toisin kuin Suomessa, jossa pyrkimys vanhusten tasapuoliseen kohteluun neutraaliutta noudattamalla osoittautui vahvaksi sosiaalityöntekijöiden toimintaa ohjaavaksi tekijäksi.

5.2 Kirkkoon kohdistuvat odotukset

Tutkimustulosten mukaan vanhusväestön tiedetään olevan hyvinkin heterogeeninen joukko. Tämä tukee aikaisempien tutkimusten havaintoja. Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että vanhusten tarpeissa tapahtunut muutos on huomattu kirkossa ja siihen on myös reagoitu (osajulkaisu II). Samalla kun turvattomuuden tunne ja taloudelliset ongelmat ovat lisääntyneet ikääntyneen väestön keskuudessa, on kirkon diakoniatyö mukauttanut oman toimintansa sisältöä vastaamaan paremmin näihin muuttuneisiin tarpeisiin. Vanhustyössä työskentelevät diakoniatyöntekijät ovat omaksuneet laajemman toimenkuvan avun antamisen laajentuessa instrumentaalisen tuen piiriin taloudellisen avun myötä (II). Kun diakonian taloudellinen apu syrjäytti 1990-luvun laman myötä nimenomaan vanhuksille suunnattua toimintaa ja kotikäyntejä, kohdistui se tuolloin erityisesti työikäisiin. Nyt on selvää, että ikääntyneet muodostavat vakiintuneen joukon taloudellisen avun asiakkaista, mutta harvalla taloudellinen apu on ainoa tarpeen oleva tukimuoto (II). Taloudellinen apu näyttäytyi tässä tutkimuksessa yhtenä kirkon vanhustyön tehtävistä sekä sosiaalityöntekijöiden että diakoniatyöntekijöiden itsensä vastauksissa, kuitenkin rajautuen selvästi marginaaliseksi työmuodoksi, joka kohdistui niihin yksilöihin, jotka ovat kaiken muun avun ulottumattomissa (IV ja II). Kansalaiset eivät odota kirkolta taloudellista apua vanhuksille (III). Myös aiemman tutkimuksen mukaan iäkkäät ovat taloudellisen avustamisen yksi asiakasryhmä (esim. Juntunen ym. 2006). Kirkon kykyyn vastata vanhusväestön tarpeisiin muutosten keskellä luotettiin vankasti, mikä näkyi kirkkoon kohdistetuissa odotuksissa (II, III, IV). Myös taustoittavassa osajulkaisussa (I) tuli esiin kirkon rooli vanhustyössä ikään kuin aina läsnä olevana, mutta rooliltaan yhteiskunnallisen kehityksen mukaan vaihtelevana toimijana. Kirkolta toivotaan sekä konkreettista auttamista että näkyvämpää roolia vanhusten puolestapuhujana julkisuudessa (III). Tähän liittyen tulokset herättävät kysymään, kuka käyttää kirkon ääntä ja millä foorumeilla. Tätä samaa pohditaan myös kirkon toimesta (Kohtaamisen kirkko 2014, 11).

Tyytymättömyys julkisen sektorin toimintaan näkyy heti kirkkoon kohdistetuissa odotuksissa. Niin kansalaisten (III) kuin sosiaalityöntekijöidenkin katseet kääntyvät julkisen sektorin resurssien pienentyessä kirkon suuntaan (IV), ja tämän ovat diakoniatyöntekijät kokeneet (II). Sosiaalityöntekijät kokivat paineita joidenkin työmuotojen rajaamisesta muiden toimijoiden tehtäväksi. Tiukassa tilanteessa he korostaisivat niitä palveluita omaksi tehtäväkseen, joihin jokainen on periaatteessa lainsäädännön kautta oikeutettu. Diakoniatyöntekijöiden näkökulmasta katsoen resurssien väheneminen oli lisännyt yhteistyötä, ainakin mikäli kasvaneet yhteydenotot ja uudenlaiset avunpyynnöt lasketaan sellaiseksi (II). Kehitystä voi pitää kirkon vanhustyön rajojen testaamisena. Jos tarpeeksi usein pyydetään, voi olla, että saadaan. Tämä voi olla myös merkki uudenlaisesta työnjaollisesta kulttuurista, jossa neuvottelujen sijaan kansalaisia ohjataan yksipuolisesti tietyn toimijan suuntaan.

Kirkossa vanhustyö on työntekijäkeskeistä, mikä näkyi tuloksissa (II). Tällä voi olla vaikutusta yhteistyöhön. Diakoniatyöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden keskinäinen tuttuus lisää luultavasti ainakin tietoa käytettävissä olevista resursseista. Toisaalta tulokset tekivät näkyväksi, ettei kansalaisilla tai julkisen sektorin sosiaalityöntekijöilläkään ollut aina realistista käsitystä siitä, mitä kirkko vanhustyössä tekee ja mihin sen resurssit riittävät (III, IV). Kansalaisten ajoittain vaatimaton tietämys kirkon toiminnasta vanhustyössä

saattaa pahimmillaan muodostua jopa uhkaksi. On vaikea pyytää apua, mikäli ei tiedä, mihin on oikeutettu tai mitä voisi saada (ks. Hietala & Hiltunen 2009). Mielenkiintoisella tavalla tuli esiin se, että samalla kun kirkkoa pidettiin potentiaalisena resurssina, sen kyvystä osallistua vanhustyöhön kannettiin huolta kansalaisten taholta, etenkin mikäli kirkon rooli kasvaisi nykyisestä (III). Tämän voi tulkita laajemmin huoleksi arvojen ja moraalin puolesta, jonka ylläpitäjänä kirkkoa arvostetaan vanhustyötä laajemminkin. Tähän liittyy ajatus kirkosta julkisen sektorin vastavoimana (III) etenkin nyt, kun julkinen sektori käy läpi suuria aatteellisia muutoksia (NPM, markkinaistuminen).

Iäkkäillä terveyteen liittyvät ongelmat ovat yksi avuntarpeen syistä. Tämän tutkimuksen tuloksissa näkyi mielenkiintoinen ristiriita sairaan- ja terveydenhoidollisten tehtävien kohdalla. Diakoniatyöntekijöistä osa pelkäsi niiden mahdollisesti palaavan osaksi heidän työnkuvaansa, mikä herätti pohdintaa myös oman sairaanhoidollisen osaamisen osalta (II). Sosiaalityöntekijät rajasivat nämä kaikkia vanhuksia koskevat tehtävät julkisen sektorille kuuluviksi (IV) osoittaen samalla, että pelko niiden paluusta on ainakin heidän taholtaan aiheeton. Kansalaiset ilmaisivat voimakkaan tukensa nykymallille liittäen kaikki sairaan- ja terveydenhoitoon liittyvät tehtävät julkisen sektorin vastuuksi (III). Tuloksia yhdistää periaatteellinen toive perinteisessä työnjaossa pysymisestä, mikä kirkon osalta tarkoittaa henkistä ja hengellistä tukemista eri työmuotojen kautta. Usein työn sisältö ei juurikaan eroa näiden kahden työntekijäryhmän välillä, mutta lähtökohdat ovat erilaiset. Diakoniatyöntekijöitä ohjaa oleellisena osana kristillinen vakaumus. Sosiaalityöntekijöitä sitoo Suomen laki heidän toimiessaan viranomaistahona.

Vanhusväestön keskuudessa on entistä enemmän niitä, joita mikään apu ei tavoita. Tulosten mukaan sosiaalityöntekijöiden resurssit eivät riitä näiden ihmisten etsimiseen kodeista ja sosiaalityöntekijät kohdistavatkin toiveita kirkon suuntaan etsivän kotikäyntityön lisäämiseksi (IV). Kotikäyntityön rooli näyttäytyy tulosten mukaan varsin mielenkiintoisena. Diakoniatyöntekijöiden mukaan yhteiskunnallinen muutos näkyy muutoksena koteihin menemisessä: kodit ovat yksityistyneet ja kotikäynnit muuttuneet spontaaneista etukäteen sovituiksi (II). Koteihin ei voi enää haastateltavien mukaan mennä kuten ennen. Tämä tuli esiin etenkin pidempään diakoniatyötä tehneiden henkilöiden puheissa. Diakoniatyöntekijöiden tekemien kotikäyntien sisältö näyttäytyi sosiaalityön näkökulmasta varsin erilaisena eri asiakasryhmille. Kotona asuville ja heikosti liikkumaan pääseville vanhuksille ne merkitsivät virkistäytymistä ja keskusteluseuraa, kun kaikesta toiminnasta syrjäytyneet vanhukset pyrittiin puolestaan ohjaamaan etsivän kotikäyntityön avulla muun avun piiriin (IV). Etenkin jälkimmäisessä diakoniatyön tuki sosiaalityölle on merkittävä, sillä haastateltavien mukaan heillä ei ole resursseja etsivään työhön (IV). Myös kansalaiset toivat esiin odotuksen kotikäyntien lisäämisestä (III). Tämä tukee kirkon tekemän vanhuksille suunnatun diakonisen kotikäyntityön tarpeellisuutta (ks. Diakoninen kotikäyntityö 2010) ja samalla kokonaiskirkon strategista linjausta kohdata jokainen kirkon jäsen viidesti vuoden aikana. Tässä tavoitteessa ei tosin ole täysin onnistuttu. (Meidän kirkko 2007; Kohtaamisen kirkko 2014.)

Vanhustyön aseman kirkossa voi tämän tutkimuksen tulosten valossa tulkita paikoin haasteelliseksi. Se kilpailee niukkenevista resursseista ja diakoniatyöntekijöiden ajasta yhdessä monen muun työmuodon kanssa (II). Kirkko on vanhustyössä mukautunut yhteiskunnassa vallitsevaan tilanteeseen ja muokannut omaa toimintaansa sen edellyttämällä tavalla (I). Tästä seuraa kirkon kannalta pulmallinen dilemma. Se joutuu sopeuttamaan

omaa toimintaansa minkä tahansa muun organisaation tavoin taloudellisen tilanteen mukaan tasapainoillen samalla ajoittain hyvin eroherkän jäsenistön toiveiden ja odotusten ristiaallokossa. Kirkossa jäsenten määrä on yhteydessä tuloihin. Tällä voi olla vaikutusta kirkon sisällä tapahtuvaan keskusteluun sen tehtävistä vanhustyötä laajemminkin funktio-performanssi-akselilla (III). Voi kysyä, tulisiko työntekijöiden aikaa kohdistaa jäsenistön arvostamiin työmuotoihin vai pysyä uskollisena omalle ydintehtävälle, vaikka se ei aina suurta suosiota nauttisikaan? On epätodennäköistä, että näin voimakkaaseen vastakkainasetteluun joudutaan kirkossa turvautumaan, sillä vanhustyötä(kin) ohjaa diakoniatyön kokonaisvaltainen ihmiskäsitys. Onko kirkon mahdollista tulevaisuudessa samalla tavalla säilyttää laajat työmuotonsa jäsenistön vähentyessä ja toisaalta ottajien lisääntyessä? On mielenkiintoista, että kirkon suurempi hyvinvointirooli oli tulosten mukaan lähinnä resurssikysymys eikä ideologinen asia (III), vaikka kirkon vanhustyöntekijät yhä painottavat hengellisyyden merkitystä kaikessa kirkon tekemässä vanhustyössä (II) ja myös sosiaalityöntekijöiden tunnustaessa oman osaamattomuutensa (ja samalla kirkon osaamisen) psykososiaalisen ja hengellisen tukemisen alueella (IV).

5.3 Kirkon ominaispiirteiden merkitys vanhustyössä

Ajatus uskonnollisten tarpeiden katoamisesta tietyn sukupolven myötä kävi selväksi eräiden sosiaalityöntekijöiden puheista (IV). Vaikka onkin totta, että tulevaisuudessa yhä harvempi tulee kuulumaan kirkkoon myös ikääntyneiden joukosta, on uskonnon katoaminen epätodennäköistä. Uskonnollisuus auttaa iäkkäitä ihmisiä selviytymään menetyksistä ja saavuttamaan tasapainon eletyn elämän kanssa. Uskonto ei ole kadonnut, vaan sen luonne on muuttunut yksilöllisyyden ja sitoutumattomuuden arvojen mukana (Häkkinen 2010). Se on osa kokonaisvaltaista ihmiskäsitystä, mikä korostuu paitsi aikaisemmassa tutkimuksessa (esim. Gothóni 1987; Gothóni & Jantunen 2010), myös tässä tutkimuksessa. Uskonnollisuus on yksilöllistynyt aivan kuten kaikki muutkin elämän osa-alueet. Yksilön uskonnollisuutta ei tulevaisuudessa, edes ikääntyneiden kohdalla, pysty enää kuvaamaan perinteisillä mittareilla tai kirkon jäsenyydellä. Yhä useampi iäkäs tulee elämään kirkon ulkopuolella, mikä tunnustettiin myös tutkimuksen tuloksissa (II ja IV). Se, kuuluuko yksilö johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan ei kerro useinkaan kaikkea hänen uskonnollisuudestaan. Vuoden 2013 lopulla kirkkoon kuului 75,2 % kansasta (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013 2014, 11). Samalla kun uskonnottomuus todellisena mahdollisuutena vahvistuu, tulee uskonnosta selvemmin taas todellinen vaihtoehto yksilölle. Vierauden elementin voi nähdä lisäävän kiinnostusta kristinuskoa kohtaan uudella tavalla. (Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa 2014.)

Huolimatta siitä, että esimerkiksi kotihoidossa asiakkaiden hengelliset tarpeet tunnistetaan (Muurinen & Raatikainen 2005), tuli tämän tutkimuksen tuloksissa esiin vahva neutraaliuden periaate sosiaalityötä ohjaavana piirteenä (IV). Osin tämä oli seurausta tavoitteesta kohdella vanhusasiakkaita tasavertaisesti sekä ohjeistuksesta toimia näin, mutta siinä voi olla nähtävissä piirteitä haastateltujen sosiaalityöntekijöiden omasta suhtautumisesta hengellisyyteen. Hengellisyys oli vanhustyötä tekeville diakoniatyöntekijöille keskeisin lähtökohta (II), mikä liittyy muun muassa Jokelan (2011) tuloksiin hengellisen ja maalli-

sen arvottamisesta diakoniatyössä. Vaikka kansalaisten odotuksissa kirkon vanhustyölle painottuikin näkyvämmin erilaiset arjen käytännön auttamiseen kohdistuvat odotukset, oltiin hengellisyys valmiita hyväksymään eikä se kansalaisten vastauksissa muodostanut ongelmaa (III).

Hengellisten tarpeiden tunnistaminen ei ole yhtä helppoa kuin konkreettisen avuntarpeen havaitseminen. Jos julkisella sektorilla hallitsevana ajatuksena on neutraaliuden toteuttaminen, voi olla vaikea nähdä sen ulkopuolelle rajautuvia tarpeita, edes niissä tapauksissa, joissa olisi mahdollista ohjata nämä vanhukset kirkon toiminnan piiriin. Mikäli ratkaisua haetaan ulkoistamalla hengellinen tukeminen ja siihen tuloksissa liitetty psykososiaalinen auttaminen laajemmin kirkolle, muuttuu samalla sosiaalityön olemus, koska myös sen yhtenä periaatteena on ollut tukea ihmistä kokonaisvaltaisesti. Näitä tällä aineistolla saatuja tuloksia ei voi yleistää koskemaan kaikkia sosiaalityöntekijöitä, mutta ne tukevat aikaisempien tutkimusten tuloksia. Tämän lisäksi ne osoittavat, että mikäli vanhuksia halutaan tukea kokonaisvaltaisesti ja heidän kaikkiin tarpeisiinsa vastata, se ei onnistu ilman ymmärrystä hengellisyydestä.

Kun muuttuvasta työnjaosta neuvotellaan eri toimijoiden välillä, ohjaa hengellinen ulottuvuus kirkon omien työntekijöiden työotetta. Sosiaalityöntekijät kokivat hengellisyyden vaihtelevasti. Osalle heistä se muodosti luontevan osan vanhusasiakkaan elämää ja voimavaroja, kun toiset pitivät viimeiseen saakka kiinni neutraaliudesta painottaen, etteivät he reagoi mahdollisesti esiin tuleviin keskustelunavauksiin millään tavalla noudattaen näin saamaansa kehotusta olla neutraali (IV). Neutraaliuden periaate tarjosi myös mahdollisuuden sulkea erilainen elämän merkityksen ja tarkoituksen pohdinta tai kuoleman lähestymisen herättämät tuntemukset oman työnkuvan ulkopuolelle tai ulkoistaa ne suoraan toiselle toimijalle, tässä tapauksessa kirkolle (IV). Tämä on kuitenkin vastoin sosiaalityön ideaalia, jossa psykososiaalisen työn on nähty olevan yksi, tosin haastava, toimintatapa (Raunio 2009, 178).

Hengellisiin tarpeisiin vastaaminen nähtiin itsestään selvästi seurakunnan tehtävänä. Näyttäisi siltä, että moni haastatelluista sosiaalityöntekijöistä näytti pitävän vanhusten psykososiaalisia ja hengellisiä tarpeita jopa toissijaisina (IV). Tätä saattaa selittää vähenevien resurssien lisäksi kokemus siitä, että oma osaaminen ei riitä näihin tarpeisiin vastaamiseen. Taustalla vaikuttaa varmasti myös edellä kuvattu vahva pyrkimys neutraaliuteen (IV). Mikäli sosiaalityöntekijöiden on luovuttava joistain tehtävistä, he priorisoivat näiden tutkimustulosten mukaan kaikkia vanhuksia koskevat tehtävät psykososiaalisen tuen ja hengellisten tarpeiden edelle. Jotkut haastatellut sosiaalityöntekijät sanoivat suoraan, etteivät he kohtaa hengellisyyttä työssään millään tavalla. Toiset näkivät sen, mutta tästä huolimatta oli suhteellisen sattumanvaraista, kenen vanhuksen hengelliset tarpeet johtivat lopulta esimerkiksi yhteydenottoon seurakuntaan (IV). Osa diakoniatyöntekijöistä toi esiin pohtineensa, mahtavatko sosiaalityöntekijät muistaa heidän olemassaoloaan tai tietää, mitä heillä on vanhuksille tarjota (II).

Suomessa voitaisiin hyötyä uskonnollisuuden ja hengellisyyden tuomisesta vahvemmin mukaan vanhustyön koulutukseen, myös sosiaalityöhön. Neutraaliudella tavoitellaan vanhusten tasavertaista kohtelua, mutta samalla se näyttäisi ainakin joissain tapauksissa estävän heidän kokonaisvaltaisen tukemisensa. Voi esittää kysymyksen, kohdellaanko kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia tai kirkkoja samalla lailla. Onko mahdollista, että vähemmistöjen tarpeisiin reagoidaan voimakkaammin tai näkyvämmin? Esimerkiksi Eng-

lannin kirkolta (*Church of England*) odotetaan neutraalia työotetta. Sama vaatimus ei koske muita uskonnollisia toimijoita. (Middlemiss Lé Mon 2009.) Hengellisyys näkyy kirkolle kaavaillussa roolissa paitsi psykososiaalisen työn myös yhteisöllisen toiminnan tarjoamisessa (IV). Usein sosiaalityöntekijät esittivät toiveen, että seurakunta tarjoaisi hengellisiä palveluita kohdistetusti vain niistä kiinnostuneille iäkkäille, erityisesti kirkon omille jäsenille. Tähän sisältyi ajatus siitä, että näin kohdeltaisiin tasapuolisesti myös niitä, joita hengellisyys ei kiinnosta (IV). Tätä seulomista seurakunnan työntekijöiden toivotaan tekevän kotikäyntien aikana (IV). Sosiaalityössä tunnistetaan paljon vanhusten tarpeita ja samalla oma ajoittainen kyvyttömyys vastata niihin. Näyttää siltä, että julkisen sektorin pyrkimys ohjailla kirkon tekemään auttamistyötä tulee ilmi vanhustyössä, kun sosiaalityöntekijät suuntaavat toiveidensa kautta kirkon työn kohdentumista.

Monelle suomalaiselle syy kuulua kirkkoon on sen tekemässä sosiaalisessa työssä esimerkiksi vanhusten parissa (Haastettu kirkko 2012, 77). Se, minkä takia kirkosta erotaan, liittyy kuitenkin pääsääntöisesti kaikkeen muuhun kuin vanhustyöhön. Voisiko ajatella, että mitä paremmin kirkko vanhustyössä tehtävänsä hoitaa, sitä tyytyväisempiä sen jäsenet olisivat ja sitä vähemmän he miettisivät kirkon jättämistä? Tämänkaltainen kaupankäynti ei kuulu kirkon toimintatapoihin. Historia osoittaa, että kirkko on pyrkinyt pysyttelemään uskollisena omille periaatteilleen auttaa heikoimmassa asemassa olevia ja muun avun ulkopuolelle jääviä, olivatpa he vanhuksia tai ei.

5.4 Kirkon rooli vanhustyön toimintakentän muuttuessa

Kirkon yhteiskunnallisen työn vahvuudeksi on aina nähty sen nopea kyky joustaa, kuten myös asema sektoreiden välissä. Kirkon vanhustyö on edelleen melko työntekijäkeskeistä. Tämän positiivisena seurauksena on kyky joustaa ja auttaa nopeasti yksittäisiä asiakkaita, negatiivisen seurauksen liittyessä strategioiden ja suunnitelmien jäämiseen irralleen ruohonjuuritason arkityön todellisuudesta. Näin yksittäisen työntekijän omat näkemykset työnsä painotuksista ohjaavat hänen toimintaansa enemmän ja seurakuntakohtaisia eroja on nähtävissä. Minkälaiseksi kirkon rooli vanhustyössä muotoutuu, jos vahva julkinen sektori onnistuu tavoitteissaan siirtää vastuita kansalaisille ja muille toimijoille? Roivainen (2014) toteaa, että seurakunnilla on paremmat mahdollisuudet tasa-arvoisempaan yhteistyöhön kuntien kanssa, kun ne asemoituvat EU:n kontekstissa lähemmäksi kolmatta sektoria.

Tutkimustulosten mukaan kirkko voi piiskata ihmisiä välittämään ja auttamaan enemmän syyllistämisen kautta (III). Tällaista toimintaa jopa odotettiin kirkolta. Kirkon tulisi panostaa kotikäyntityöhön ja niiden kautta etsiä syrjäytymisvaarassa olevia vanhuksia ohjaten nämä samalla muiden julkisten palveluiden piiriin (IV). Näin seurakunnan työntekijät olisivat ikään kuin sosiaalityön alihankkijoita toimiessaan sosiaalityön osoittamalla alueella (IV). On esitetty, että vanhustyöhön tulisi kehittää erityinen välittäjä (*broker*), joka auttaisi erilaisten asioiden järjestelyssä ja välittäisi tietoa saatavissa olevista palveluista ja etuuksista (Koskiaho 2014). Tätä kohti liikutaan, kun yksi vanhuspalvelulain muutos tulee voimaan vuonna 2015. Tällöin iäkkäällä henkilöllä on mahdollisuus saada vastuutyöntekijä, mikäli hän tarvitsee apua palvelujen yhteensovittamisessa tai niiden to-

teuttamisessa. (Vanhuspalvelulain toimeenpano vuonna 2015.) Diakoniatyöntekijät ovat toimineet vanhustyössä edellä kuvatun kaltaisina välittäjinä vanhuksen ja julkisen palvelujärjestelmän välillä (II) ja tämä tuskin tulee päättymään, sillä diakoniatyön vahvuutena on vanhustyössä asiakaskunnan parempi kentän tuntemus.

Tulosten mukaan kirkko on eräänlainen reservi (III) ja viimesijainen turvaverkko muussakin kuin taloudellisessa mielessä (IV). Äärimmilleen vietynä kirkolle ehdotetaan omaisen sijaisena/korvaajana toimimista, mikäli vanhuksella ei ole ketään muuta (IV). Tulokset vahvistavat, että pääsääntöisesti kirkon toivotaan jatkavan omien perinteisten työmuotojensa parissa vanhustyössä (II, III ja IV). Kirkosta toivotaan lisäksi usein suoraa paikkaajaa julkisen sektorin ennen hoitamille palveluille esimerkiksi kotihoidon osalta (II ja IV). Kallunki (2014) onkin todennut, etteivät perinteiset termit kuvata yhteistyötä enää riitä. Merkittävä osa kirkon vanhustyötä on sen tekemä iäkkäiden puolustaminen ja etujen ajaminen julkisessa keskustelussa. Kansalaiset toivovat tulosten mukaan kuitenkin vielä vahvempaa ja selkeämpää kannanottamista julkisessa keskustelussa, minkä kautta monen käsitys kirkosta muodostuu (III). Kirkon mukanaolo vanhustyössä ei muodosta hengellisestä työotteesta huolimatta ongelmaa, melkein päinvastoin: kirkon halutaan toimivan vastavoimana uusliberalismin valtaamalle julkiselle sektorille (III).

Tulevaisuuden suhteen diakoniatyöntekijät ilmaisivat varovaista huolta sekä oman työnkuvansa kehittymisestä että yhteiskunnallisen kehityksen suunnasta (II). Näkyvissä on, että resurssien niukentuminen on saanut kaikki vanhustyön toimijat paitsi kirkastamaan työnsä ydintä, myös rajaamaan sen kohderyhmää. Tehtävien jako ja päällekkäisyyksien purkaminen on entistä tärkeämpää. Kirkon suhde vanhustyön muihin toimijoihin näyttäytyi tutkimuksen tulosten mukaan pääasiassa suhteena julkiseen sektoriin. Muutokset vanhuspalveluiden tuottamisessa ja vastuunjaoissa vaikuttivat kirkon rooliin ja tehtäviin, kuten myös sille asetettaviin odotuksiinkin. Yhteistyö on perustunut usein henkilösuhteille, mutta tämä on muuttumassa ja tilalle on tulossa erilaisiin sopimuksellisuuden muotoihin perustuva yhteistyö, jonka kautta julkinen sektori pyrkii ohjailemaan muita toimijoita, myös kirkkoa vanhustyössä (IV). Työnjakoa ei näyttänyt ohjailevan ainoastaan vanhusten tarpeet tai eri toimijoiden erityisosaaminen, vaan merkitystä oli sosiaalityön kulloisillakin aika- ja raharesursseilla (IV). Onkin nähtävissä, että muuttuva toimintakenttä kasvattaa vanhustyön osalta kirkkoon kohdistuvia odotuksia, lisää yhteistyötä, tuo uudella tavalla esiin vanhusten hengelliset tarpeet ja asettaa yhteistyön uudenlaisten määrittelyjen alaiseksi.

6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa tutkittiin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon roolia vanhustyössä. Tutkimuksessa painottui diakonisen vanhustyön näkökulma. Tutkimustehtävää lähestyttiin tutkimalla sekä kirkon vanhustyön historiallisia juuria että kirkon ja julkisen sektorin vanhustyöntekijöiden näkemyksiä kirkon roolista ja suhteesta muihin vanhustyön toimijoihin. Lisäksi tutkittiin tavallisten kansalaisten odotuksia kirkon vanhustyölle. Kirkon rooli vaihtelee eri aikoina ja erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa pyrkien kuitenkin tukemaan vallalla olevaa hyvinvointiregiimiä.

Julkisen sektorin ajattelutavassa ja palvelujen tuottamistavassa tapahtuneet muutokset näkyvät kirkolle kohdistetuissa odotuksissa. Niiden määrä on kasvanut ja sisällöllisesti niissä näkyi painotus kohti tehtäviä, joista on aikaisemmin vastannut julkinen sektori esimerkiksi kotihoidon kautta. Osa näistä odotuksista herätti huolta kirkon diakoniatyöntekijöiden piirissä. Sosiaalityöntekijät olisivat esimerkiksi valmiita tarpeen tullen luopumaan kaikesta psykososiaalisesta tukemisesta ja siirtämään nämä tehtävät kirkolle. Yhtä aikaa julkisen sektorin vähentäessä omaa rooliaan palveluiden tuottajana korostuu yksilöiden oma ja perheiden vastuu vanhuksista. Tuloksissa näkyi vahva luottamus kirkkoon vanhustyön toimijana. Kärjistäen voi sanoa kansalaisten jopa etsivän kirkosta korvaajaa julkiselle sektorille, johon on opittu turvaamaan ja luottamaan avun pääasiallisena lähteenä. Kirkon ylläpitämille arvoille ja ilmapiirille on edelleen tilausta, mikä näkyy myös tämän tutkimuksen tuloksissa. Kirkon sisällä joudutaankin käymään keskustelua työmuodoista resurssien ja odotusten näkökulmasta. Julistus ja palvelu ovat olleet tasavertaiset työmuodot kirkossa, mutta tutkimustulosten mukaan odotuksissa saattaa painottua palvelunäkökulma.

Tämä tutkimus toi näkyväksi kuinka kirkkoa kaivataan vanhustyössä paitsi yhteistyötahona myös entistä itsenäisempänä toimijana. Kirkon kanssa oltiin valmiita tekemään yhteistyösopimuksia, jotka eivät aina kuitenkaan ole tasavertaisia vaan enemmän sosiaalityön lähtökohdista nousevia. Tulokset auttavatkin hahmottamaan erilaisia jännitteitä ja ristiriitoja, joita eri tahojen kirkkoon kohdistamissa odotuksissa näkyi. Esimerkiksi sosiaalityöntekijät ja diakoniatyöntekijät kokivat toisensa melko eri tavoin. Haastatellut diakoniatyöntekijät näkivät itsensä pitkälti sosiaalityöntekijöiden samanarvoisina kollegoina, kun tutkimuksessa mukana olleille sosiaalityöntekijöille diakoniatyöntekijät olivat ennemmin jollei näkymättömiä ainakin sosiaalityön ohjailtavissa oleva resurssi. Tätä voisi kuvata epäsymmetriseksi valtasuhteeksi tahojen välillä.

Hengellisten tarpeiden tunnistaminen ei ole helppoa ja on oletettavaa, että työntekijän oma ennakkoasenne saattaa vaikuttaa tähän. Sosiaalityön kentällä tulokset haastavat pohtimaan sosiaalityön koulutusta ja työntekijöiden resursseja kohdata myös iäkkään asiakkaan uskonnolliset ja hengelliset tarpeet. Tätä ei kuitenkaan voi pitää puhtaasti koulutuskysymyksenä, sillä sekä aikaisempi tutkimus että tämän tutkimuksen tulokset toivat esiin sosiaalityön (ja myös laajemmin kaiken julkisen sektorin vanhustyön) kärsivän resurssipulasta, mikä on yksi syy ajan vähyyteen ja paineeseen siirtää joitain työtehtäviä kenties toisten toimijoiden tehtäväksi.

Tulokset jättävät kysymään, riittääkö kirkolle tulevaisuudessa vanhustyössä rajanvedoksi perinteinen diakoniatyön määrittely auttaa niitä heikoimmassa asemassa olevia, joita muut eivät auta tai muu apu tavoita. Ulkoisten ja sisäisten paineiden kasvaessa kirkon

vanhustyö joutuu ottamaan kantaa siihen, mitä kirkko voi tehdä ja miksi näin. Jo lähitulevaisuuden kysymyksiä on, mihin kirkon resurssit suunnataan ja keitä vähenevillä resursseilla autetaan. Kuka on se heikoista heikoin, jota muut eivät auta ja joka rajautuu näin kirkon avun piiriin? Myös vanhusväestön entistä monisyisemmät ja laajempaa selvittelyä vaativat tilanteet haastavat kirkon vanhustyötä tekevät työntekijät.

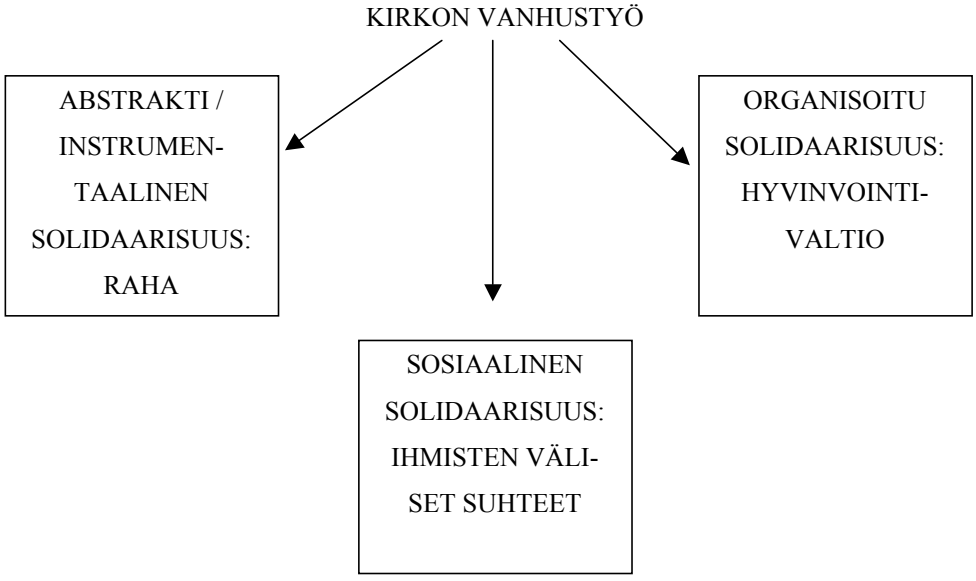
Tämän tutkimuksen osajulkaisuita yhdistävä keskeinen viesti on, että kirkkoa odotetaan mukaan ratkaisemaan yhteiskunnassa vallitseva kysymys vanhustenhoidon järjestämisestä. Edessä ovat taloudellisesti entistä niukemmat ajat. Yksilöiden omaa vastuuta itsestään ja läheisistään korostetaan. Tämän seurauksena kirkolle kohdistetaan suuria odotuksia niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnan taholta. Vastuiden uusjako yhdessä julkisen sektorin toimintatapojen ja arvojen muutoksen kanssa johdattaa jokaisen vanhustyön toimijan kysymään, keitä he auttavat, miksi ja miten. Tehtävien ja vastuiden uusjaon taustalla ei ole pelkästään vanhusten määrässä tai työntekijöiden resursseissa tapahtuneista muutoksista. Kyse on hyvinvoinnin tuottamisen perusteluissa tapahtuneista muutoksista, jotka vaikuttavat myös kirkkoon.

Kirkon mukanaolo yhteiskunnan areenoilla on perustunut pitkälti sen rooliin nimenomaan arvotoimijana ja arvojen ylläpitäjänä, eräänlaisena etiikan ammattilaisena. Kristillistä lähimmäisenrakkautta tämän ajan yhteiskunnan ihmisiin konkretisoi solidaarisuuden käsite, jota hyödyntäen kirkon diakonista tehtävää nyky-yhteiskunnassa on tarkasteltu (Raunio 2007). Hyvinvointiregiimien, jotka määrittävät kirkonkin roolia vanhustyössä, taustalla vallitsee vahva ajatus hyvinvoinnin tasaamisesta ja uudelleen jakamisesta. Se on merkinnyt huolenpitoa heikoimmista. Sosiaaliturvan tulisikin olla mekanismi, jonka avulla yhteiskunta huolehtii tarvitsevista, heistä jotka eivät siihen itse kykene. Näin sosiaaliturvan taustalla näkyvät eettiset kysymykset. Myös näitä eettisiä puolia on mahdollista tarkastella solidaarisuuden käsitteen avulla (Tinga & Verbraak 2000, 254).

Solidaarisuus on monimerkityksinen käsite, jota on vaikea määritellä yksiselitteisesti.[4] Solidaarisuuden keskeinen ajatus liittyy toimimiseen ”me yhdessä”. Solidaarisuuteen liittyy kiinteästi ajatus teoista tai vahvasta aikeesta toimia tiettyjen kriteerien mukaan. Solidaarisuus selittää taustalla vaikuttavia asenteita, tunteita ja käyttäytymistä. (Wildt 1999, 217-218; ks. Suomessa Laitinen & Pessi 2010.) Moraalisesti solidaarisuus tarkoittaa oikeudenmukaista yhteiskuntaa. Huoli tulevasta hyvinvoinnista on ilmaus solidaarisuudesta tulevia sukupolvia kohtaan. Arkipuheessa solidaarisuudella ei viitata tällaiseen koko ihmiskuntaa yhdistävään siteeseen, vaan pienemmän ja rajatumman yhteisön koheesioon (Bayertz 1999, 9). Kirkon toiminta ihmisten auttamiseksi on perustunut lähimmäisenrakkauden konkretisoimiseen arjessa ja eettisen äänen ylläpitoon. Tulosten voi nähdä kertovan jotain solidaarisuuden eri puolista. Kirkko on toiminut vanhustyössä solidaarisuuden edistämiseksi puhumalla ihmisarvoisen vanhuuden puolesta. Tulosten mukaan kirkolta odotetaan solidaarisuuden ylläpitämistä yhteiskunnassa paitsi ottamalla konkreettisesti

[4] Sanana solidaarisuus kantaa historiaa, joka polveutuu Rooman valtakunnan ajoista, jolloin sillä viitattiin ryhmävastuusta yhteisille velkojille. Modernin solidaarisuuskäsitteen aatehistorialliset juuret ovat sekä ranskalaisessa valistusfilosofiassa että katolisen kirkon sosiaaliopissa (Raunio 2007, 301). Durkheim (1947 [1893]) erotti mekaanisen (*mechanic*) ja orgaanisen (*organic*) solidaarisuuden toisistaan. Mekaanisella solidaarisuudella hän viittaa perinteisissä yhteiskunnissa vallinneeseen kollektiiviseen tietoisuuteen ja jäsenten samanlaisuuteen. Orgaaninen solidaarisuus on modernien yhteiskuntien ilmiö, joka perustuu erilaisten yksilöiden keskinäiseen riippuvuuteen ja työnjakoihin (*social division of labour*).

osaa vanhusten auttamiseen, myös ylläpitämällä entistä näkyvämmin keskustelua yhteisvastuusta ja lähimmäisen rakkaudesta, kuten heikoimpien puolustamisesta. Tuloksissa esiin tuotu ajatus kirkosta vastavoimana julkiselle sektorille liittyy juuri tähän. Kuvio 3 tiivistää tutkimustulosten ja solidaarisuuden eri muodot.

Kuvio 3. Kirkon vanhustyö ja solidaarisuus.

Solidaarisuus liittyy oleellisella tavalla paitsi hyvinvointivaltion kehittymiseen, myös muutoksiin joita suomalainen hyvinvoinnin tuottaminen ja vanhustyö tätä kautta enenevässä määrin kohtaa. [5] Kirkollisvero ei ole pakollinen kenellekään, kirkosta voi erota, mutta tulokset osoittivat, että osa kansalaisista koki tekevänsä hyväntekeväisyyttä kirkollisveron välityksellä. Tällainen mahdollisuus, abstraktin solidaarisuuden muoto, kuitata sosiaalinen vastuu veroja maksamalla on herättänyt kuitenkin myös kritiikkiä (Julkunen 2006, 121). Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa korkea verotus ja sosiaalipalvelut oikeutetaan juuri solidaarisuudella (Laitinen & Pessi 2014, 22). Näkemystä on kritisoitu nimittämällä tällaista yhteiskunnallista byrokraattista solidaarisuutta kylmäksi puoli-solidaarisuudeksi

[5] Euroopassa luterilaiset maat vetäytyivät tarjoamaan moraalista ja uskonnollista tukea samalla kun veroperustainen ja keskitetty järjestelmä luotiin yhteiskunnan tasolla vastaamaan kirkon ennen hoitamista tehtävistä. Universalismista tuli solidaarisuuden ydin ja hyvinvointivaltiosta kaikkia syleilevä solidaarisuuden osoitus. (Gustafsson 2003; Hiilamo 2014.) Universaali hyvinvointivaltio on luonut ajatusta solidaarisuudesta yhteiskunnan tasolla. Vahva julkinen hyvinvointisektori yhdessä aktiivisen kansalaisyhteiskunnan kanssa ajaa solidaarisuutta (Saari & Pessi 2014). Näiden kummankin asema suomalaisessa vanhustyössä kuitenkin haasteellinen, eri syistä tosin. Kansalaisyhteiskunnan toimintaa rajoittaa sen määrittäminen voittoa tavoittelevien järjestöjen rinnalle kilpailutusprosessissa. Hyvinvointisektori puolestaan muuttuu enemmän markkinoiden kaltaiseksi NPM:n tuoman ajattelutavan muutoksen seurauksena.

(Bayertz 1999, 24–25), mutta voi myös nähdä tietynlaisten institutionaalisten ratkaisuiden tuottavan solidaarista ajattelua (Laitinen & Pessi 2014, 22). Solidaarisuus on nähtävissä myös niissä yhteiskunnallisissa sopimuksissa, kuten sukupolvisopimus, joilla on pyritty turvaamaan valitun kaltainen hyvinvointimalli. Tulosten esiin tuoma ajatus epäsymmetrisestä valtasuhteesta kirkon ja julkisen sektorin välillä vanhustyössä johdattaa pohtimaan syvemmin, kuinka suurten yhteiskunnallisten muutosten aikana julkinen sektori pyrkii ohjailemaan myös sitä epävirallista tukea ja apua, joka muodostaa sukupolvisopimuksen toisen puolen.

Voi pohtia, voiko solidaarisuus käsitteenä tuoda keinoja sanoittaa kristillisyyttä nykyajassa.[6] Luterilainen traditio on korostanut katolisen tapaan julkisen vallan laajaa sosiaalista vastuuta ja yhteisen hyvän palvelemista. Luterilaisen käsityksen mukaan julkisella vallalla on katolista käsitystä vahvempi rooli yhteisen hyvän toteuttamisessa suoremmin toimenpitein, välillä jopa toisille hyvän tekemiseen pakottaminen. Yksilöiden ja yhteisöjen vastuuksi nähdään julkisen vallan toimenpiteiden arvostelu ja toisaalta myös toiminta, jos valtiovalta on kykenemätön. (Raunio 2007.) Tämä näkyy tässäkin tutkimuksessa, kun tavalliset kansalaiset pitivät kirkon tärkeänä tehtävänä julkisen vallan kritisoimista. He tosin toivat esiin samalla, miten kirkon kritiikin tuli kohdistua myös yksittäisiin kansalaisiin.

Solidaarisuus voi olla organisoitua/byrokraattista (hyvinvointivaltio) ja sosiaalista (ihmisten väliset suhteet). Kirkolla on mahdollisuus vaikuttaa näiden molempien ylläpitämiseen nyky-yhteiskunnassa. Se on antanut tukensa hyvinvointivaltiolle ja samalla kritisoinut sitä osoittaen näin tukensa yksilöille. Nähtävissä on, että organisoitu/byrokraattinen solidaarisuus saattaa olla vähenemässä, kun tehtäviä jaetaan uudelleen toimijoiden välillä. Jotta vanhukset tulisivat tulevaisuudessakin hoidettua tilanteessa tarvitaan entistä enemmän sosiaalista solidaarisuutta, ihmisten keskinäistä välittämistä. Kirkon onkin suunnattava vanhustyön resurssejaan tähän ihmisten välistä solidaarisuutta tukevaan työhön. Yksi konkreettinen esimerkki on omaishoitajien tukeminen. Voiko olla, että tukemalla omaishoitajia heidän lisääntyvässä työssään, kirkko samalla edistää sekä organisoitua että sosiaalista solidaarisuutta?

On huomattava, ettei solidaarisuus kehity luonnostaan vaan se luodaan (Jaeggi 2001; Crow 2002, 52). On sanottu, että pohjoismainen kaikkia palveleva hyvinvointivaltio luo ja ylläpitää solidaarisuutta (Hiilamo 2014, 324). Kuitenkin julkinen tuki voi hitaasti siirtyä valtiokeskeisestä solidaarisuudesta kohti informaalia, yhteisöllistä solidaarisuutta. (de Beer & Koster 2009, 219–225.) Tällöin ei enää ole itsestään selvää, että juuri julkinen

[6] Raunion (2007, 303) mukaan luterilaisen etiikan näkökulmasta solidaarisuuden käsite ei ole ongelmaton. Tämä johtuu solidaarisuuden käsitteeseen liittyvästä ihmiskäsityksestä, joka vastaa paremmin roomalaiskatolista. Luterilaisesta näkökulmasta katsottuna ihmisillä ei ole yhtä yhteistä päämäärää, joka tulisi ihmisolemuksen mukana, vaan jokainen tavoittelee omia yksilöllisiä päämääriään. Tästä näkökulmasta katsottuna solidaarisuutena voidaan pitää riittävän samanlaisia päämääriä tavoittelevien ihmisten liittymistä yhteen yhteisen edun nimissä. Sosiologeille solidaarisuus näyttäytyy ennen kaikkea sosiaalista järjestelmää ja muutosta selittävänä mallina, filosofien ymmärtäessä sen normatiivisina teorioina, joilla voi selittää muun muassa hyvää yhteiskuntaa (Rehg 2007). Käsitettä solidaarisuus on kritisoitu liian ideologisesti latautuneeksi, vastakohtaiseksi ja joustavaksi (Luhmann 1984). Myöhäismoderni individualismi ja vapaus eivät, vastoin yleisiä odotuksia, välttämättä tuhoa solidaarisuutta, vaan yksilöistä tulee osia monista eri solidaarisuuksista (Laitinen & Pessi 2014, 22). Kirkon ylläpitämän solidaarisuuden on nähty liittyvän uskonnollisuutta enemmän yleisiin altruismin ja välittämisen normeihin (Yeung 2008, 14–15).

sektori olisi se taho, joka säätelisi tai ylläpitäisi solidaarisuutta yhteiskunnassa. Kuten edellä on todettu, solidaarisuus vaatii tahon, joka luo ja ylläpitää sitä. Ajatus kirkosta solidaarisuutta säätelevänä tahona saa tukea tuloksista ainakin sosiaalisen solidaarisuuden osalta.

Asenteiden koveneminen on nähtävissä suomalaisessakin yhteiskunnassa, etenkin nyt taloudellisesti niukkoina aikoina. Kirkolla on kansalaisten lupa pitää yllä pehmeämpiä arvoja välittämisestä ja yhteisvastuusta. Se voi edistää edellä kuvatunlaisen makrotason solidaarisuuden säilymistä muistuttamalla ihmisiä lähimmäisenrakkaudesta ja sen konkreettisesta osoittamisesta. Solidaarisuus on sekä sanoja että tekoja ja tämä kaksijakoisuus tulee hyvin esiin kirkon vanhustyötä tutkittaessa. Useimmat teoreetikot ovat kuitenkin sitä mieltä, ettei toiminta yksin riitä tekemään jostakin solidaarista. Mukana täytyy aina olla asenteita ja tunteita, kuten huolta toisten hyvinvoinnista, yhteenkuuluvuutta ja sitoutumista jaettuihin normeihin, arvoihin ja sosiaalisiin siteisiin. (Laitinen & Pessi 2014.)

Suomessa kirkko on tukenut vallalla olevaa hyvinvointimallia ja ottanut askeleen taakse päin pitäytyen täydentävässä roolissaan pitkään. Samalla kirkko on mukautunut yhteiskunnallisiin muutoksiin muokkaamalla omaa toimintaansa kulloisiakin tarpeita vastaavaksi. Yhteiskunnan yksilökeskeisyys haastaa yhteisvastuun eli solidaarisuuden. Yksilökeskeisenä aikana on olemassa tarve vahvemmille yhteisvastuuta tukeville toimijoille. Tämä korostuu etenkin julkisen sektorin ajattelutavan muuttuessa. Tulokset osoittavat, että kirkko on yksi näistä toimijoista. Voi kysyä, pitääkö kirkon ottaa nyt askel eteenpäin?

Väestön ikääntyminen ei koske vain Suomea, vaan koko Eurooppaa. Seuraavien vuosien suuri haaste koko Euroopan tasolla, sosiaalisen köyhyyden vastaisen taistelun lisäksi, tulee olemaan hoivan järjestäminen sitä tarvitseville. Tähän liittyy ajankäytön uudelleenjakaminen työn, hoivatehtävien ja vapaa-ajan välillä. (Tinga & Verbraak 2000, 266–267.) Suomen kansallisesta näkökulmasta katsoen edellä kuvattu ajankäytön uudelleen järjestäminen olisi varsin ajankohtaista huomioiden kasvavan vanhusväestön tarpeet ja julkisen sektorin muutoksen. Solidaarisuus ja kyky elää rinnakkain toisten sukupolvien kanssa ovat keskeisiä Euroopan tulevaisuuteen vaikuttavia kysymyksiä.[7]

Viimeisten vuosien aikana Eurooppa on polarisoitunut sekä sosiaaliturvan että kokonaistalouden osalta. Tätä vastakkainasettelua ilmenee paitsi nuorten ja vanhojen välillä, myös vanhusväestön sisällä. Yhteiskunnallisen polarisaation vähentäminen ja hyvinvointierojen pienentäminen liittyy läheisesti pohjoismaiseen hyvinvointiajatteluun. Luterilainen yhteiskuntakäsitys on pitänyt pieniä hyvinvointieroja takeena sille, että yhteinen hyvä ja kokonaisetu toteutuu parhaalla tavalla. (Raunio 2007, 324.) Nykyisin vanhusväestön sisällä polarisoituminen on liian voimakasta. Samoin eri ikäryhmien väliset erot ovat kasvussa. Ei voida enää puhua pienistä hyvinvointieroista, kun entistä useamman vanhuksen kohdalla kyse on selviämisestä.

Julkinen sektori pyrkii kohdentamaan vastuuta enenevässä määrin perheelle ja omaisille, mistä seuraa kasvavia odotuksia kirkon toimintaa kohtaan. Yksi lisätutkimuksen aihe voisi olla tutkia uskonnon merkitystä sosiaalisen solidaarisuuden vahvistajana, jotta sel-

[7] Solidaarisuus näkyy Euroopan unionin (EU) perustuslaissa, jossa se yhdistyy erityisesti oikeuteen ansaita elanto ja oikeuteen tehdä työtä (Tinga & Verbraak 2000, 257). Solidaarisuuden teoretisointia voi pitää EU:n näkökulmasta pyrkimyksenä vastata vähenevään sosiaaliseen integraatioon, kenties jopa vastakohtana konsumerismin ja individualismin ajan hengelle (Borgman-Prebil & Ross 2010, 3; Ter Meulen ym. 2001, 1).

viäisi, miten kirkko voisi tukea kansalaisia näiden kasvavassa solidaarisuutta edellyttävässä hoivatehtävässä. Toinen ajankohtainen tutkimustuloksista johdettava lisätutkimuksen aihe olisi sukupolvinäkökulma vanhustyöhön. Millä tavalla nuorten ja vanhempien (ja myös ammatillisesti kokemattomien ja kokeneempien) työntekijöiden suhtautuminen omaan työhönsä eroaa esimerkiksi diakonisessa vanhustyössä, ja onko sukupolvien välillä näkyvissä eroa suhtautumisessa vanhusten hengellisiin tarpeisiin tai niiden tunnistamiseen ja niihin vastaamiseen liittyviin seikkoihin julkisen sektorin puolella. Kansalaiset peräänkuuluttavat huolenpitoa vanhuksista. Kirkon ydintehtävä on olla solidaarinen ja vastata tähän kutsuun!

Aineistot

Kirkon nelivuotiskertomukset vuosilta 1898–2007.

Teemahaastatteluaineisto 1: 25 kansalaisten haastattelua, kerätty 2007. Tekijän hallussa.

Teemahaastatteluaineisto 2: 22 diakonia- ja sosiaalityöntekijän haastattelua, kerätty 2009. Tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Aaltio, Elina
2013 Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus.

Aerschot van, Lina
2014 Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus. Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön. Diss. Tampere: Tampere University Press.

Ahola, Eija
2011 Moniosaaja diakonissa: vanhustyön johtajien käsityksiä diakonissan osaamisesta moniammatillisessa yhteistyössä. Hallintotieteiden pro gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Alestalo, Matti
2010 Pohjoismainen malli ja Suomi. Sosiologia 47(4): 300–309.

Andersson, Sirpa, Haverinen, Riitta & Malin, Matti
2004 Vanhusten kotihoito kolmesta näkökulmasta: vanhukset, työntekijät ja johto integroinnin ja asiakaskeskeisyyden arvioijina. Yhteiskuntapolitiikka 69(5): 481–494.

Angell, Olav Helge
2009 Sacred Welfare Agents in Secular Welfare Space: The Church of Norway in Drammen. In: Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections. Farnham: Ashgate, 57–75.

Angell, Olav Helge & Pessi, Anne Birgitta
2010 Co-operation in Welfare? Inter-organizational relationships between church-based welfare agents and the welfare state at the local level in Norway and Finland. Diaconia 1(1): 62–81.

Anttonen, Anneli
2009 Hoivan yhteiskunnallistuminen ja politisoituminen. Teoksessa: Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. (Toim.) Anttonen, Anneli, Valokivi, Heli & Zechner, Minna. Tampere: Vastapaino, 54–98.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa
2011 Care ´going market´: Finnish elderly-care policies in transition. Nordic Journal of Social Research. Special Issue: Welfare-state change, the strengthening of economic principles, and new tensions in relation to care in Europe. Vol. 2. https://boap.uib.no/index.php/njsr/article/view/111. Luettu 10.2.2015.

Anttonen, Anneli, Häikiö, Liisa & Raitakari, Suvi
2013 Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille? Janus 21(4): 290–297.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Valokivi, Heli
2012 Vastuu, valinta ja osallistuminen sosiaalipalveluissa: vanhushoivapolitiikan muutos ja arkinen hoivavastuu. Teoksessa: Julkisen ja yksityisen rajalla. Julkisen palvelun muutos. (Toim.) Anttonen, Anneli ym. Tampere: Tampere University Press, 19–46.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma
2000 Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Anneli & Sointu, Liina
2006 Hyvinvointivaltion rajat, hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa. Helsinki: Stakes.

Alasuutari, Pertti
1999 Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Bayertz, Kurt
1999 Four uses of "solidarity". In: Solidarity. (Ed.) Bayertz, Kurt. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 3–28.

Beer, Paul de & Koster, Ferry
2009 Sticking Together or Falling Apart? Solidarity in an Era of Individualization and Globalization. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Beyer, Peter
1994 Religion and Globalization. London: Sage Publications.

Bonvin, Jean-Michael & Moachon, Eric
2007 The Impact of Contractualism in Social Policies. The Case of Active Labor Market Policies in Switzerland. International Journal of Sociology and Social Policy 27(9/10): 401–412.

Borgmann-Prebil, Yuri & Ross, Malcom
2010 Promoting European Solidarity: Between Rhetoric and Reality? In: Promoting Solidarity in the European Union. (Eds.) Ross, Malcom & Borgmann-Prebil, Yuri. Oxford: Oxford University Press, 1–22.

Crow, Graham
2002 Social Solidarities. Theories, identities and social change. Buckingham: Open University Press.

Dey, Ian
1993 Qualitative Data Analysis. London: Routledge.

Diakoninen kotikäyntityö
2010 Diakoninen kotikäyntityö – tukea ja rohkaisua vanhusten parissa tehtävään kotikäyntityöhön. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Durkheim, Émile
1947[1893] The Division of Labour in Society. New York: The Free Press.

Edgardh, Ninna & Pettersson, Per
2009 The Church of Sweden: A Church for All, Especially the Most Vulnerable. In: Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections. Farnham: Ashgate, 39–56.

Edlund, Jonas
2006 Trust in the capability of the welfare state and general welfare state support: Sweden 1997–2002. Acta Sociologica. Journal of the Nordic Sociological Association 49(4): 395–417.

Edmunds, June & Turner, Bryan S.
2002 Generations, Culture and Society. Buckingham: Open University Press.

Elo, Satu & Kyngäs, Helvi
2007 The qualitative content analysis process. Journal of Advanced Nursing 62(1): 107–115.

Eskola, Jari
2001 Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. (Toim.) Aaltola, Juhani & Valli, Raine. Jyväskylä: PS-kustannus, 133–157.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha
2005 Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana
2001 Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa: Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. (Toim.) Aaltola, Juhani & Valli, Raine. Jyväskylä: PS-kustannus, 24–42.

Esping-Andersen, Gøsta
1990 The three worlds of welfare capitalism. Oxford: Polity Press.

2002 Towards a good society, once again? In: Why we need a new welfare state. (Eds.) Esping-Andersen, Gøsta ym. Oxford: Oxford University Press, 1–25.

ESS 15.2.15
Kotihoidon arki kaukana tavoitteista. Pääkirjoitus.

Etelä-Saimaa 10.3.15.

Eksoten Vesterinen pyytää anteeksi kotihoidon tilaa vanhuksilta ja henkilöstöltä. Anne Kotiharju.

Gilligan, Philip
2003 “It isn´t discussed”. Religion, belief and practice teaching: missing components of cultural competence in social work education. The Journal of Practice Teaching and Learning 15(1): 75–95.

Gilligan, Philip & Furness, Sheila
2006 The role of religion and spirituality in social work practice: views and experiences of social workers and students. British Journal of Social Work 36(4): 617–637.

Goffman, Erving
1974 Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience. Cambridge: Harvard University Press.

Gothóni, Raili
1987 Pitkäaikaissairaan vanhuksen maailma ja uskonnollisuus. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 149. Diss. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

2009 Anna & Arvo. Tutkimus yhteisvastuuhankkeen toteutumisesta. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Gothóni, Raili & Jantunen, Eila
2010 Käsitteitä ja käsityksiä diakoniatyöstä ja diakonisesta työstä. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A-tutkimuksia 25. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Grönlund, Henrietta & Pessi, Anne Birgitta
2011 Julkista vai kansalaisyhteiskunnan apua? Auttaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Teoksessa: Hyvien ihmisten maa. (Toim.) Saari, Juho. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 229–246.

Gustafsson, Göran
2003 Church-state separation Swedish-style. West European Politics 26(1): 51–72.

Haarni, Ilkka
2013 Mikä tukee mielen hyvinvointia ikääntyessä? Eläkeikäisten näkemyksiä. Gerontologia 27(1): 39–44.

Haastettu kirkko
2012 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Haavio-Mannila, Elina & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans & Karisto, Antti & Rotkirch, Anna & Roos, JP
2009 Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Helsinki: Kela.

Heikkilä, Matti, Kautto, Mikko & Teperi, Juha
2005 Julkinen hyvinvointivastuu sosiaali- ja terveydenhuollossa. Valtioneuvoston julkaisusarja 5/2005. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Henttonen, Kai
1997 Voiko sen tehdä toisinkin? Diakoniatieteen lähtökohdat ja valinnat. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu. Sarja C, Oppimateriaalia 1. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulu.

Hietala, Anne & Hiltunen, Annika
2009 Diakonisen vanhustyön kehittäminen. Oulu: Diak Pohjoinen.

Hiilamo, Heikki
2011 Uusi hyvinvointivaltio. Into-pamfletti 37. Helsinki: Like Kustannus oy.

2014 Solidarity in a Nordic Welfare State. the Case of Finland. In: Solidarity. Theory and Practise. (Eds.) Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta. Lanham: Lexington Books, 312–329.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena
2000 Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula
2009 Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

HS 27.1.2015
Mitä vanhusten kotihoidossa oikeasti tapahtuu? Anna-Stina Nykänen.

Hsieh, Hsiu-Fang & Shannon, Sarah E.
2005 Three Approaches to Qualitative Content Analysis. Qualitative Health Research. http://qhr.sagepub.com/content/15/9/1277. Luettu 11.6.2014.

Huotari, Voitto
1982 Kirkkososiologia tieteenä. Teoksessa: Kirkkososiologia. (Toim.) Askola, Irja & Lampinen, Tapio & Lempiäinen, Pentti. Helsinki: Kirjapaja, 228–239.

Hyyryläinen, Esa
2004 Sopimuksellisuus, talous ja johtaminen: New Public Management sopimusohjauksessa ja julkisten organisaatioiden sopimustenhallinnassa. Tutkimuksia 256. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Häkkinen, Seppo
2010 Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960–luvulta 2000–luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko
1999 Diakonian köyhät: epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. Raportteja 235. Helsinki: Stakes.

Ikäihmisten palveluja ja etuuksia koskevaa lainsäädäntöä.
2015 http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/ikaihmiset/lainsaadanto. Luettu 2.3.2015.

Jaeggi, Rahel
2001 Solidarity and indifference. In: Solidarity in Health and Social Care in Europe. (Eds.) ter Meulen, Ruud, Arts, Wil & Muffels, Ruud. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 287–308.

Jeppsson Grassman, Eva
2006 What is the role of the third sector in Nordic care for the elderly people? In: Nordic civic society organizations and the future of welfare services. A model for Europe? (Ed.) Matthies, Aila-Leena. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. Tema Nord, 324–342.

Jokela, Ulla
2011 Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. Diss. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Jolanki, Outi & Szebehely, Marta & Kauppinen, Kaisa
2013 Family rediscovered? Working carers of older people in Finland and Sweden. In: Combining Paid Work and Family Care. Policies and Experiences in International Perspective. (Eds.) Kröger, Teppo & Yeandle, Sue. Bristol: Policy Press, 53–69.

Julkunen, Raija
2001 Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

2006 Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: STAKES.

Juntunen, Elina
2011 Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä. Suomen ev.lut.kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2011:3. Diss. Helsinki: Kirkkohallitus.

Juntunen, Elina & Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki
2006 Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Jyrkämä, Jyrki
1990 Vanhuus, vanheneminen ja yhteiskunta – näkökulmia sosiaaliseen vanhenemiseen. Teoksessa: Vanheneminen ja elämänkulku – sosiaaligerontologian perusteita. (Toim.) Pohjolainen, Pertti & Jylhä, Marja. Helsinki: Weilin + Göös, 81–105.

Jääskeläinen, Ilkka
2002 Diakoniatoiminnan muodot. Teoksessa: Diakonian käsikirja. (Toim.) Helosvuori, Riitta ym. Helsinki: Kirjapaja, 192–232.

Kallio, Johanna
2010 Hyvinvointipalvelujärjestelmän muutos ja suomalaisten mielipiteet 1996–2006. Diss. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 108. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Kallunki, Valdemar
2009 Yhteistyötä herätyskristillisen ja kansankirkollisen jännitteessä - uskonnollinen ja yhteiskunnallinen toimikenttä kuntayhteistyössä. Diakonian tutkimus 1/2009, 5–35.

2010 Yhteisön ja yhteiskunnan ehdoilla. Seurakuntien ja kuntien yhteistyö vuorovaikutuksen näkökulmasta. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

2014 Yhteistyön kolmas polku: palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kallunki, Valdemar, Pesonen, Heikki & Yeung, Anne Birgitta
2006 Kirkon paikka paikkaajana?: diakonian kuntayhteistyö kirkon aseman osoittajana. Teologinen aikakauskirja 111(5): 449–467.

Kananoja, Aulikki, Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri
2008 Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kangas, Olli
2009 Onko Suomi enää pohjoismainen hyvinvointivaltio? Teoksessa: Kurssin muutos: kestävään kasvuun ja hyvinvointiin. (Toim.) Taimio, Heikki. Helsinki: Työväen sivistysliitto, 23–41.

Kansanaho, Erkki & Hissa, Pentti
1972 Palveleva kirkko. Helsinki: Kirjaneliö.

Kansallisen omaishoidon kehittämisohjelma. Työryhmän loppuraportti
2014 Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Karsio, Olli & Anttonen, Anneli
2013 Marketisation of eldercare in Finland: legal frames, outsourcing practices and the rapid growth of for-profit services. In: Marketisation in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences. (Eds.) Meagher, Gabrielle & Szebehely, Marta. Stockholm Studies in Social Work 30. Stockholm: Stockholm University, 85–125.

Kehusmaa, Sari, Autti-Rämö, Ilona & Rissanen, Pekka
2013 Omaishoidon vaikutus ikääntyneiden kotihoidon menoihin. Yhteiskuntapolitiikka 78(2): 138–151.

Kemppainen, Tarja, Koskinen, Simo, Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti
1998 Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kiiski, Jouko
2013 Diakoniatyöntekijä – rinnallakulkija ja kaatopaikka. Diakoniabarometri 2013. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 33. http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/D0EEDB73195BF81BC2257BE10029E3DC/$FILE/verkkojulkaisu33.pdf. Luettu 22.2.2015.

Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa
2014 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko. Helsinki: Kirkkohallitus, 2014.

Kirkon nelivuotiskertomukset
2012 Kirkon nelivuotiskertomukset. http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content2FDF84. Luettu 17.3.2012.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013
2014 Helsinki: Kirkkohallitus.

Kohtaamisen kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnan suunta vuoteen 2020.
2014 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kolmas ikä – sinun odotuksesi
2013 Kyselytutkimuksen tulokset. Helsinki: Ilmarinen.

Koskiaho, Briitta
2014 Kumppanuuden sosiaalipolitiikkaa etsimässä. Setlementtijulkaisuja 32. Tallinna: United Press.

Koskinen, Simo
2003 Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa: Gerontologia. (Toim.) Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina. Helsinki: Duodecim, 436–448.

Kovalainen, Anne
2004 Hyvinvointipalveluiden markkinoituminen ja sukupuolisopimuksen muutos. Teoksessa: Hyvinvointityön ammatit. (Toim.) Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus, 187–209.

Kratochwill, Friedrich
2008 Constructivism: what it is (not) and how it matters? In: Approaches and Methodologies in the Social Sciences. A Pluralist Perspective. (Eds.) della Porta, Donatella & Keating, Michael. Cambridge: Cambridge University Press, 80–98.

Kröger, Teppo
2009 Hoivapolitiikan rajanvetoja. Teoksessa: Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. (Toim.) Anttonen, Anneli, Valokivi, Heli & Zechner, Minna. Tampere: Vastapaino, 99–125.

Kröger, Teppo & Leinonen, Anu
2011 The home care in Finland. In: Livindhome. Living independently at home. Reforms in home care in 9 European countries. Copenhagen: SFI The Danish National Centre for Social Research. 117–138.

Kääriäinen, Kimmo
2003 Teorioita uskonnon ja yhteiskunnan muutoksesta.Teoksessa Kimmo Kääriäinen ym. (toim.) Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 87–121.

Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta
2014 Solidarity: Theory and Practise. An Introduction. In: Solidarity. Theory and Practise. (Eds.) Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta. Lanham: Lexington Books, 13–39.

2010 Vaatiiko solidaarisuus auttamaan? Solidaarisuus suomalaisten auttamisteoissa ja –asenteissa. Janus 18(4): 355–373.

Laitinen-Kuikka, Sini
2005 Euroopan sosiaalinen malli – Gøsta Esping-Andersen ja tulevaisuuden hyvinvointivaltio. Teoksessa: Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. (Toim.) Saari, Juho. Helsinki: Yliopistopaino, 302–331.

Laslett, Peter
1989 The emergence of the third age. Ageing and Society 7(2): 133–160.

1992 Is There a Generational Contract? In: Justice between Age Groups and Generations. (Eds.) Laslett, Peter & Fishkin, James S.. New Haven: Yale University Press, 24 – 46.

Lehtinen, Sanna
2013 Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talkoolaiset. Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Leis, Annette
2004 Den kyrkliga diakonins roll inom ramen för två välfärdsystem. En jämförande fallstudie av två diakoniinstitutioner i Sverige och Tyskland. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie 7. Uppsala: Sociology of Religions.

Lorenz-Meyer, Dagmar
1996 The Other Side of Generational Contract. LSE Gender Institute Discussion Paper Series, Issue 1 (July).

Luhmann, Niklas
1984 Die Differenzierung von Interaktion und Gesellschaft. Probleme der sozialen Solidarität. In: Solidarität in der Welt der 80er Jahre: Leistungsgesellschaft und Sozialstaat. (Ed.) Kopp, Robert. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 79–96.

Marvasti, Amir B.
2004 Qualitative Research in Sociology. An Introduction. London: SAGE Publications.

Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne
1996 Yksittäisilmiöt yhteisanalyysissä. Teoksessa: Välittävät verkostot. (Toim.) Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne. Tampere: Vastapaino, 243 – 254.

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö.
2007 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015.

Middlemiss Lé Mon, Martha
2009 The 'In-Between' Church: Church and Welfare in Darlington. In: Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections. Farnham: Ashgate, 113–128.

Moberg, David O.
2005 Research in Spirituality, Religion and Aging. Journal of Gerontological Social Work 45(1–2): 11–40.

Molina, Seija
2010 Naiset ja naisten puheet. Kirkolliskokouksen naispappeuskeskusteluissa vuosina 1974–1987. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Muurinen, Anu & Raatikainen, Ritva
2005 Asiakkaiden avun tarpeen ja auttamisen vastaavuus kotihoidossa. Gerontologia 19(1): 13–22.

Mänttäri-van der Kuip, Maija
2013 Julkinen sosiaalityö markkinaistumisen armoilla? Yhteiskuntapolitiikka 78 (1): 5–19.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma
2005 Kunta ja kolmas sektori. Jyväskylä: PS-kustannus.

Niemelä, Anna-Liisa
2009 Ketkä ovat syrjäytyneitä? Teoksessa: Lupaava kotihoito. (Toim.) Engeström, Yrjö ym. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–47.

Niemelä, Pauli
2010 Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön vastuunjako. Janus 18(1): 61–69.

Närhi, Paula
2012 Nainen, pappeus ja ristiriita? Haastattelututkimus papin sukupuoleen liittyvien näkemyserojen aiheuttamista ristiriidoista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Olesen, V., Droes, N., Hatton, D., Chico, N. & Schatzman, L.
1994 Analyzing together: recollections of a team approach. In: Analyzing Qualitative Data. (Eds.) Bryman, Alan & Burgess, Robert G. London: Routledge, 111–128.

Palomäki, Sirkka-Liisa & Toikko, Timo
2007 Tekemisen ja kohtaamisen ristiriita vanhustyössä. Teoksessa: Vanhuus ja sosiaalityö. (Toim.) Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti & Kröger, Teppo. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–287.

Palvelut ja etuudet ikääntyneille
2011 Palvelut ja etuudet ikääntyneille. http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/ikaihmiset/palvelut_ja_etuudet. Luettu 26.2.2015.

Patton, Michael Quinn
2002 Qualitative Research & Evaluation Methods, 3rd edition. London: Sage Publications.

Peltonen, Elisa
2012 "Hetki vapaata ja virkistysretkiä" – omaishoitajien odotuksia ja toiveita seurakuntien diakoniatyölle. Pori: Diak Länsi.

Peräkylä, Anssi
1990 Kuoleman monet kasvot. Identiteetin tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.

Pessi, Anne Birgitta
2009a Spirit of Altruism? On the Role of the Finnish Church as a Promoter of Altruism of Individuals and of Society. In: On Behalf of Others. The Morality of Care in a Global World. (Eds.) Renwick Monroe, Kristen & Scuzzarello, Sarah. Oxford: Oxford University Press, 184–210.

2009b The Church as a Place of Encounter: Communality and the Good Life in Finland. In: Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections. Farnham: Ashgate, 77–94.

Pessi, Anne Birgitta, Angell, Olav Helge & Petterson, Per
2009 Nordic Majority Churches as Agents in the Welfare State: Critical Voices and/or Complementary Providers? Temenos. Nordic Journal of Comparative Religion 45(2): 207–234.

Pessi, Anne Birgitta & Grönlund, Henrietta
2011 The Place of the Church: Public Sector or Civil Society? Welfare Provision of the Evangelical Lutheran Church of Finland. Journal of Church and State 54(3): 353–374.

Pessi, Anne Birgitta & Saari, Juho
2008 Hyvä tahto. Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Pyykkö, Raija
2004 Valtion ja kirkon välissä: ammatillisen seurakuntadiakonian muotoutuminen. Teoksessa: Hyvinvointityön ammatit. (Toim.) Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus, 110–143.

2011 Hengellisen ja maallisen rajalla. Kamppailu seurakuntien diakoniatyöntekijöiden sosiaalisesta ja kulttuurisesta toimialueesta. Diss. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pöyhönen, Päivi
2006 ”Kaikkihan tästä hyötyy!” Kunnan vanhustyöntekijöiden kokemuksia yhteistyöstä seurakunnan kanssa. Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Raunio, Antti
2007 Järki, usko ja lähimmäisen hyvä. Tutkimus luterilaisen etiikan ja diakonian teologian perusteista. Suomalaisen Teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 252. Helsinki: Suomalainen Teologinen kirjallisuusseura.

Raunio, Kyösti
2009 Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Read, Sanna
2003 Elämän tarkoituksellisuuden tunne. Teoksessa: Gerontologia. (Toim.) Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina. Helsinki: Duodecim, 231–241.

Rehg, William
2007 Solidarity and the common good: an analytic framework. Journal of Social Philosophy 38(1): 7–21.

Roivainen, Irene
2014 Yhteiskunnan murros ja diakonia. Diakonian tutkimus 1/2014, 56–66.

Ryökäs, Esko
2006 Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksien opilliset liittymät. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A, Tutkimuksia 14. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Rättyä, Lea
2004 Diakoniatyöntekijöiden kuvauksia työstään ja siinä jaksamisestaan. Lisensiaatintutkimus. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A, Tutkimuksia 24. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

2009 Diakoniatyö yksilöllisenä ja yhteisöllisenä auttamisena yhteiskunnallisessa muutoksessa. Diss. Kuopion yliopiston julkaisuja. E, Yhteiskuntatieteet, no 179. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Saari, Juho & Pessi, Anne Birgitta
2014 National social models and helping others in the European Union. In: Solidarity. Theory and Practise. (Eds.) Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta. Lanham: Lexington Books, 252–284.

Saarinen, Arttu, Blomberg, Helena & Kroll, Christian
2012 Liikaa vaadittu? Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 77 (4): 403–418.

Schwandt, Thomas A.
2000 Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry: Interpretivism, Hermeneutics, and Social Constructionism. In: Handbook of Qualitative Research. 2nd edition. (Eds.) Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S.. Thousand Oaks: Sage, 189–214.

Sihvo, Tuire
1996 Kansalaisvastuu ja hyvinvointipalvelut. Teoksessa: Välittävät verkostot. (Toim.) Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne. Tampere: Vastapaino, 165–176.

Szebehely, Marta & Meagher, Gabrielle
2013 Four Nordic countries – four responses to the international trend of marketisation. In: Marketisation in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences. (Eds.) Meagher, Gabrielle & Szebehely, Marta. Stockholm Studies in Social Work 30. Stockholm: Stockholm University, 241 – 288.

Svallfors, Stefan
2008 The generational contract in Sweden: age-specific attitudes to age-related policies. Policy & Politics 36(3): 381–396.

Tanskanen, Antti & Danielsbacka, Mirkka
2009 Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. Janus 17(1): 20–35.

Tenkanen, Raija
2007 Sosiaalityö ja kotona asuvien vanhusten ongelmat. Teoksessa: Vanhuus ja sosiaalityö. (Toim.) Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti & Kröger, Teppo. Jyväskylä: PS-kustannus, 181–192.

Ter Meulen, Ruud, Arts, Wil & Muffels, Ruud
2001 Solidarity, health and social care in Europe. Introduction to the volume. In: Solidarity in Health and Social Care in Europe. (Eds.) Ter Meulen, Ruud, Arts, Wil & Muffels, Ruud. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1–11.

Tinga, Kees & Verbraak, Egon
2000 Solidarity. An indispensable concept in social security. In: Social Security and Solidarity in the European Union. (Eds.) Joos, P.A. & Peet, Jan M. Heidelberg: Physica-Verlag, 254–269.

Tilastokeskus. Suomen väestörakenne.
2015 Tilastokeskus. Suomen väestörakenne. http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestorakenne. Luettu 26.2.2015.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli
2009 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Uoti, Riikka
2013 Evankelis-luterilaisen kirkon diakonian ja kunnan sosiaalihuollon yhteistyö. Kunnallisoikeuden pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Usko, toivo ja rakkaus – voimavaraksi vanhuudessa.
2005 Kirkon vanhustyön strategia 2015. Suomen ev.lut.kirkon keskushallinto sarja C 2005:5. Helsinki: Kirkkohallitus.

Vaarama, Marja & Ollila, Kati
2008 Koettu hyvinvointi ja elämänlaatu kolmannessa iässä. Teoksessa: Suomalaisten hyvinvointi 2008. (Toim.) Moisio, Pasi ym. Helsinki: Stakes, 116–138.

Vaarama, Marja, Luoma, Minna-Liisa, Siljander, Eero & Meriläinen, Satu
2010 80 vuotta täyttäneiden koettu elämänlaatu. Teoksessa: Suomalaisten hyvinvointi 2010. (Toim.) Vaarama, Marja ym. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 150–166.

Valkama, Pekka, Kallio, Olavi & Tukiainen, Janne
2013 Ulkoistaminen ja kilpailuttaminen vanhuspalveluiden näennäismarkkinoilla. Janus 21(4): 345–365.

Vanhuspalvelulain toimeenpano 2015
2015 Vanhuspalvelulain toimeenpano vuonna 2015. http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kuntainfo/-/view/1901713#fi. Luettu 12.3.2015.

Vanhustyö – haaste seurakunnalle.
2009 Selvitys vanhustyön strategian jalkautumisesta. Helsinki: Kirkkohallitus.

Vanhustyön tulevaisuus 2010
2010 Kyselyn yhteenvetoraportti. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto ry. http://www.kansalaisareena.fi/Vanhustyon_tulevaisuus_2010-kysely.pdf. Luettu 10.1.2015.

Vanhuus marginaalissa
2007 Kirkon sosiaalifoorumin kannanotto. Kirkkopalvelujen julkaisuja nro 15. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Vastuun ja osallisuuden yhteisö. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010.
2003 Helsinki: Kirkkohallitus.

Vilkko, Anni, Finne-Soveri, Harriet & Heinola, Reija
2010 Ikäihmisten palvelutarpeet ja saatu apu. Teoksessa: Suomalaisten hyvinvointi 2010. (Toim.) Vaarama, Marja ym. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 44–59.

Väestöennuste 2007–2040
2007 Väestöennuste. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/vaenn/2007/vaenn_2007_2007-05-31_tie_001.html. Luettu 12.3.2015.

Väestön ikärakenne
2014 Tilastokeskus. Väestö. http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestorakenne. Luettu 26.2.2015.

Walker, Alan
1996 Intergenerational relations and the provision of welfare. In: The New Generational Contract. Intergenerational relations, old age and welfare. (Ed.) Walfer, Alan. London: UCL Press, 10–36.

Wildt, Andreas
1999 Solidarity: Its History and Contemporary Definition. In: Solidarity. Philosophical Studies in Contemporary Culture, Vol. 5. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 209–222.

Yeung, Anne Birgitta
2006 The Finnish Lutheran Church as an Agent of Welfare – the Case of Lahti. In: Churches in Europe as Agents of Welfare – Sweden, Norway and Finland. (Eds.) Yeung, Anne Birgitta ym. Uppsala: Diakoniavetenskapliga institutes skriftserie 11, 142–203.

2008 Servant of Solidarity, Institution of Authenticity. The dilemma of welfare in the Church of Finland. Nordic Journal of Religion and Society 21(1): 1–19.

Zechner, Minna
2010a Informaali hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa. Janus 18(4): 403–412.

2010b Informaali hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa. Diss. Tampere: Tampere University Press.